

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE SOSYAL YARDIMLARIN BİREYİN
ÖZSAYGI DÜZEYİNE ETKİSİ BAĞLAMINDA DÖNÜŞÜMÜ VE
ETKİNLİĞİ**

Doktora Tezi

Emirali Karadoğan

Ankara - 2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE SOSYAL YARDIMLARIN BİREYİN
ÖZSAYGI DÜZEYİNE ETKİSİ BAĞLAMINDA DÖNÜŞÜMÜ VE
ETKİNLİĞİ**

Doktora Tezi

Emirali Karadoğan

Tez Danışmanı
Prof.Dr.A.Gürhan Fişek

Ankara - 2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE SOSYAL YARDIMLARIN BİREYİN
ÖZSAYGI DÜZEYİNE ETKİSİ BAĞLAMINDA DÖNÜŞÜMÜ VE
ETKİNLİĞİ**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof.Dr. A.Gürhan Fişek

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof.Dr. A.Gürhan Fişek

Prof.Dr. İlhan Tomanbay

Prof.Dr. Filiz Çulha Zabcı

Prof.Dr. Metin Özuğurlu

Doç.Dr. Müge Ersoy Kart

.....

Tez Sınavı Tarihi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../200...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

TABLolar

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Bireysel ve Toplumsal Anlamda Sosyal Olmak: “Sosyal”ın Anlamı	7
1.2. Yurttaşlık Kavramının Gelişimi ve Bireye Katkısı.....	15
1.3. Sosyal Bir Sorun Olarak Özsaygı	24
1.4. Sosyal’e ve Yurttaşlığa Bir Meydan Okuma: Küreselleşme	29
1.5. ‘Yardım Alanları’ Çalışmanın Yöntemi Üzerine.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL YARDIM – KÜRESELLEŞME İLİŞKİSİ

2.1. SOSYAL YARDIM	49
2.1.1. Sosyal Yardımların Ortaya Çıkışı	51
2.1.2. Sosyal Güvenlik Sosyal Yardım İlişkisi.....	53
2.1.3. Sosyal Yardımların Amacı	56
2.1.4. Mevcut Sosyal Yardım Uygulamaları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları	58

2.1.5. Sosyal Yardımların Hedef Kitlesi.....:	62
2.1.6. Sosyal Yardımların etkinliği	64
2.1.7. Dünyadaki Sosyal Yardım Uygulamaları	65
 2.2. TÜRKİYE’DE BİREYE VERİLEN DEĞER BAĞLAMINDA SOSYAL YARDIMLARIN GELİŞİMİ	 69
2.2.1 Muhafazakar Sosyal Yardımlar	71
2.2.2. Seküler Sosyal Yardımlar	75
2.2.3. Neoliberal Sosyal Yardımlar	84
 2.3. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE SOSYAL YARDIMLARIN DÖNÜŞÜMÜ	 88
2.3.1.Dünya Bankası’nın (WB) ve Uluslar arası Para Fonu’nun (IMF) Etkisi	90
2.3.2.Ulusal Düzeyde Dönüşüm.....	98
2.3.2.1. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Sosyal Yardımların Dönüşümü	98
2.3.2.2. Türkiye’de Sosyal Yardımların Dönüşümü: Paternalist Himayeci Sosyal Yardımlar.....	105

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**TÜRKİYE’DE YEREL DÜZEYDEKİ SOSYAL YARDIMLARIN
FAYDALANICISININ ÖZSAYGISI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ ÜZERİNE BİR
ALAN ARAŞTIRMASI**

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

KAYNAKÇA

ÖZET

SUMMARY

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AKP:	Adalet ve Kalkınma Partisi
AP:	Adalet Partisi
APEC:	Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü
BYKP:	Beş Yıllık Kalkınma Planı
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
ÇSGB:	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
ÇUŞ:	Çok Uluslu Şirketler
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
G7:	Gelişmiş Yedi Ülke
ILO:	Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO)
IMF:	Uluslar arası Para Fonu
İŞKUR:	Türkiye İş Kurumu
MSP:	Milli Selamet Partisi
NAFTA:	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması
OECD:	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SHÇEK:	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SOYBİS:	Sosyal Yardım Bilgi Sistemi
SRAP:	Sosyal Riski Azaltma Projesi
STK:	Sivil Toplum Kuruluşları
SYDGM:	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

SYDTF:	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu
SYDV:	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı
TİSK:	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TÜRK-İŞ:	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
UN:	Birleşmiş Milletler
WB:	Dünya Bankası
WTO:	Dünya Ticaret Örgütü

TABLÖLAR

Şekil 1 - Şartlı Nakit Transferinin Geçirdiği Aşama 1997-2008

Tablo 1- Şartlı Nakit Transferi Programının Boyut Matrisi ve Şartların Kapsamı

GİRİŞ

Kapitalizm, ilk ortaya çıktığı dönemden bu yana, yoksul yığınların oranını istikrarlı bir şekilde arttırmıştır. Artan yığınların kapitalist üretim ilişkilerinin gelişimine engel olmaması adına ve ‘emekçilerin yararına’ sosyal güvenlik önlemleri alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda da söz konusu sosyal güvenlik önlemlerinin emekçilerin mi, yoksa kapitalist sürecin ‘refahı’ (!) için mi olduğu bir tartışma konusudur. Sadece çalışanların değil, işsiz yığınların da nasıl kontrol altında tutulacağı ve sisteme nasıl entegre edileceği sorunu temelinde, sosyal yardımlara kurtarıcı bir nitelik atfedildiği görülmektedir.

Sosyal yardım; ekonomik ve sosyal yönden zayıf ve korumasız kişi yada grupların işgücü piyasasına, dolayısıyla da toplumsal yaşama yeniden katılmaları için verilen mücadeleye yapılan katkı olarak kabul edilir. Sosyal yardımların etkinliği, işgücü piyasasına geri dönüş mücadelesine katkısı ile doğru orantılıdır. Bilindiği gibi, sosyal yardımlar, yerleşik bir sosyal güvenlik sisteminde asli öge olan sosyal sigortaları tamamlayıcı bir işlevi sahiptir. Hak niteliğindeki bir sosyal güvenlik sisteminin bileşeni konumundaki sosyal yardımlar küreselleşmeyle beraber bir “lütuf” ögesi halini almaya başlamıştır. Sosyal yardımlar, eş zamanlı olarak hem kapitalist sistemin bekası için yoksulluğu yönetme stratejisinin asli aracına dönüşmüş hem de siyasi rant peşinde olanların klientalist oy kaparı haline getirilmiştir. Dolayısıyla, ‘sosyal yardım’ teması küreselleşme süreci içinde yeniden tanımlanmıştır.

Yasal düzenlemelerde sosyal yardımların bir hak olduğu ifade edilmektedir. Ancak yasal düzenleme ne hukuki statüsü ne de fiili gerçekleşme biçimi bakımından ‘hak’ kavrayışı ile bağdaşırdır. Bu durum yasa yapıcının bir tür alışkanlığı/ habitus’u değil ise o durumda bilinçli bir çarpıtmadan söz etmek mümkün hale gelecektir. “Muhtaçlık” gibi nesnel olmayan bir kritere bağlanan ve bireyin başvurusunu –ki bu durum muhtaçlığın görünür kılınması demektir- şart koşan bir sistemin varlığı söz konusudur. Tam da bu noktada yardımların birey ve toplum üzerindeki psiko-sosyal etkileri gündeme gelmektedir. Sosyal yardımların psiko-sosyal etkileri küçümsenmeyecek kadar önemlidir. Mevcut yardım sistemi hakkında, bireyi değersizleştirerek özsaygısını azaltan bir etki yaptığı yönünde eleştiriler sürekli olarak dile getirilmektedir. Özsaygısı düşürülmüş bireylerin, toplum oluşturma kabiliyet ve kapasitelerinin son derece sınırlı ve sorunlu olacağı rahatlıkla ileri sürülebilir. Sosyal yardımların sosyal bir problem olan psiko-sosyal etkileri ve özellikle özsaygıya etkisi, bu tezin asıl sorunsalını oluşturmaktadır. Sosyal yardımları bu boyutuyla sorunsallaştıran çalışmaların bulunmayışının yol açacağı devasa sorunlara rağmen, konunun birey-toplum ilişkisi bakımından taşıdığı önem, böyle bir ‘maceraya’ kalkışmanın ardında yatan temel motivasyonunu oluşturmuştur.

Mevcut sosyal yardım anlayışının olumsuz yanları sıralanırken, yardımdan yararlanacak kişinin muhtaç olduğunu kanıtlamak zorunda kalması ile ilintili olarak ortaya çıkabilen (Gerek ve Oral, 2004: 44) ve “bireyin damgalanması” (Özdemir, 2004 :129) anlamına da gelen işlemler, birey üzerindeki olumsuz psikolojik etkileri bakımından tehlikeli bulunmaktadır. Bu açıdan, sosyal yardım alanların, muhtaç durumda olduklarını ispatlamak zorunda kalmalarından doğan ve resmi mercilerin takdirinde gelişen bir süreç de söz konusu olmaktadır. Tam da bu nedenlerle sosyal

yardım uygulamalarının psiko-sosyal etkileri, önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevcut uygulamaların, insanları teşhir ederek yapılmasının onur kırıcı olduğu ve kişiliğe zarar verici şekilde yerine getirildiği sık sık vurgulanmaktadır. Bu nedenle de sosyal güvenlik kapsamında bir hak olarak öne sürülen sosyal yardımların sözü edilen şekilde yapılması, insanın en temel haklarından, kişilik haklarına bir saldırı niteliğinde görülmektedir.

Her bireyin hayırlı evlat, baba, eş gibi toplumsal rolleri vardır. Aktörler de bu rolleri gereği gibi yerine getirmek için çaba harcar ve o rollere uygun davranmaya çalışırlar. Ancak bazı durumlarda bu roller tehdit altında kalır. Neo-liberalizmin yarattığı olumsuzluklar, gündelik yaşama sarmalanan bu rollerin gerçekleştirilmesinde önemli engeller ortaya çıkarmıştır. İşsizlik bu engellerin en önemlilerinin başında gelmektedir. İşsizlik, toplumsal rollerin yerine getirilmesini zorlaştıran bir etkiye sahiptir. Toplumsal rollerin yerine getirilebilmesi bireyin sahip olduğu özsaygı düzeyi ile yakından ilişkilidir. Gelir elde etme imkanı bulunmayan bireyin, ailenin ihtiyaçlarını karşılayamaz durumda olması, ‘baba ve eş’ rollerini; ebeveynlerini destekleyemez halde olması, ‘hayırlı evlat’ rolünü; çalışarak kendini gerçekleştirme ve toplumda var olabilmesi ‘iyi yurttaş’ rolünü doğrudan tehdit eden sonuçlara sahiptir.

İş gücü piyasasında kendine yer bulmuş, ancak yarın ne olacağının garantisi olmayan bireyin yaşadığı korku eşiği, özsaygısını yitirme seviyesinde ise, bu koşullar altında yaşayan bireyden modern bir yurttaşın çıkması beklenemez. Diğer yandan kendisine iş verme olasılığı olan ya da bir şekilde ayni-nakdi yardım yapan - yapma olasılığı olana tabi olma yönündeki tutum ve davranışlarda belirgin bir artışın

yaşanacak olması, şaşırtıcı olmasa gerektir. Daha ötesi, özsaygı düzeyi düşmüş bireylerin suça ve madde bağımlılığına itilme olasılıkları bizi toplum yapan özelliklerin çözülmesine de katkı sunacaktır: İnsanların birbirine saldırması, cinnet geçirip yakınlarına ve çevrelerine zarar vermeleri gibi bireyi insanlıktan çıkaran durumların yaşanması, özsaygı seviyesinde yaşanan olumsuzlukların etkisi olarak görülebilir.

Refah devleti döneminde, ücretlerin arttırılması ve sosyal hakların verilmesi gibi emekçilerin görelî konumlarını iyileştirmeye dönük taleplerin şu veya bu ölçüde karşılanması söz konusuydu. 2000'li yıllarda belirginlik kazandığı şekliyle neo-liberal dönemde ise durum tamamen değişmiş, her ne şart altında olursa olsun iş bulmak ve işini kaybetmemek birincil öncelik halini almıştır. Bu koşullarda artık işgücü piyasasına sürdüğü emekçinin salt emek-gücü değil bir bütün olarak emeği, ya da aynı anlama gelecek şekilde kendisi ve kendi kişiliği halini almıştır.

Bu tezin amacı kapitalist küreselleşme sürecinin yoksullar üzerindeki etkilerini ve olumsuzluklarını azaltmak ve yok etmek için yapılan sosyal yardımların etkilerini çok yönlü olarak kavramaktır. Çalışma boyunca sözü edilen yardımların aslında küreselleşmenin sürekliliğini sağlamaya yönelik bir araç haline mi dönüştüğü, bu dönüşümün sosyal yardımların etkinliğini ne yönde etkilediği gibi soruların da izi sürülecektir. Çalışmanın temel konusu, mevcut biçimleri ile sosyal yardımların birey ve toplum üzerindeki psiko-sosyal etkilerini araştırmaktır. Çalışma boyunca, sosyal yardımların siyasal rant aracı olarak kullanıldığı, insan onurunu zedelediği ve tembelliğe itip çalışmaktan soğuttuğu gibi eleştirilerin olgusal zemindeki dayanakları aranacaktır.

Sosyal yardımlar konusu hakkında geniş bir literatür mevcuttur. Literatürde

belirgin bir biçimde sosyal yardımların yapısal sorunları ile yoksulluğu azaltmadaki yöntem ve araçları temaları öne çıkmaktadır. Bu çerçevede sosyal yardımların nasıl ve kimin tarafından sunulduğu ve hizmetleri sunan aktörler arasındaki koordinasyon sorunu en çok çalışılan sorun alanları olarak göze çarpmaktadır. (Asker, 1997, Çiçek, 1996, Tunç, 2009, Gümüş, 2005, Öksüz, 2010).

2000’li yıllarla birlikte belirginlik kazandığı şekliyle sosyal yardımların merkezden yerele (hedeflenen) doğru kayışının izlerini, yapılan araştırmalarda da görmek mümkündür. Bu çalışmalarda belediyelerin ve Sivil Toplum Örgütlerinin (STÖ) rolü üzerinde özellikle durulmuştur. Buradan da görülmektedir ki, sosyal yardımların birey ve toplum üzerindeki etkilerinden çok, bürokratik yapı üzerinde durulmuş, insan ikinci plana atılmıştır. Bu bağlam da da araştırmaların özellikle daha popüler konularda yoğunlaştığını söylemek mümkündür.

Sosyal yardımların yoksullukla ilişkisini inceleyen araştırmalara (İkizoğlu, 2000) rastlanmakla birlikte, bunlarda sosyal yardımların psiko sosyal etkileri konusu, önplanda değildir. Esasen tezimizin odağında yer aldığı gibi, sosyal yardımları bireyin özsaygısı üzerindeki etkileri bağlamında kavrayan çalışmalar, literatürde mevcut değildir, Uzun bir tarihsel spektrumdan bakıldığında tez konumuza yakın kimi araştırmaların varlığı da vurgulanmalıdır. Çalışma yaşamı ve özsaygı bağlantısını kuran bu çalışmalarda sadece sosyal yardımlar değil, refah uygulamaları da sorgulanmıştır. (Blaug, 1974, Carson’ın 1967, Furman, Schneiderman ve Weber, 1989).

Bu kapsam içinde tez çalışması üç ana başlık altında kaleme alınmıştır. İlk bölümde çalışmanın kavramsal çerçevesi çizilecek, ‘sosyal’in, ‘yurttaşlığın’ ve özsaygının kuramsal anlamı üzerinde durulacaktır. İzleyen bölümde tez konusunun

toplumsal bağlamını oluşturan yapı ve süreçler üzerinde durulacaktır. Bu kapsamda esas olarak sosyal yardım ve küreselleşme ilişkisi, Türkiye bağlamı da dahil edilerek tartışılacaktır. Çalışmanın üçüncü ve son bölümü ise saha çalışması bulgularının çözümlemesine ait olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde tez çalışmasının temel kavramlarını oluşturan, ‘sosyal’ sıfatı, ‘yurttaşlık’, ‘özsaygı ve küreselleşme kavramları üzerinde durulacaktır. Küreselleşme sürecinde anlam ve işleyiş bakımından dönüştürüldüğünü savunduğumuz sosyal yardım olgusunun, bireyin özsaygısı üzerindeki etkilerini ortaya koyabilmemiz açısından, bu kavramların ne anlama geldiklerinin açıkça anlaşılması önemlidir. ‘Sosyal’, ‘yurttaşlık’ ve ‘özsaygı’ kavramları birbirini tamamlayan kavramlardır. Sosyal haklarla donatılmamış bir bireyin yurttaşlığından söz etmenin mümkün olmadığı gibi, özsaygısı düşük bir bireyin de yasal metinler üzerinde sahip olduğu yurttaşlık haklarını kullanabilmesi mümkün değildir.

1.1. Bireysel ve Toplumsal Anlamda Sosyal Olmak: “Sosyal”ın Anlamı

Sosyal yardım olgusundaki “sosyal” neyi ifade etmektedir? Nitelediği “yardım”a hangi anlamı yüklemektedir? Sadece sosyal yardımların değil, sosyal olarak nitelenen diğer kavramların da net anlaşılabilmesi bakımından tanımının yapılması zorunluluk olarak görülebilir. İnsanlığın tarihsel gelişimi içinde ortaya çıkan bu kavramın, nitelediği olguya kattığı anlam tam olarak bilinmeden, etkinliği nasıl ölçülebilir? Sosyal olarak nitelediğimiz ‘-devlet’, ‘-yardım’, ‘-güvenlik’, ‘-ücret’ gibi kavramların net anlaşılması için sosyal

sıfatının iinin hangi anlamda doldurulduğunun bilinmesi gereklidir. Neo-liberal dönem boyunca yaşanan bir durum da kavramlarda yaşanan-yaşatılan dönüşümdür. Bu dönüşümden en çok etkilenen kavramların belki de başında 'sosyal' kavramı gelmektedir. Kapitalist küreselleşme bu kavramın anlamını değiştirmeye hatta yok saymaya çalışmaktadır.

Burada bireyin sosyalliğinin ne anlama geldiği ifade edildikten sonra, kurumsal olarak devletin ve devlet hizmetlerinin niteliğinin 'sosyal'lığı tartışılacaktır. Liberallerin sosyal'e bakışı, bu kavrayışı piyasa ekonomisi önünde bir engel olarak gören Von Hayek'in görüşlerine referansla ele alınacaktır. İnsanın türü gereği sosyal bir varlık olduğu önkabulü bu çalışmanın ana temasını oluşturan özsaygı düzeyi ile yakından ilgilidir. Devletin sahip olması gereken sosyal sıfatı da, sunduğu hizmetlerin meta ilişkilerinin dışına çıkarılmış bir şekilde, “yurttaşlık” ve “hak” statüsüne bağlı olarak verilmesi ile doğrudan ilgilidir. Bu nedenle devletin verdiği hizmetleri de, yurttaşlarını meta ilişkilerinin dışında bıraktığı ölçüde sosyal olacaktır.

Topluma uygun olma durumu sosyalliğin ilk basamağı olarak kabul edilmektedir. İnsanlar, kapitalist sürecin başlamasıyla, orta çağın köylerinden sanayi döneminin kentlerine geçtikten sonra “sosyali” tanımlamaya başlamışlardır. Bu doğrultuda sosyalin, sanayileşmenin bir ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Sosyalleşme ve toplumsallaşma kavramlarının sık sık birbirinin yerine kullanıldığı görölmektedir. Ancak bunlar iki farklı kavramdır. Tomambay'ın (2007) ifadeleriyle iki kavram arasındaki fark kısaca şöyledir: “*Toplumsallaşma doğumla başlar, her koşulda sürer gider. Oysa sosyalleşme bilinç geliştirmekle, algılamayı daha üst düzeye çıkarmakla ve eğitimle geliştirilir*”. Sosyal olmayı da birey olabilmenin ön koşulu olarak gören Tomambay, ancak sosyal olan bireyin toplumdaki yerini kavramaya ve belirlemeye başladığını ifade etmektedir. Toplumdaki yerini algılayan

insan topluma ilgisiz kalmaz, sosyal olur. Toplumdaki yerini belirleyen ve kendisini bu yönde özgürce geliştiren birey kendine saygı duyar. Sosyal olmak katılımcı olmaktır. Hayatın her alanına katılabilmek, örgütlere, sendikalara, partilere, topluma katılım öz güveni geliştirir; kişilik gelişimini sağlar. Kişiliği olumlu anlamda pekiştirir. Kişinin özsaygı düzeyi sosyalliği ile paralel hareket etmektedir. Sosyallik düzeyi yüksek olan kişinin özsaygısı da yüksek olur. Özsaygısı düşük insanın kendisini yalnızlığa mahkûm etmesi ve bu yalnızlık duygusu içindeki insanın diğer insanlara nazaran suça yönelme olasılığı daha yüksek görülmektedir. Bu bağlamda da sosyal bakımdan tam iyilik durumu, insanın karşısına çıkan sosyal sorunların altında kalmaması, ezilmemesi, onlarla baş edecek gücü ve onlara karşı direnci kendinde bulması olarak tanımlanmaktadır (Tomanbay, 2007). Şurası açıktır ki devletlerin “yurttaş”larına verdiği hakların kullanılabilmesi, yurttaşın hangi ölçüde “sosyal yurttaş” olduğu ile ilişkilidir. Gerek hakkın alınabilmesi gerekse de işler kılınabilmesi, özsaygısı ve özgüveni yüksek bireylerin mücadele gücüne bağlı olduğu gerçeği ortadadır.

Sosyalliğin sürekli vurgulanmasının egemen sınıfların ve liberal aydınların pek hoşuna gitmediği ortadadır. Klasik liberal “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” anlayışına bir müdahale anlamına gelen “sosyal” sıfatı, egemen sınıflar açısından devletin emekçilerin tarafına geçmesi ve sermaye birikiminin engellenmesi yönünde anlamlandırılmıştır. Bu bağlamda da liberal yazarlar sosyal teriminde bir anlam kayması olduğunu savunmuşlardır. Hayek, sosyal kavramını salt insanlar arasındaki ilişkiler bağlamında ele almak eğilimindedir. Bir varlık olarak insan dışında sosyal bir varlığın tanımlanması Hayek bakımından insanın kişileştirilmesi anlamına gelir ki bu da anlamsızdır. Bu nedenle gerek devlete sosyal sıfatının

yüklenmeye çalışılması gerekse de toplumun sosyal davranışa zorlanması yanlış olacaktır (Hayek, 2004; 196). Fakat Özgüven (2003), sosyal sıfatının sadece insanlar arasındaki bireysel ilişkileri değil, aynı zamanda topluma ait, toplumsal, toplumla ilgili olan; örneğin bir sosyal düzeni tanımladığı gibi, sosyal sınıflar ve sivil toplumlar gibi kavramları anlatma açısından toplum halinde yaşayan bireylerden bir bölümünün oluşturduğu bir örgütü de tanımladığını vurgulamaktadır.

Hayek’e (1995) göre “adalet” kesinlikle sosyal bir olgudur. Fakat bugün kullandığımız şekliyle “sosyal adalet” “sosyal normlar” anlamında “sosyal” değildir; toplumsal evrimin akışı içinde bireysel eylemin bir uygulaması olarak gelişmiş bir nosyondur. Hayek, adım adım ahlaki onayın hakim anlamını kazanmasına “sosyal”ın toplumun tümüne veya bütün üyelerin çıkarlarına atfedilmesine yol açtığını savunmuştur. Sosyal adalet kavramı 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde yaygın olarak kullanılır hale geldiğinde, Hayek için bunun nedeni kavramın çok fazla sayıda yoksulun refahı ile ilgili bir anlam kazanmış olmasıdır. Hayek’in değerlendirmelerine göre, bu süreçte ülke meclislerinde yankılanan “sosyal sorun” sesleri, üst sınıfların vicdanına hitap etmek suretiyle ihmal edilmiş toplum kesimlerinin refahından sorumlu olduklarını kabul etmeleri amacına dönüktür. Dolayısıyla “sosyal politika” mevhumu ‘çağın gereği’ ve bütün ‘ilerici’, ‘iyi’ insanların temel ilgisi haline gelmiş ve “sosyal” sıfatı gittikçe artan bir şekilde “ahlaki” yada “iyi” terimlerinin yerini almaya başlamıştır. Hayek’e göre sosyal ön ekli kavramlar, politik toplumun yoksullarla ilgilenmek ve onları aynı toplumun üyeleri olarak kabul etmek maksadıyla kamu vicdanına yaptığı bir başvuruyu ifade eder. Ancak Hayek “sosyal” bu terimin zamanla “toplum”un bütün üyelerinin özgül maddi durumunu ifade eden anlamından kademe kademe uzaklaşarak yurttaşların birinin “hakkı olan”ı elde

etmesi anlamına gelmeye başladığını belirtir; nitekim sosyal'deki anlam kayması da tam olarak budur. “Sosyal” teriminin gitgide daha fazla anlamda “üstün erdem”, “iyi insan” gibi yüceltilen vasfları ve komünal faaliyetleri nitelemesi konusundaki kaygılarını dile getiren Hayek’in, bütün bu endişelerinin kaynağı aşağıdaki ifadesinde belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Özetle Hayek (2004), sosyal kavramını sosyalist dünya görüşüne meyletme ve oradan da komünizme geçme yöneliminin bir adımı olarak görmektedir. Özellikle yaşadığı dönemdeki İngiltere’nin içinde bulunduğu “sosyal”leşme kaygılarının, Almanya’nın daha önce deneyimlemiş olduğu Hitler’in Nasyonel sosyalizme gidişi ile bağlantılar kurması (Hayek, 2004) bunun önemli bir göstergesidir.

Hayek’e göre “sosyal” sıfatı uygulama alanını sınırsız bir şekilde genişletmiş, buna karşılık ona gerekli olan yeni anlam verilememiştir. Hatta ‘sosyal’ teriminin başlangıçtaki tanımlayıcı anlamından o kadar uzaklaşmıştır ki, Amerikalı sosyologlar onun yerine “societal” terimini ‘üretmek’ durumunda kalmışlardır. Bu durum, sosyalin kamusal düzeyde arzuya şayan hemen hemen her faaliyeti tanımlamak için kullanılabildiği, aynı zamanda kendisiyle birleşik her terimi kesin bir şekilde anlamdan yoksunlaştırma etkisine sahip olduğu gibi bir durum yaratmıştır. Bu tez çalışmasının amaçları bakımından kapitalist küreselleşme sosyalin içeriğini nasıl boşaltıp dönüştürüyorsa, Hayek de aynı kaygıları liberal piyasalar açısından paylaşmaktadır. Hayek’e göre sadece “sosyal adalet” değil, aynı zamanda “sosyal demokrasi”, “sosyal piyasa ekonomisi” yada “sosyal hukuk devleti” örneklerinde görüleceği gibi kendi başlarına son derece pozitif anlamlara sahip bulunan adalet, demokrasi, piyasa, hukuk devleti gibi kavramları paralize eden, çarpıtan sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda ‘sosyal’ın gerçekten de siyasi söylemin

karışıklığının baş kaynaklarından biri olduğunu, yararlı bir amaç için elverişli bir hale getirilemesinin imkan dahilinde olmadığını savunan Hayek, sosyal kavramından hareketle ortaya konulan “sosyal adalet” kavramının da içinin boş ve anlamsız olduğunu savunmuştur (Hayek, 1995: 114).

Hayek (1995) hedeflenen “Büyük Topluma” ulaşabilmenin ve orada barışçıl bir şekilde yaşayabilmenin anahtarı olarak, amaç değil araç birlikteliğini ileri sürer; buna göre belli grupların özgül amaçlarına hizmet etmek faydasız olduğu gibi toplum için de zararlıdır; asıl önemli olanın amaçlarda birliği sağlamak değil -ki bu imkansızdır - araçlarda birliği sağlamaktır (Hayek, 1995: 23). Buna göre, “Büyük Toplumda” geçerli olan davranış kuralları, belirli kişiler için öngörülebilir belli yararlar sağlamak üzere konmuş değildir; bunlar belirli türden durumların üstesinden gelmeye yarayan belirli çevre türlerine uyarlanmalar olarak geliştirilmiş birden çok amaca hizmet eden araçlardır. Hayek’e göre, belirli gruplara yönelik hizmetler söz konusu olduğunda, bunları vergileme yoluyla finanse etmek, ancak yararlananların elde ettiklerinin bedelini ödeyenler olmasını sağlamak şartıyla meşru olur; aynı şekilde adalet, her bir grubun ortak havuzdan elde ettiğinin, ona yaptığı katkıyla kabaca orantılı olmasını gerektirir (Hayek, 1995: 28). Görüldüğü gibi Hayek, çalışma açısından topluma katkısı olamayan kişiler için bir harcama yapmanın anlamsızlığını vurgularken, günümüzdeki “wellfare” yerine “workfare” yani refah devleti yerine, çalıştığın ölçüde ya da katkı yaptığın ölçüde refahtan pay alma anlamına gelen kapitalist küreselleşmecî devlet anlayışının düşünsel temellerini o dönemde atmıştır.

Hayek, devletin piyasalara müdahalesine karşı çıkmaktadır. Ona göre,

devletin herkesin fırsatlarını belirleyebileceği ve özellikle de bu fırsatların herkes için aynı olmasını sağlayabileceği düşüncesi özgür bir toplumun *rasyone*li ile bağdaşmamaktadır. Öyle ki Hayek, sosyal adaleti, klasik liberalizm için büyük bir engel görürken, klasik liberalizm ve sosyal adaletin savunulduğu sistemi de birbirinden ayırıcı nitelikleri ile ortaya koymaktadır. “*Klasik liberalizmin amaçladığı toplum düzeninin bireylerin adil eylemini gerektirmesine karşılık; yeni toplum adalet ödevini git gide daha azla, insanların ne isteyeceğini emretme yetkisine sahip makamlara yüklemektedir*”(Hayek, 1995: 99) Bu noktada Hayek, hem din adamlarını hem de ahlak hocası olarak gördüğü bazı liberalleri, sosyalizmin etkisinde kalmakla suçlamaktadır. Özellikle bütün Hristiyan mezheplerine mensup rahiplerin, büyük doğa üstü bir ilaha olan inançlarını gitgide yitirdiklerini; semavi (ilahi) adalet vaadinin yerine, fani olanı ikame eden yeni bir “sosyal” inançlar manzumesinde sığınak ve teselli aradıklarını ve böylece “iyi olanı yapma” yolundaki mücadelelerine devam edebilecekleri şeklinde bir ümit pehdahladıklarını ileri sürmektedir. Bununla yetinmeyen Hayek, “sosyal adalet”e olan hakim inancı, özgürlük temelli uygarlık değerlerine hali hazırda yönelmiş muhtemel en ciddi tehdit, olarak görmüştür.

Hayek bir piyasa düzeninde sosyal adaletin iki farklı problem ortaya çıkardığını vurgulayarak iki soruya cevap aramıştır. Birinci soru “piyasaya dayanan bir ekonomik düzen içinde “*sosyal adalet*” kavramının herhangi bir anlam veya içeriğe sahip olup olmadığı”, ikinci soru “*Onu (sosyal adaleti) zor yoluyla uygulama yetkisine sahip bir otorite tarafından, farklı birey veya grupların performans veya ihtiyaçlarının değerlendirilmesine dayanan bir ödüllendirme kalıbının (‘sosyal adalet’ veya başka bir bahane ile) dayatıldığı bir durumda, bir piyasa düzeninin mümkün olup olmadığıdır*” (Hayek, 1995: 102). Hayek, bu iki

soruya hemen “hayır” cevabı vermektedir. Ona göre sosyal adalete olan inancın kaçınılmaz sonucu olumsuz bir toplumsal dönüşümdür; birey ve grupların kendi konumlarını devletin müdahalesine bağımlı hale getirmeleri ve bunda bir süreklilik beklmeleri, giderek, siyasi kontrolün hakim konuma geçmesine yol açar; bunun neticesinde ise siyasi faaliyet, “sosyal adalet”e olan inancın yönetilmesi suretiyle sistemi gitgide totaliterleştireceği uyarısında bulunmuştur.

Hayek, toplum olmanın gereklerini ve sonucunu görmezden gelmiştir; özgür bireylerin kendi hatalarının sonuçlarını çekmesinin doğallığını savunmuş, piyasa işlerliğinin bir sonucu olarak kişinin hatasının kişiyi ilgilendireceğini ileri sürmüştür. Bireyin hatasının sorumlusu kendisi olduğu için şikayet edeceği bir yer de olmayacaktır. Piyasanın adaletsiz olduğunun ileri sürülmesi, piyasaya irade sahibi bir kişilik atfedilmesi gibi anlamsız bir önkabüle yaslanmak zorundadır. Özetle sosyal adalet çerçevesinde Hayek’in (1995: 103) görüşü şöyledir: “...toplum, yarattığı beklentileri karşılamayınca kendisine şikayet edip bunları düzeltmesini isteyeceğimiz, adeta yeni bir tanrı haline gelmiştir. Acı çekenlerin kendisine haklı bir şikayette bulunacakları herhangi bir şey ve herhangi bir etkili insan grubu olmadığı gibi; aynı anda hem bir düzenin işlerliğini temin edecek hem de bu gibi hayal kırıklıklarını önleyecek türden herhangi bir adil bireysel davranış kuralı da yoktur”. Bu bağlamda da her bir kişinin kendi bilgisinin kendi amaçları için kullanmasına izin verildiği böyle bir sistemde “sosyal adalet” kavramı, zorunlu olarak boş ve anlamsız olacaktır; çünkü bu sistem içinde hiç kimsenin iradesi, farklı insanların nispi gelirlerini belirleyemez veya bu sonuçların kısmen tesadüfe bağlı olmalarını önleyemez. Dolayısıyla Hayek’e göre “sosyal adalet”e ancak, bireylere ne yapacaklarının emredildiği (ordu benzeri) bir güdümlü ekonomide veya bir

“kumanda” ekonomisi içinde anlam verilebilir; sosyal adalete ilişkin herhangi bir özgül anlayış ancak böyle bir merkezden yönetilen ekonomilerde gerçekleştirilebilir.

Hayek’in ifadelerinde de anlaşılacağı gibi, “sosyal” kavramı kapitalizmin gelişmesinin önünde bir engeldir, ki bu görüş geçerliliğini günümüzde de kapitalist küreselleşme açısından sürdürmektedir. Özügurlu’nun (2003) vurguladığı gibi, sosyal politikanın ‘sosyal’ niteliği, serbest piyasa kurallarına ve sözleşmecî toplum anlayışına ket vurduğu noktada başlar. Aynı şekilde, toplum, piyasanın bir uzantısı olarak örgütlenmeye başladığında, sosyal politikanın sosyal niteliği ortadan kalkacaktır. Sosyal kavramının ekonomi-politik anlamı bakımından “meta-dışılık” nosyonu kilit bir öneme sahiptir. Kamu hizmetinin meta-dışı bir alanda örgütlenmesi ve sunulmasını bütünleyen husus, söz konusu hizmete hak statüsünde erişilebilmesidir. Bu vurguların ışığında söylemek gerekirse; sosyal nitelemesinin siyasal-hukuksal içeriği “hak” kavramı ve metasızlaşmış alanların varlığı ile özetlenebilir (Özügurlu, 2003). İnsan ihtiyaçlarının piyasaya tabi olmaktan kurtarılması sosyal bir tavidir ve insan piyasaya tabi olmaktan kurtarıldığı ölçüde “şeyleşmiş” varlıkların “nesnesi” olmaktan uzaklaşarak ”insanlaşır”.

1.2 Yurttaşlık Kavramının Gelişimi ve Bireye Katkısı

Yurttaşlık, sosyal bilimlerde en çok tartışılan kavramlar arasındadır. İlk bakışta belli bir ülkede yaşayan nüfus ile o ülke vatandaşları arasındaki ilişkinin sorgulanmasına ait bir tartışma gibi gözükse de literatüre rengini veren asıl , sorun, yurttaş olmak ya da ol(a)mamakla elde edilen ve edilemeyen haklar konusudur.

Yurttaşlık kavramının belli bir ulus devlete aidiyet ve bağlılık anlamında kullanılması oldukça yaygındır (Desforges: 2004, 551; Erol, 1997: 121). Bu kullanımı eksik bulan Üstel (1997: 128), yurttaşlığı aynı zamanda bireyin topluluğa eklemlenmesi, siyasal ve kamusal alanda kurduğu ilişkinin de ifadesi olarak görmektedir. Farklı nedenlerin yanında, artan uluslararası göçle birlikte, ulus-devletle bağdaştırılan yurttaşlık kurumu farklı bir boyut kazanmıştır. Bu süreçte farklı kültürlerden ve ülkelerden gelen insanlar, hedef ülkede statü arayışına girmiş, misafir olarak geldikleri ve yerleştikleri topraklarda yurttaşlık hukukunun kapısını zorlar olmuşlardır.

Yurttaşlık kavramının ulus devletle olan ilişkisi bağlamında tanımlanması, kavramın tarihsel gelişim sürecini gözardı etmektedir. Çalışmanın konu ve kapsamı bakımından bir yurttaşlık tartışması yapılması söz konusu değildir; burada sosyal bir hukuk devletinin sağlamış olduğu medeni, siyasal ve sosyal haklarla donatılmış bireyin, ulaşmış olduğu yurttaşlık statüsü ve bu statünün kendisine sağlamış olduğu hakları kullanabilme yeterliliği ile ilgili bir tartışma yürütülecektir. Bu çalışma bakımından yurttaşlığı, soyut yasal bir kişilik olarak değil de “sosyalleşmiş somut bir insan” olarak kavramsallaştırmak büyük önem taşımaktadır ki “özsaygı” ve “insan onuruna yaraşır” bir yaşam sürmek gibi kilit ögelerin konumlandığı yer de tam bu vurguyla bütünleşmektedir.

İyi bilindiği gibi yurttaşlık benzeri formların ilk örnekleri Eski Yunan ve Roma demokrasilerinde görülür. Evrensel anlamda yurttaşlık kurumunun ilk örneği de Roma’da ortaya çıkmıştır. Bu toplumlarda siyasi hayata katılan halk, demokrasilerin öznesi konumundadır. Antikitedeki yurttaşlık statüsünün çok dar

olduğunu belirtmek gerekir¹. Antik demokrasileri izleyen uzun yüzyıllar boyunca yurttaşlık benzeri formlara uzun süre rastlanmamıştır. Tek tanrılı din teolojisinin siyasi iktidar örgütlenmesiyle iç içe geçtiği feodal Ortaçağ döneminde antik yurttaşlık anlayışının izlerine dahi rastlanmamıştır. Bu dönemle beraber, artık ortak bir amaç için yurttaş olmak değil, “kardeşçe” çalışmak vurgulanmıştır (Reisenberg 1992: 96). Din temelli toplum örgütlenmesiyle birlikte yurttaşlığın “katılım, ortaklık, eşitlik” gibi değerleri anlamını yitirmiş (Güngör, 2008: 20), dinsel gelenekler, yurttaşlığı yeniden tanımlamıştır (Turner, 1996: 35).

Fransız Devrimi’nin fikir babalarından Jean-Jack Rousseau’nun yazılarıyla beraber yurttaşlık nosyonu tekrar gündeme gelmiştir. Rousseau’nun yazılarında ‘halk’ kavramı genel iradeyi ve siyasi yetkinliği temsil etmektedir. Yurttaşlık kavramının tekrar gündeme gelmesi, farklı tanımlamaların da ortaya çıkmasıyla aynı zamanda olmuştur. Bir ulusa bağlılık ve o ulus devlette siyasi kararlara katılabilmek açısından aktif bir yurttaşlık vurgusu, farklı kavramlarla tanımlanmıştır. Buna örnek olarak Fransızcadaki “*nationalite*” ve “*citoyennete*” kavramları gösterilebilir.² Aralarındaki fark, aidiyet ilişkisinde ortaya çıkmaktadır. “*Nationalite*”, ulusa biçimsel aidiyeti temsil ederken, “*citoyennete*” ise maddi aidiyeti temsil etmektedir. Böylece bir ulusa bağlı olmak suretiyle elde edilen yurttaşlık ile aktif yurttaşlık birbirinden ayrılmıştı. Bu ayrıma göre, sadece aktif yurttaşlar (citoyen) siyasete katılma ve genel iradenin oluşumunda yer alma hakkına sahip olmuşlardır (Göztepe, 2003).

¹ Eski Yunan ve Roma demokrasilerinde, kadınlar, çocuklar, yabancılar ve köleler siyasi haklara sahip değildir. Sadece özgür erkeklere tanınan bir hak niteliğindedir (Aristoteles, 1990).

² Aynı kavramsallaştırma Almanca’da ifadesini, “*staatsangehörige*” ve “*staatsbürger*” kavramlarında bulmuştur (Göztepe, 2003)

Cinsiyetin ve mülkiyetin yurttaşlık kavramının gelişiminde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Aktif yurttaşlığın ortaya çıktığı Fransız Devrimi de kadınları ve mülksüzleri aktif yurttaşlık haklarından mahrum bırakmıştır. Sadece Fransa da değil, aynı dönemde Avrupa kıtasının diğer ülkelerinde de benzer uygulamalara rastlamak mümkündür. Almanya’da devletin her yurttaşı (staatsangehörige), aynı zamanda aktif yurttaş sayılmıyordu. Kant’ın yazılarında da bu düşüncenin etkilerine rastlamak mümkün (*Aktaran Göztepe*, 2003). Kant³ da Fransız Devrimi’nin yolunu takiben kadınları ve mülksüzleri aktif yurttaş olarak görmemiş, oy verme hakkının dışında bırakmıştır. Buna karşın Rousseau, mülkiyetten kaynaklanan zengin-yoksul şeklindeki bir dışlamayı, Cumhuriyetçi eşitlik ilkesinin önünde bir engel olarak görmüş ve bu engelin ortadan kaldırılmasını devletin bir görevi olarak kabul etmiştir (*Göztepe*, 2003).

Yurttaşlık bir bakıma etkili ve/veya edilgen olmakla açıklanabilir; yaşadığı toplumda etkisi olmayan edilgen bir konuma sahip bulunan insanlar sözkonusu edildiğinde, bu durumda yurttaşlık statüsünün varlığından bahsetmek zorlaşacaktır. Yurttaşlık; yaşadığı toplumda varlığını hissettiren, gelecekle ilgili beklentisi olan, bu yönde çaba harcayan ve harcayabilecek araçlara ve özgürlüğe sahip bulunan, özsaygı düzeyi yüksek bireyler sözkonusu edildiğinde ise somut bir varlığa dönüşebilmektedir. Tabi ki bu araçların ve özgürlüğün, örneğin devlet gibi bir güçle tehdit edilmesi, yurttaşlık kurumunun varlığını tehlikeye sokmakta, hatta anlamsız kılmaktadır.

³ Kant’a göre aktif yurttaş, halkın yasa koyma iradesini dile getiren, halkın birleşmiş iradesinin bir unsurudur. Aktif Yurttaş olabilmenin koşulu, kişinin kendi koyduğu yasalardan başka bir yasaya boyun eğmemesi, geçimini başkasına bağlı olmadan sağlaması ve toplumda hiç kimsenin aracılığına muhtaç olmadan bağımsız bir hukuk öznesi olabilmesidir (*Aktaran, Göztepe*, 2003)

Yurttaşlık kavramı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir boyut kazanmıştır. Hem savaş ve milliyetçiliği anımsatacak kavramsallaştırmadan hem de mülkiyet ve cinsiyete dayalı kavramsallaştırmadan uzaklaşmış ya da uzaklaşmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda da Thomas H. Marshall (2006), demokratik yurttaşlık söylemi ile yurttaşlığı tekrar tartışmaya açmıştır. Ona göre yurttaşlık, medeni, siyasi ve sosyal hakların bir arada tanınmasıyla mümkündür. Marshall'in ifade ettiği medeni, siyasal, ve sosyal haklara sahip olmak modern yurttaş olmak anlamındadır. Belki de bir önceki kısımda “sosyal kimdir?” sorusunun yanıtı, kavramın içini bireysel anlamda net dolduracak olan yurttaşlık kurumunun sağladığı haklarla donatılmış kişi olarak yeniden verilebilir. Bu haklar belli bir gelişim sırası izlemiştir. 18. yüzyılda gelişen medeni haklar eksenini oluşturan unsurlar bireysel özgürlük, konuşma özgürlüğü, düşünce ve inanç özgürlüğü, mülk edinme ve sözleşme yapma özgürlüğü ve adalet hakkı gibi hak ve özgürlüklerdir. 19. yüzyılda gelişen siyasal haklar eksenini ise, siyasal karar alma sürecine seçmen ve seçilen olarak katılma hakkını ifade etmektedir. Marshall'ın 20. yüzyılda gelişen sosyal haklar ekseninde vurguladığı hak başlıkları, yaşadığımız toplumun standartları ölçüsünde ekonomik refah ve sosyal güvenlik gibi haklara sahip olmaktan, çağdaş bir birey gibi yaşayabilme hakkına değin uzanan geniş bir haklar dizinidir. Eğitim hakkı ve sosyal hizmetleri de bu haklar arasında değerlendirmek gerekmektedir (Marshall, 2006).

Yurttaşlık; insanların farklılıklarının ve eşitsizliklerinin ötesinde, onursal açıdan eşit oldukları ve hukuksal/politik anlamda eşit muamele görmeleri gerektiği düşüncesine de dayandırılmaktadır (Çetindağ ve Kılıç, 2007). Bottomore (2006:77), medeni hakların ve belli ölçüde siyasal hakların, ortaçağ kentlerinde yaşayan burjuvazi tarafından feodallere karşı verilen mücadeleler sonucunda; siyasal hakların

19. Yüzyılda daha çok işçi sınıfının verdiği mücadeleler, 1848 devrimleri, Çartist hareket ve evrensel oy hakkı talepleri sonucunda geliştiğini vurgular. Aynı şekilde işçi sendikalarının 20. Yüzyıldaki yoğun çabaları ve politik kampanyalar sonucunda da sosyal haklar elde edilmiş ve geliştirilmiştir. Savaş sonrası dönemde özellikle Batı Avrupa’da gündeme gelen refah devleti, 20. yüzyılda yoğunlaşan sınıflar mücadelesinin bir sonucudur (Bottomore, 2006:77).

Marshall (2006:7), toplumsal eşitliği sağlayacak olan modern güç olarak da yurttaşlık kurumunu görmektedir. Turner, bu görüşü desteklemekle beraber, yurttaşlığın oluşmasında ya da son nokta olarak görülen yurttaşlığı kazanım sürecini önemli görmektedir. Çünkü Fransa ve Amerika gibi, yurttaşlık haklarının devrimci bir nitelik taşıyan mücadeleler sonucu elde edildiği ülkelerde, tabandan gelen aktif bir yurttaşlık geleneğine karşın; yurttaşlığın yeterli mücadele verilmeden, bir lütuf şeklinde tavandan tabana geliştiği ülkelerde oldukça pasif ve olumsuz bir nitelik taşıdığını ifade etmektedir. Özellikle kamusal alanın daraldığı ve kısıtlı kaldığı ülkelerde yurttaşlık, pasif bir nitelik taşımaktadır (Turner, 2000: 9).

Geleneksel toplumlarda toplumsal örgütlenmenin esaslarını sosyal statüler teşkil eder. Feodal toplumlarda statü, bireyin dahil olduğu sınıfı ifade ederken, aynı zamanda var olan toplumsal eşitsizliğin anlaşılmasında da önemli bir unsur olarak dikkati çekmiştir. Birleşik Krallık’ta 1834 tarihli Yeni Yoksul Yasasıyla, *Speenhamland Yasası*⁴’nın başlattığı paternalist karakterli sosyal koruma anlayışı kesintiye uğramıştır. Marshall’a göre daha da önemlisi, geriye kalan sosyal haklar da

⁴ Speenhamland Yasası hakkında daha geniş bilgi için: Fatih Güngör ve M. Özügürlü (1997), “İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet”, *Tartışma Metinleri* no:3, Ankara Üniv.SBF Gelişme ve Toplum Araştırma Merkezi, Ankara

yurttaşlık kurumundan ayrı değerlendirilmeye başlanmıştır. Geline aşamada İngiliz Yeni Yoksul Yasası, yoksulların taleplerini yurttaşlık hakları gibi değil, yurttaşlık statüsü sona ermiş insanların talepleri gibi değerlendirmiştir (Marshall, 2006:16)

Eğitim hakkı, doğası itibarıyla yurttaşlık kurumunun önemli bir parçası olan sosyal haklar ekseninde yer almaktadır. Çünkü eğitimin amacı, geleceğin yetişkinlerini çocukluk çağında şekillendirmektir. 19 yüzyılda İngiltere’de temel eğitimin zorunlu kılınması, 20. Yüzyılda sosyal hakların yurttaşlığın önemli bir bileşeni haline gelmesi için gerekli koşulları hazırlamıştır. (Marshall, 2006:17). Verilen eğitimin niteliğinin bireyin gelişimine, geleceğine, hayata bakışına ve toplumdaki rollerine dolaysız etki ettiğini söylemek mümkündür.

Yurttaşlık, toplumun üyelerine ait bir statüdür. Bu statüye sahip olan herkes, haklar ve ödevler çerçevesinde tam bir eşitliğe sahiptir. Marshall’a göre toplumsal sınıfların varlığı bir tür eşitsizlik sistemidir. Ayrıca toplumsal sınıflar, yurttaşlık gibi bazı idealler, inançlar ve değerler üzerine inşa edilir. İngiltere’de oluşum süreci değerlendirildiğinde, yurttaşlığın eşitsizlik temelinde gelişen kapitalizmle paralel bir gelişim süreci izlediği görülmektedir. Ona göre birbirine zıt iki sistem olarak kapitalizm ve yurttaşlığın aynı topraklarda ve aynı zaman diliminde nasıl bir birbirine paralel şekilde geliştiği sorusu önemlidir (Marshall, 2006:20).

20. Yüzyılda durum değişmiş ve yurttaşlık kurumu ile kapitalist sistem çatışma haline girmiştir. Çünkü bu dönemde yurttaşlık kurumu kapitalist sistem içinde önemli değişimlere neden olmuş, örneğin, sosyal adalet piyasa ücretinin önüne geçmiştir. Yurttaşlığın eşitlik üzerine inşa edilmiş bir kurum olduğunu belirten Bottomore'a göre bu eşitlik anlayışı, eşitsizlik ilkesi üzerine inşa edilmiş kapitalist

sistem ile çelişmektedir; yurttaşlık ve kapitalist sistem arasındaki mücadele sadece sağlık, eğitim ve tam istihdam gibi refah hizmetlerinin arttırılmasıyla kalmamış, aynı zamanda mülkiyet rejimi, ekonomik kaynakların kontrolü ve gelir bölüşümü gibi konularda da halk sınıfları lehine değişimlere konu olmuştur (Bottomore, 2006: 76).

Marshall'ın modern yurttaşlık kurumunu siyasal ve hukuksal niteleme olarak gören zuğurlu'ya (2003) göre bu aynı zamanda toplumsal alanın kuruluş ve işleyişine yönelik belli esaslara da işaret eder. İşaret ettiği yerde, toplumun bireyci ontolojiye dayalı sözleşmeci kuruluşunu esas alan liberalizmin karşıtı bir pozisyon söz konusudur. zuğurlu, bu pozisyonun iki nkablnden söz etmektedir. İlk n kabule göre kapitalizm ve yurttaşlık birbirine zıt ve çelişkili iki sistemdir. İkinci nkabule göre ise kapitalizm kr bir güçtür; piyasanın kendinde düzenleyici mekanizmaları toplum üzerinde yıkıcı etkilere sahiptir ve bu durum toplumu yerinden edici etkilere sahiptir ve bu etkilere karşı koruyucu düzenlemelere ihtiyaç vardır. Her iki nkabule zemin teşkil eden ortak payda ise toplumsal eşitlik sorunsalıdır.

Ancak Marshall'ın makalesini yazdığı dönemlerde geçerli olan bu olumlu sosyal gelişim eğiliminin ekonomik krizlerle beraber, saldırıya uğradığını söylemek yanlış olmayacaktır. Lister (1990) alışmasında neo-liberal (yeni sağ) ideolojiden bahsetmekte ve bu ideolojinin “bağlılık kültürü” ve yurttaşlık tartışmalarına değinmektedir. “Bağlılık kültürü”n, günümüz refah toplumlarında oluşturulan sosyal haklar dizini olarak görmektedir. Bir tür “girişimcilik kültürü”ne yol açan bağlılık kültürü, bireylerin kendi refahlarını kendi çabaları ile oluşturmaları, devletin ekonomiye olduğunca az müdahale etmesi ve kendisine faydası olmayanlara yardım

etmemesi demektir. Neo-liberal ideoloji, zamanla sosyal hakları yurttaşlık kurumunun dışına çıkarmış; sağlık, eğitim, belediye hizmetleri gibi kamu hizmetlerinin ticarileştirilmesi bağlamında özelleştirilmesini desteklemiştir. Doğal olarak kamusal alan dışında görülen bu hizmetleri talep eden “yoksullar”da özel yardıma muhtaç zavallı ikinci sınıf yurttaşlar olarak değerlendirilmişlerdir. Ayrıca özellikle ABD’de kullanımı yaygın olan “sınıfaltı” (underclass) kavramı, yoksulları, iktisadi anlamda tanımlamaktan ziyade ahlaki anlamda tanımlamakta ve bu ideolojik kavram, günümüz yoksullarının kendi hatalarından dolayı yoksullaştıkları gibi bir önyargıyı da içermektedir (Lister,1990).

Diğer yandan bazı yazarlar yurttaşlık kurumunun oluşum sürecinin ve haklarının dışında farklı yurttaşlık tiplerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Kylica ve Norman, bugüne kadar geliştirilen yurttaşlık kavramlarını üç şekilde kavramsallaştırmıştır. Birincisi “sorumlu yurttaşlık”tır. Bu yurttaşlık tipi neo-liberal ideolojilerin bir sonucu olarak ortaya çıkmış, işsizliğin arttığı, ekonomik büyümenin durma noktasına geldiği 1970’li yıllarda yurttaşlara kişisel yeterlilik ve güven kazandırma amaçlanmıştır. “Sorumlu yurttaşlık” nosyonu, kısaca, güçlü olanın ayakta kalması düşüncesinin bir uzantısıdır. İkinci kavram, neo-liberal uygulamaların yarattığı tahribatı azaltmak ve gidermek için yeni sol ideolojilerin bir uzantısı olarak ortaya çıkmış olan “sosyal yurttaşlık” kurumudur. Sosyal yurttaşlık, refah devletinin demokratikleşmesini, siyasal katılımın arttırılmasını ve yerinde yönetimin yaygınlaştırılmasını öngörür. Üçüncü yurttaşlık tipi olan “imtiyazlı yurttaşlık” ise dezavantajlı konumda bulunan kadınlar, etnik gruplar, engelliler vb. gruplara imtiyazlı haklar verilmesi önerilmektedir. (Aktaran, Kaya, 2006: 114).

Sonuç olarak yurttaşlık bireyin toplum içerisinde var olabilmesi, kendini gerçekleştirebilmesi ve kendi özbelirlenimi için, sahip olması gereken bireysel ve kamusal tüm hakları içerir. Bu haklara sahip olunduğunda ancak yurttaşlık kurumu aktif hale gelir. Aktif, modern bir yurttaşlık için devlet örgütlenmesinin de bu esaslar üzerine yükselmesi ve yurttaşlık kurumunun gereklerini yerine getirmesi zorunludur. Yurttaşlık hakkına anayasa metinlerinde yer verilmesi gerekli ama yeterli olmayan bir durumdur; asıl kritik husus sözü edilen hakların uygulamada da varlığını hissettirebilmesidir. Yurttaşlık hakları; eğitim, sağlık, çalışma, sosyal güvenlik, düşünce özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü gibi kişinin içinde yaşadığı toplumla ilintili haklara herhangi bir engelle karşılaşmadan, insan onurunu yakışır bir biçimde ulaşmasını öngörür. Bu haklardan herhangi birisine getirilecek engel, yurttaşlık kurumunun varlığını sorgular kılarken, aynı zamanda yurttaşlık haklarının kullanım derecesi ile ilişkili olarak bireyin özsaygısına da zarar verir.

1.3 Sosyal Bir Sorun Olarak Özsaygı

Kendisine güvenen, kendisiyle barışık, güçlü kişiliğe sahip ve gelişime açık bireyler, öz-sorumluluklarını geliştirerek, toplumun refahı için gerekli olan görevleri de yerine getirebilirler. Bireyin kendisine ait değersizlik duyguları, üretmeyen, maliyetli, sapkın ve toplum için tehlikeli davranışlara sığınmalarına ve toplum açısından ciddi problemlerin ortaya çıkmasına yol açabilir. Bu durumu kontrol altında tutabilmek ve üstesinden gelebilmek için iki şeyin yapılması şart koşulur: Birincisi, toplumdaki özsaygıyı maksimize edecek sosyal ortamların yaratılmasıdır. İkinci olarak da aile ve toplum içerisinde öz-saygı düzeyi risk altında olanların ya da

olabileceklerin kurtarılması ve rehabilite edilmesi için gereken sosyal düzenlemelerin yapılmasıdır. Çünkü özsaygı düzeyi zarar görmüş ve düşmüş olan bireylerin ortaya çıkardığı durumlar, tamir edilmesi, ya da çözülmesi güç sosyal problemlere yol açabilmektedir (Smeljsen, 1989: 1).

Özsaygı düzeyi hangi durumlarda yüksek ya da düşüktür? Bireyin özsaygı düzeyi hangi durumlarda etkilenir? Smeljsen, özsaygının yüksek olma durumunu bireyin kendisini tanıması, kendisinden memnun olması ve doğuştan sahip olduğu değerleri bilmesi olarak tanımlamaktadır. Bu aynı zamanda bireyin kendi sahip olduğu iş becerme, mücadelecilik, ne istediğini bilme ve yapma gücü gibi niteliklerin bir bütünü olan, kişisel kalitesinden memnunluk anlamına gelmektedir. Özsaygı düşüklüğünü de bu duygu ve düşüncelerin karşıtı-olumsuzlanması olarak değerlendirmek mümkündür. Düşük özsaygı düzeyindeki birey kendisini dalga geçilen, mutsuz, aciz, güçsüz ve depresyondaki biri olarak görür (Smeljsen, 1989: 6). Bireyin özsaygı düşüklüğü sadece kendisini etkilememektedir. Aynı zamanda ilişkide bulunduğu yakınlarını da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Özsaygısı düşük, alkol ve madde bağımlısı ebeveynlerin bulunduğu ailelerdeki çocukların özsaygı düzeylerinin diğer çocuklara nazaran daha düşük olma olasılığının yüksek olabileceği ifade edilmektedir (Smeljsen, 1989: 16).

Özsaygıyı, bireyin toplum içerisinde kendisini konumlandırma düzeyi olarak tanımlamak mümkündür. Buna göre birey, sahip olduğu değerler ve toplum içerisinde üstelendiği rollerin genişliği ile paralel şekilde gündelik yaşamını sürdürür. Özsaygı düzeyini, bireyin kendi kendine müdahale edebildiği bir durum olarak düşünmek yanlıştır. İlişki içerisinde bulunduğu toplumun ekonomik ve sosyal yapısı

özsaygıyı biçimlendiren en önemli etkenler arasındadır. Sosyal bir problem olarak görebileceğimiz özsaygı düzeyindeki hareketlenmeler, toplumdaki dengesizliklerden kaynaklanmaktadır. Bireyin işsiz kalması, düşük ücretle çalışması gibi yarın ne olacağı kaygısını taşımasına yol açacak olgular ile işsiz kalınan dönemlerde muhtaçlıkla damgalanmasına yol açacak tarzlarda sağlanan yardımlar, bireyin özsaygısı üzerinde doğrudan etkide bulunacaktır.

İşsizliğin sadece kamu harcamalarına etkisi yoktur, aynı zamanda yurttaşlar üzerinde moral çöküntüye de yol açabilmektedir (Bottomore, 2006). Ritzer, bireylerin işsizlik olgusu karşısında farklı duygular içerisinde olduklarını, acı duyma arttıkça, işsiz bireylerin daha çok zihinsel olarak rahatsızlandıklarını ve çok ciddi olarak benlik yıkımı ile karşı karşıya kaldıklarını ifade etmektedir. Böyle bir süreç itilen birey, eşini dövme, çocuklarına kötü davranma, hırsızlık yapma, alkol ve madde bağımlılığı gibi bir dizi anti-sosyal davranış sergileme eğilimi içine girebilmektedir (Ritzer, 1986: 396).

Özsaygı düzeyi olumsuz yönde etkilenmiş olan aile reisinin sahip olduğu rol kalıbı da tehlike içerisine girmektedir. Aile içinde ebeveynlerinin otoritesi çocuklar tarafından sorgulanır hale gelmekte, ebeveynlerin çocuklar üzerindeki denetimleri giderek zayıflamaktadır. Bu durum ayrıca ailenin, çocuğun suça eğilimi üzerindeki denetimini de azaltmaktadır (Kızmaz, 2006).

Özsaygı düşüklüğü sosyal kontrolü de zorlaştırmaktadır. Bireyi topluma bağlayan bazı temel unsur ve kurumlar bulunmaktadır. Bu kurumlar aile, okul, arkadaş grubu; unsurlar ise inanç ve toplumsal değerlerdir. Bu temelden hareketle ortaya atılan “sosyal kontrol kuramı”, insan davranışının denetimini ve bu denetimle

ilintili kurumsal süreç ve yapılara büyük önem vermektedir. Bireylerin bu kurumlara bağlılıklarının zayıflaması, onların toplumsal olarak denetlenmelerine ilişkin problemleri de ortaya çıkarmaktadır. Bireyin, aile, okul ve arkadaşlık gibi geleneksel kurumlara olan bağlılığı ne kadar fazla olursa, toplumsallaşması artar, suça yönelmesi de azalır (Hirschi, 1969).

Kaplan tarafından formüle edilen “benliğin aşağılanması” (self-derogation), yaklaşımı, insanların yasal olmayan yollara sapmasının temelinde düşük özsaygı duyumsama ve benliği hor görme gibi etmenlerin bulunduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda da benlik yapısının özsaygı ekseninde gelişmesinin, benliğe ilişkin olumsuz tutumları azalttığı ileri sürülmüştür. Kısaca özsaygının azalması bireyin toplumsal bağlılığını olumsuz yönde etkileyecektir (Kaplan’dan aktaran: Kızmaz, 2006).

Furman ve arkadaşları “bağımlılık teorisi” üzerinde durmuşlar, bağımlılık yaratan refah uygulamalarının bireyin özsaygısını olumsuz yönde etkilediği sonucuna varmışlardır. Bireyin kendi sosyal rolünün dışında bağımlı olduğu kurum ve kuruluşların eline bakmak zorunda kalması, özsaygının olumsuz etkilendiği bir durum olarak görülmüştür. Refah uygulamalarına bağımlılık, bir sosyal problem olarak ve fakat diğerlerinden ayrı tutulmuş ve tedavisi zor bir hastalık olarak görülmüştür. İngiliz yoksul yardımlarında da gündeme gelmiş olan ‘hak eden-hak etmeyen’ ayrımı burada da söz konusu olmuştur. Çalışabilecek güce ve yeteneğe sahip olanlara verilen yardım ve destekler olumsuz karşılanırken, kendilerine bakma imkanı bulunmayan ya da çok zor olan yaşlı, engelli ve benzeri risk gruplarına yapılan yardımlar olumlu karşılanmıştır. Diğer yandan kadınların işgücü piyasasına

girmeleri ve çalışmak için uğraş vermelerine karşın, bağımlılığını sürdüren erkeklerin evde oturması, onların tembellik gibi olumsuz saldırılara hedef olmasına yol açmıştır (Furman, Schneiderman ve Weber, 1989: 205). Benzer bir şekilde, yapılan yardımların emeğin çalışma şevkini düşüreceği, İngiliz yoksul yardımlarından beri liberaller tarafından öne sürülen bir görüştür (Blaug, 1974: 125). Diğer yandan ABD’de Carson’ın (1967) bu amaçla yaptığı bir başka araştırmada, 81 bağımlı ve 116 bağımlı olmayan kişi ile yapılan araştırmada kullandığı sosyal araştırma indeksine (SIV) göre bağımlı ile bağımsız olmayan arasında bir tutum ve davranış farklılığı tespit edilmemiştir (Carson, 1967).

Sürekli birilerinin eline bakan, onlar adına düşünen, onlar için “en iyisini bilen” birilerine bağımlı olan kişinin öz varlığına yabancılaşabileceği vurgulanmaktadır. Sosyal yardım alanların hangi duygular içerisinde olduğunu bilmek çok güçtür. Ahlaki bir değerlendirmede bulunanlar, işçilerin yardım almayı gururlarına yediremediklerini, bazı zamanlarda yatağa aç girdiklerini ileri sürerler. Emekçilerin benzer bir ahlaki duruşu, İngiliz yoksul yasaları döneminde onursuzca yapılan yardım ve uygulamalara karşı sergiledikleri bilinmektedir. Engels'in ifadeleriyle “*Bazı emekçiler yoksulların çalışma yurtlarında kalmaktansa, suç işleyip hapishaneye girmeyi tercih ediyorlar. Çünkü bu evlerin hapishaneden bir farkı yoktu. Emekçilerin bu Bastille’lere girmektense açlıktan ölmeyi yeğelemelerine şaşan olur mu? ...Gerçekten açlıktan ölmekte olan insanlar bu cehenneme girmektense sefil evlerine döndüler ve orada öldüler*” (Engels, 1997: 332).

1.4 Sosyal'e ve Yurttaşlığa Bir Meydan Okuma: Küreselleşme

Bu kısımda küreselleşme olgusuna değinilecektir. Ancak bu çalışmanın niteliği ve amacı gereği derinlemesine bir küreselleşme analizine girilmeyecektir. Tez konusunun sınırları içerisinde kapitalist küreselleşme ve kapitalist küreselleşmenin sosyal alana etkisi üzerinde durulacaktır.

Herkesin hemfikir olduğu bir küreselleşme tanımı ne yazık ki yoktur⁵. Küreselleşme, toplumu ilişkide olduğu tüm alanları ile etkilediği için, her bilim dalı kendi açısından farklı şekillerde tanımlamaktadır. Küreselleşmenin tanımındaki belirsizliği belki de en iyi açıklayan Paul Drache'nin şu sözleridir: “Ortada çok basit bir gerçek var: Küreselleşme öyküsünün üçte biri abartılmıştır. Üçte biri geliştirmekte olan bir süreç olduğundan anlaşılamamıştır ve üçte biri de henüz çok yenidir” (Drache'den aktaran Munck, 2003: 71).

Bazı yazarlar küreselleşmenin klasik kapitalizmin devamı olduğunu, yeni bir şey olmadığını savunurken, kimi yazarlar da yepyeni bir süreçten bahsetmektedirler. Örneğin Alwood'a (2003: 13) göre, küreselleşme, “eski bir süreci tarif eden yeni bir sözcüktür”.

Yaşanılan sürecin başka bir sürecin sonrası olarak görülmesi sonucu küreselleşme ile bağlantılı kavramlar da ortaya atılmıştır. Refah dönemine ait üretim ilişkilerinin dayandığı “Fordizm”, yeni süreçle beraber “Post-fordizm” olarak tanımlanmış ve küreselleşmenin üretim ilişkilerindeki yansıması olarak görülmüştür (Cohen ve Kennedy, 2000). Post-fordizm, dikey entegrasyon biçiminde örgütlenen firmaların yapmış olduğu standart yığın üretim biçimini yıkmış, yerine yalın üretim, tam zamanlı üretim, fason üretim, esnek çalışma gibi yerel pazarlar için

⁵ Bu çalışmada küreselleşme kavramı, kapitalist küreselleşme anlamında kullanılacaktır.

farklılaştırılmış ürünler üreten (Erdoğan, 2006:37) stoksuz ve sosyal maliyeti düşük üretim biçim ve ilişkilerini getirmiştir.

Bir süreç olarak baktığımızda da küreselleşme, farklı şekillerde tanımlanmıştır. Işık (1995: 47) bu durumu geriye doğru bir devrim olarak ifade etmiştir. Ona göre İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana edinilmiş olan refah devleti kazanımlarının tasfiye edilmesi, 19. yüzyıl Avrupa'sının ekonomik ve sosyal koşullarına yeniden dönüşü ifade etmektedir. Talas (1993: 9) ise bu dönemi, “yeni bir bırakınız yapsınlar” döneminin başlangıcı olarak görmüştür. Akaya da (2003: 221) bu süreci emek sömürsünün yoğunlaştırıldığı, işçi sınıfının etkisizleştirilmeye ve kendisine olan güveninin kırılmaya çalışıldığı bir süreç olarak görürken, bazı yazarlar da yaşanan süreci dünyanın yeniden bölüşümünü amaçlayan yeni emperyalist bölüşüm olarak görmektedirler (Petras ve Veltmeyer, 2007: 72).

Eğer küreselleşmeyi tarif etmek gerekirse, Özügürlü'nün (2008: 93) ifadeleriyle, kapitalist küreselleşme;

“Yeni bir uluslararası işbölümünün yerleşmesi, düzenleyici mekanizmanın (ulus-devlet) dönüşmesi, kapitalist üretimin örgütlenmesinde yeni eğilimlerin (küresel meta zinciri ve yalın üretim sistemi) ortaya çıkması, emeğin olduğu kadar toplumsal yaşamın da bir bütün olarak sermayenin gerçek egemenliğine tabi hale gelmesi (proleterleşme, metalaşma, finanslaşma) emeğin, kamusal alanın ve devletin sosyal boyutlarından arındırılması (toplumsal dışlanma, ticarileşme, küçük devlet) amacına dönük emperyalist bir stratejidir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra egemen kapitalist merkez ülkelerin birikim rejimi haline gelen Taylorist ve Fordist kitle üretim biçimi, 1970'lerle beraber tıkanmaya başlamıştır. Bu tıkanıklığı aşmak için kapitalist ülkeler yeni stratejiler benimsemişlerdir. Bu bağlamda neredeyse toplumun her alanını değiştirme ve dönüştürme çabaları göze çarpmıştır. Böylece üretim biçimi de üretim ilişkileri

çerçevesinde değişime zorlanmış ve büyük ölçüde de başarılı olunmuştur. Tıkanan birikim rejiminin yeniden üretimini ve kar maksimizasyonunu sağlamak için yeni bir üretim sürecine ihtiyaç duyulmuş ve Fordist kitle üretim biçiminin yanı sıra post-fordist üretim biçimleri uygulamaya geçirilmiştir. Bu sistemde de sermaye hem emek üretkenliğini ve emek sömürsünü maksimize etmeyi, hem de üretim ilişkilerini kendi lehine yeniden belirlemeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda da üretim ve çalışma ilişkileri yeniden düzenlenmiştir (Öngen, 2003: 36)

Yaşanan değişim sürecinde Fordist kitle üretim biçimlerinin ve ona ait üretim ilişkilerinin dayandığı yoğun birikim süreçleri ve onları düzenleyen kurumsal yapının tarihsel sınırlarına ulaştığı savunulmuştur. Neo-liberal yapılanmanın dayattığı yeni paradigmada üretim ve emek süreçlerinin yeniden örgütlenmesi ve bunları düzenleyen tüm kurumsal yapının değiştirilmesi gerekmiştir. Homojen ürünlerin yığınsal üretimine dayanan Fordizmin en önemli özelliği, meta ve ücret ilişkisinin genelleşmesidir. Ücret ve meta ilişkisinin genelleşmesinde, hiç kuşkusuz refah devleti düzenlemelerinin önemli bir rolü vardır. Örneğin üretkenlik artışına endekslenmiş ücret politikalarıyla çalışanların satın alma gücü sabit tutulabilmiş, böylece metaların hızlı dolaşımı sağlanmıştır. Benzer biçimde çalışanların sendikalar aracılığıyla örgütlenebilmesi ve toplu sözleşmeler yoluyla ücretlerini yükseltebilmesi de talebi canlı tutarak yığın pazarının işlemesine yardımcı olmuştur. Böylece hem ekonomik büyüme gerçekleşmiş, hem de uzlaşma ve işbirliğine dayanan toplumsal politikalar gelişmiştir. Benzer biçimde pazar talebini arttıran sosyal güvenlik harcamaları da, geniş yığınların sistemle bütünleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Böylece refah devleti düzenlemeleriyle aşırı üretim krizlerinin önüne geçilirken (Lipietz, 1982), yığın üretimi ile tüketimin gereği olan ücretlilik ilişkisi de

yaygınlaşmıştır. Öte yandan çalışan sınıflara ücretsiz eğitim öğrenim olanakları sunan bürokratik refah devleti kurumları eliyle işgücünün yeniden üretimi ve çalışanların sistemle bütünleştirilmesi gerçekleşmiştir (Öngen, 2003: 38).

1970'lerdeki krize karşı Keynesyen politikaların tıkanması sonucu, çözümü sosyal devlete saldırıda bulan neo-liberal yapılanma, sadece üretim ve üretkenliği arttırmak gibi teknik iş sürecinin yeniden örgütlenmesine dönük değişikliklerle sınırlı kalmamıştır. Bu süreçte hem üretimin maddi ve kurumsal yapısının, hem de ekonomik ve toplumsal güç ilişkilerinin yeniden oluşturulmasının yolu açılmıştır. Başka bir ifadeyle, yalnız üretim ilişkileri biçimlenmekle kalmamış, aynı zamanda bu ilişkileri düzenleyen toplumsal kurumlar ve kurallar ile görevi sınıflar arasındaki çatışmaları kontrol altında tutmak olan kapitalist devlet rolü ve yapısını da bu sürecin amaçları doğrultusunda değiştirmeye başlamıştır (Bonefeld ve J. Holloway, 1991). Krizle birlikte refah devleti kurumları terk edilmeye ve yerlerine yeni liberalizmin/ yeni sağın öngördüğü serbest rekabetçi düzenleme tarzları geçirilmeye başlanmıştır. Çünkü Fordist kitle üretiminin ve yığın pazarlarının tıkanmasıyla birlikte sermayenin değerlendirilmesinde ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır. ABD ve İngiltere başta olmak üzere pek çok ülkede uygulanan Monetarizm, 1929 Büyük Buhranı sonrasında yaşama geçen ve uzunca bir süre ekonomik dinamizme katkıda bulunan Keynesci para ve maliye politikalarının sonu olmuştur. Ardından yeni liberal program doğrultusunda özelleştirmelere, liberalizasyona ve deregülasyona hız verilmiş, böylece sosyal devletin kurumsal çatısı büyük ölçüde çöktürülmüştür. Çünkü monetarizmin öğretisi devletçilik düşmanlığı üzerine kurulmuştur (Işıklı, 1995: 52). Erdoğan'a (2006) göre de "küreselleşme döneminin çok önemli bir özelliği sermaye birikim sürecinin malileşmesidir. Bunun kanıtı olarak Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 1995

İstihdam Raporundaki sermaye ve döviz piyasalarındaki durumun karşılaştırılmasında vardığı sonucu göstermek mümkündür. Rapora göre 1971'de Bretton Woods sisteminin çökmesinden önce bütün döviz işlemlerinin % 90'ı ticaretin ve uzun vadeli yatırımın finansmanında, sadece %10'u spekülasyon işlemlerinde kullanılırken, günümüzde bu oranlar değişmiş ve spekülasyon işlemlerinin oranı % 90'lara gelmiştir (ILO, 1995: 196).

Küreselleşme sürecinin en önemli basamaklardan birisi de, sermayenin, ekonomik ve toplumsal iktidarını güçlendirmeye yönelik kurumsal düzenlemelere gitmiş olmasıdır. Liberal proje çerçevesinde tüm ülkelerin küresel pazarla bütünleşmesini sağlayacak yeni kurumlar ve kuruluşlar oluşturulmuştur. Örneğin bir yandan çok uluslu ve uluslararası dev şirketler ile finans kuruluşlarının çıkarlarını gözetken daha önce kurulmuş olan uluslararası örgütlerin varlığıyla beraber (IMF, WB, WTO, G7 gibi) öte yandan dünya ekonomisinin belli güç odaklarının elinde merkezileşmesini sağlayan bölgesel bloklar ortaya çıkmıştır (AB- NAFTA- APEC gibi). Bu kuruluşların uluslararası işbölümüne, küresel üretim süreçlerine ve emek pazarına dönük düzenlemeleri, merkez ile çevre ülkeleri arasındaki bağımlılık ilişkisini artırırken, aynı zamanda emek ile sermaye arasındaki güç ilişkilerini çok uluslu dev şirketler lehine yeniden belirlemiştir. Yeni bir sermaye birikimi rejimi/stratejisi uygulanmak istendiğinde sadece üretim sürecindeki yeniden yapılanma yeterli görülmemiş; bununla beraber, üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduranlarla bu araçları kullanan sınıflar -emek ve sermaye- arasındaki ilişkileri düzenleyen kurumsal yapının ve tüm endüstriyel ve sosyal kontrol mekanizmalarının da yenilenmesi sağlanmıştır. Çünkü toplumsal güç ilişkilerini bu amaç etrafında örgütleyen kurumsal düzenlemeler veya çatışmaları denetleyen mekanizmalar

olmadıkça, sermayenin genişletilmiş yeniden üretiminin gerçekleşemeyeceğinin farkına varılmıştır (Öngen, 2003:38).

Küreselleşme süreci adı altındaki dönüşümden emek de üzerine düşen payı fazlasıyla almıştır. Özellikle ithal ikameci ekonomi politikaları yerine ihracata ve dünya pazarlarıyla bütünleşmeye dönük ihracat yönelimli ekonomi politikalarına geçilmesiyle birlikte ulusal ve uluslararası emek pazarlarında, emek aleyhine bir dizi uygulama gündeme gelmiştir. Böylece nitelikli işgücü taşeronlaşmanın ve esnekliğin tehdidi altında çalışırken, niteliksiz işgücü de genişleyen ticari ilişkiler ağı içinde iş aramaya ve en elverişsiz koşullarda üretimde bulunmaya zorlanmıştır. İşgücü düzenli, istikrarlı işlerde çalışanlar ile düzensiz, istikrarsız işlerde çalışanlar şeklinde parçalanmış (Erdoğan, 2006: 45); böylece işçilerin bir arada olmaları, dayanışmaları engellenmiş, rekabet unsurları haline dönüştürülmüşlerdir. Tüm bu uygulamalar, sermayenin, uluslararası emek süreci, dünya emek pazarları ve çalışma ilişkileri üzerindeki kontrolünü artırmak suretiyle çalışanları tamamen sermayenin küresel hakimiyeti altına sokmuştur (Alcantara, 1996:2; Öngen,2003: 39).

Sermaye küresel bir boyuta yükselmiş ve gelişmiştir. Büyüyen sermaye ulusal sınırların dışına taşmış “Çok Uluslu” ve “Ulus Ötesi” kapitalist şirketler gibi kavramlarla anılmaya başlanmıştır. Bu oluşum ifade edildiği gibi üretim süreç ve ilişkilerini de etkilemiştir. Uluslararası küresel sermaye, gittikçe artan taşeronlaşmanın sağladığı üretim ağları aracılığıyla, üretim süreç ve ilişkilerinden doğabilecek ekonomik ve sosyal riskleri dışsallaştırmış ve bu örgütlenme biçimiyle artık-değere el koymanın koşullarını oluşturmuştur. Özuğurlu'ya (2003: 213) göre *“Bu ilişki ağının özü, sermayenin emek sömürsünü, emeği tazmin etmeksizin gerçekleştirebilmesidir”*. Sermaye küresel bir boyut kazanırken, emek küresel bir

kaynak olmasına rağmen, yerel kalmıştır. Belli meslekler sahibi uzmanlar ve bilim adamlarından oluşan küçük bir azınlığın dışında emek gerçek anlamda küreselleşememiştir (Castels, 1998: 93). Munck (2003: 88), Gelişmekte olan ülkelerde sadece %15 civarında işgücünün küresel anlamda üretim yaptığını, bunun dışında birçok işçinin ulusal hatta bölgesel temelde üretim yaptığını belirtmektedir.

Küreselleşme özellikle sosyal alanda büyük krizlerin yaşanmasına yol açmıştır. Küreselleşmenin ortaya koyduğu olgu, toplumsal eşitsizlik olmuştur. Ortaya çıkan sosyal krizin sonucunda işsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlanma oranı artmıştır. Krizle beraber sorunlar derinleşirken, çalışma yaşamının düzensizleşmesi ve a-tipik çalışma biçimlerinin ve koşullarının da etkisiyle, özellikle az gelişmiş ülkelerde işsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlanma, derin bir toplumsal yıkıma ve kuşakların mahvolmasına dönüştüğü ifade edilmektedir (Erdoğan, 2006: 511).

Petras (2008) küreselleşmeyi daha çok bir emperyal devletin oluşmasındaki süreç olarak görürken, O'na göre bu sürecin aracı kapitalist küreselleşme, aktörleri de Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa'dır. Küreselleşmeyi de bu bağlamda "yeni emperyalist yayılma" olarak kabul eden Petras'a göre, dağılan Sovyetler Birliği sonucu ortaya çıkan yeni ve diğer Doğu Avrupa Ülkelerini Avrupa Birliği (AB) özelleştirme ile satın alırken, ABD'de liberal ekonomileri ve rejimleri ticaret ve yatırım anlaşmalarıyla imparatorluğuna katmaktadır. Dünya, siyasal-askeri-ekonomik yönden emperyal güçlerce paylaşılmaktadır. Petras (2008) "Dünyanın paylaşılması"nı, bugünkü dönemde imparatorluk yayılmasının baskın karakteri olarak görmektedir. Ancak Petras bu yayılmayı emperyal güçlerden çok, iç çatışma çıkarılan ülke ve bölgelerdeki elitlerin sağladığını savunmaktadır. Bu bağlamda "küreselleşme", ya da "emperyalist yayılma"yı, emperyalizm yanlısı politikaları

uygulayacak ve bu ideolojiye eklemlenecek ortak bir politik ve ekonomik çıkar ve kapasiteye sahip önemli egemen sınıf katmanları ile politik ve bürokratik elitlerin varlığı ön koşuluna dayandırmaktadır⁶.

Petras'ın ifadeleri, 1973'te Allende'nin Şili'sinde ve 12 Eylül 1980 Türkiye'sinde yerli yerine oturmaktadır. Petras'a göre emperyal güçler kitleler üzerindeki hegemonyalarını küçük burjuva etkinliklerine ve özellikle bu sınıfın kullandığı “neo-liberalizm” ve “küreselleşme”ye saldıran bir popülist retorikle, sandıksal siyaset sayesinde kurarlar. Kitleleri küreselleşme karşıtı popülist retorikle ardına alan küçük burjuva sınıf atlamasına yardımcı olacak şekilde egemen sınıfın mülkiyet hakları lehine anlaşmalar yapar. Küçük burjuvazi, iktidara seçilir seçilmez, egemen sınıf çevresine ilâştirilmiş hale gelir. Yeni seçilmiş başkan bir mali disiplin, ihracat artışı, ücret sınırlaması ve sosyal yardım mevzuatı, iş yasası ve sosyal yasalarda 'reformlar' ilan ederken, atanmış egemen sınıf bakanları emperyal çıkarları düzenler ve ilerletirler. “Halkın adayı” yabancı ve yerel alacaklılara acil ve tam ödemeler ve imalat ihracatçısı elitlere sübvansiyon garantileri verir ve ücretleri düşürür, işsizliği arttırır ve işçi sınıfı için sosyal refah programlarını tasfiye eder. Küçük burjuva sandıksal örgütler, kolektif eyleme engel olmak ve emeği “disipline etmek” için emek bürokratlarını yanına alır. Hayal kırıklığına uğramış sınıf-bilinçli

⁶ Petras,(2008),“Ulusal bir bağlantı olmaksızın emperyal güçler ne yayılabilir, ne de dünyayı küreselleştirebilir. Küreselleşemez ve yayılamaz durumdaki emperyal güçler, ulusal sınıf mücadelesindeki dengeyi değiştirmek için saldırılar darbeler, ve sömürgeleştirmeler yoluyla askeri biçimlerde doğrudan müdahale etmelidir. Küresel yada emperyal iktidar ve onun ulusal ekonomiler, doğal ve mali kaynaklar, pazar ve hazineler üzerindeki kontrolü arasındaki bağlantı, iktidarın ulusal politik-ekonomik dokusunun hakimiyeti sayesinde. Şu anda hatalı biçimde “küreselleşme” diye adlandırılan emperyal zincirdeki temel 'bağlantı' aslında sınıf mücadelesinin akıbetine dayanmaktadır. Sınıf mücadelesinde başarılı bir sonuç olmaksızın emperyal bir projeye bağlanmaya muktedir olan hiçbir politik elit ya da egemen sınıf yoktur”. “... emperyal ideoloji halk kitleleri üzerinde hegemonya kurmaz. emperyal politikaların -özelleştirme, yapısal uyum programları, “serbest pazarlar” - başlangıcı, her defasında, halkın büyük çoğunluğu tarafından reddedilir. Emperyal iktidarın kurulması “hegemonya”dan çok, emperyal-bağlantılı yerel politik-ekonomik elitlerce yürütülen manüplasyona ve 'politik-örgütsel' kontrole ve 'zor'a dayanır”.

işçilerin kaybını ikame etmeye yönelik olarak kliental bir sandıksal taban oluşturmak için devlet aygıtından “yoksullukla mücadele örgütleri” yaratırlar (Petras, 2008).

Brezilya’da Lula ve Arjantin’deki Kirchner hükümetlerinin yarattığı dönüşümden bahseden Petras (2007), aslında dolaylı olarak Türkiye’deki süreci de tanımlamıştır. 2000’li yılların başından itibaren “İş Kanunu, Sosyal Güvenlik ve Sosyal yardımlar”la ilgili yeni kanunlar gündeme gelmiş ve süreç işlemiştir. İşsizlik gün geçtikçe artmaya başlamıştır. Yoksullukla mücadele ile ilgili olarak yapılanmaya başlayan örgütlenmeler ve faaliyetler hız kazanmıştır. Yoksulluğu engelleyip ortadan kaldırmaktan çok, varlığı ve kaçınılmazlığının kabulüne dayanan sosyal yardımlar aracılığıyla, yoksullukla mücadele programları uygulanmaya başlanmıştır.

Petras’ın ifade ettiği yoksullukla mücadeledeki örgütlenmenin Türkiye’deki Yansıması Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu (SYDTF) olmuştur. Yeni yapılanma çerçevesinde ve küreselleşme sürecine katkı açısından Dünya Bankası (WB) ve Uluslar arası Para Fonu (IMF) telkinleriyle SYDTF oluşturulmuştur.

Öngen’e (2003: 30) göre küreselleşme taraftarları, küreselleşmenin dünya barışını hakim kılacağını ve evrensel demokrasiyi gerçekleştirecek yepyeni bir toplumun (küresel toplum) doğuşunu simgeleyeceğini savunmuşlardı. Beklentiler tersine çıkmış ne yazık ki bolluk yerine dünya genelinde yoksulluk artmıştır. Ekonominin ve pazarın küreselleşmesiyle birlikte gelişeceği öne sürülen karşılıklı bağımlılık ve işbirliğinin yerini ülkeler ve bölgeler arasında giderek artan eşitsiz gelişme almıştır. Dicken’in (1992:1) da ifade ettiği gibi “global köy” global pazar” ve “global fabrika” gibi olguların maddi dünyada hiçbir karşılığı bulunmamaktadır. Dünya türdeş olmaktan çok giderek kutuplaşan bir hal almıştır (Öngen, 2003: 30)

Özellikle iletişim ve ulaşımındaki teknolojik gelişmeler, Uluslararası

sermayenin küresel ölçekte yansıması olan Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ), karlarını arttırmak ve coğrafi olarak yayılmak dışında emekçiler üzerinde küresel ölçekte denetim kurma olanağı da sağlamıştır (Işıklı, 1995: IX ; Öngen, 2003: 37). Belki de küreselleşmenin ivme kazanmasındaki en önemli etken, denetim mekanizmasının sınırlarının ortadan kalkması olmuştur. Artık bilişim araçları sayesinde yerinde denetim için 24 saatte ulaşabileceğiniz yere birkaç saniyede ulaşmak mümkün hale gelmiştir.

Uluslararası sermayenin ekonomik gücü yanında politik gücünü de arttıran küresel meta zincirleri, çevreyi tamamen merkeze bağımlı kılmakta; böylece küresel bir hiyerarşik hegamonik yapının oluşmasına zemin hazırlanmaktadır. Örneğin Güney Amerika ülkeleri ABD'nin; Güneydoğu Asya ülkeleri, Japonya'nın; Doğu Avrupa ülkeleri, bazı Ortadoğu ve Afrika ülkeleri ise Avrupa Birliği'nin (AB), uydusu haline gelmiş olduğu savunulmaktadır (Amin, 1998).

Siyasi düzeydeki en önemli tartışma devletin konumu ile ilgilidir. Bu süreçte ulus-devlet modelinin ve onun karar verme mekanizmalarının gittikçe zayıfladığı ve sadece küçük birer aktör haline gelmiş oldukları savunulmaktadır (Ohmae'den aktaran Munck, 2003: 73)

Küreselleşme sürecinin gelişmekte olan ülkelere yansıması da ağır olmuştur. Alacaklı ülkelerin ve neo-liberal stratejiyi benimsemiş ve bunu ilke edinmiş/görev bilmiş IMF ve WB'nin istikrar ve yapısal uyum programlarıyla gelişmekte olan ülkeleri baskı altına almışlardır (Erdoğdu, 2006: 41). IMF tarafından dayattırılan Yapısal uyum programlarında sosyal devlete ve devletçi ekonomiye yönelik saldırılarla, kamu harcamalarının kısılmasına gidilmiştir. Bu durum, sağlık ve eğitim sisteminin çökmesine yol açmaktadır. Bundan sonra da süreçte diğer küresel aktör;

WB devreye girmekte ve “yoksulluğu azaltma projesi”nin bir parçası olarak eğitim ve sağlığa yönelik krediler vermektedir. Dikkati çeken bir nokta da WB'nın neo-liberal yapılanmaların sonrasında; 1980'den sonra her on yılda bir yoksulluğa ilişkin raporlar yayınlamasıdır. Türkiye'de de 2001 yılında uygulanmaya başlanan Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP), WB ve IMF'nin 1999 yılında duyurdukları “Yoksulluğu Azaltma Stratejisi”nin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu tür yardımların artması emperyalist yayılmanın bir aracı olarak görülmektedir. Bu fikri ilk ortaya atanlardan Nukrumah, emperyalist devletlerin “yardım paketleri”ni yeni-sömürgeciliğin ana mekanizması olarak görmektedir (*Aktaran Özügurlu*, 2008: 91).

Türkiye'de küreselleşme sürecinin 24 Ocak 1980 kararlarıyla başladığını söylemek mümkündür. Bu dönemde kabul edilen ve uygulanmaya başlanan yapısal uyum programı Türkiye'yi bu sürece dahil etmiştir. Konumuz bağlamında baktığımız da da SYDTF bu süreç dahilinde 1986 yılında 3294 sayılı Yasa ile kurulmuştur. SYDTF'nun yapısal uyum programının ardından kurulması Şenses'e göre manidardır (Şenses, 1999)

Küreselleşme daha çok gelişmiş kapitalist ülkeler lehine işleyen bir süreçtir (Williamson, 2001: 730). Buna karşın ILO, IMF ve OECD, küreselleşmenin sadece gelişmiş kapitalist ülkeler lehine değil, dünya genelinde faydalı olacağını savunmuşlardır. Bu kurumlara göre küreselleşme kaçınılmaz olduğu kadar olumlu bir gelişmedir. Bu bağlamda küreselleşme mal ve hizmetlerin yanında sermaye piyasalarının da ölçeğini büyütecek ve tüketicilerin lehine kaynak aktarımı sağlanacaktır. Kısaca, bu kuruluşlara göre serbest ticaret ve artan yabancı yatırımlar ekonomik büyümenin yanında istihdamı da arttıracaktır (Erdoğan, 2007: 287)

Bugün, 70'den fazla ülkede, IMF ve WB'nın istikrar ve yapısal uyum programı

uygulanmakta ve bu ülkelerde yoksulluk oranı gitgide artmaktadır. Latin Amerika'da yoksulluk içinde yaşayan insan sayısı 1980'de 130 milyonken, 1990'ların başlarında 180 milyona tırmandı. Yoksulluğun artışına paralel olarak gelir dağılımındaki uçurum da gittikçe derinleşmiştir. Kıtadaki en zengin % 20, en yoksul %20'den 20 kat daha fazla kazanmaktadır. Afrika'da da, kıtanın 690 milyonluk nüfusunun 300 milyonu yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (Zabcı, 2002: 155).

Görüldüğü gibi küreselleşmenin, aslında kapitalizmden öte bir şey olmadığı söylemek mümkündür. Belki nitelik ve var olma biçiminin değiştiği söylenebilir. Ancak hedef değişmemiş, yöntem ve araçlar gelişerek artmıştır. Erdoğan, küreselleşmeyi, “... kapitalizmin bir tarihsel aşamasındaki süreçlerin esas özelliklerinin genelleştirilmiş ifadesi olarak” ortaya çıktığını belirtmekte ve esas özellik olarak da kapitalizmin uluslararasılaşması ve yeniden yapılanması olarak görmektedir. Özellikle Doğu Bloku'nun yani Sovyet sisteminin yıkılması ve kapitalizme eklemlenmesi ile coğrafi anlamda dışsal, diğer yandan ulusal düzeyde de başta kamu kesimi olarak daha önce egemen olmadığı alanlara yeniden yapılanma kapsamında, özelleştirme uygulamalarıyla da içsel bir yayılma gerçekleştirilmiştir (Erdoğan, 2006: 39)

Kapitalist küreselleşme küresel işsiz ve güvencesiz yığınlar oluşturmuştur. İşsizlik, açlık ve yoksulluk, dünya genelinde artış göstermiştir. Bunlarla beraber, düşük ücret ve kötü çalışma koşullarının yarattığı çalışan yoksulların varlığı, iş yasalarının kapsamlarının daraltılması ve küresel yeni çalışma biçimlerinin ortaya çıkmasıyla beraber hiçbir sosyal güvenliği olmayan kayıt dışı çalışmanın ve çalışanlarının da artması, sosyal yardımlara yapılan vurgunun önemini bir kat daha arttırmıştır.

Sonuç olarak, sosyal yurttaşlık ve özsaygı bir birini tamamlayan kavramlardır. Tam anlamıyla yurttaş olabilmek sosyal ve özsaygı nitelermelerini de içermek zorundadır. Özsaygı düzeyi düşük birey, yurttaş olmaktan kaynaklanan haklarını kullanamayacağı gibi bu haklar uğruna mücadele etmesi de zor olacaktır. Sosyal yardımların “sosyal” bir niteliğe sahip olabilmesi için de bireyin yurttaşlık sahip olduğu yurttaşlık haklarını (yeniden) elde etme yetisi kazandırabilecek nitelikte olması gerekmektedir. Ne var ki içinde bulunduğumuz neoliberal süreçte küresel kapitalizmin geleceği ve güvenliği açısından yurttaşlık kurumunun temellerinden olan sosyal haklar farklı bir şekilde tanımlanmakta ve yurttaşlık haklarının dışına taşınmaya çalışılmaktadır.

1.5. “Yardım Alanları” Çalışmanın Yöntemi Üzerine

Buraya kadar olan bölümde tezimiz açısından önemli olan kavramlar tartışılmış ve konumuz bağlamında açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Burada ise tez çalışmasının ana gövdesini teşkil edecek olan ve yoksul yardımlarını alanları kapsayan saha çalışmasının yöntemsel bakımdan irdelenmesi yapılacaktır.

İnsan topluluklarının bir arada yaşamaya başlamasıyla beraber ortaya çıkmış olduğunu söyleyebileceğimiz yardımlaşma olgusu, tarih içerisinde farklı formlarda kendisini göstermiştir. Özellikle ulus-devlet ve sanayileşme öncesi dönemlerde yardımlaşma geleneksel kalıplarda; bir bakıma dini görevleri de yerine getirmek adına sürdürülmüştür. Muhafazakar sosyal yardımlar olarak kavramsallaştırdığımız

bu yardım tipinde, sorumluluk alanı karşılıklıdır; devletin herhangi bir sorumluluğu söz konusu olmadığı gibi yardım işlerinin örgütlenmesi, durumu iyi olan kişi, grup, sandık ve vakıflara aittir. Yurttaşlık haklarından söz edilemediği bu dönemde, bireyin değeri sorgulanır haldedir. Uzun bir süre dünyada geçerli olan bu yapı, sanayileşme ile beraber ortaya çıkan sınıfsal ayrışmanın, kentlere yönelik göçün ve işsizliğin artması, geleneksel yardımlaşma ilişkilerinin vasfını yeterince yerine getirememesine neden olması, toplumda oluşan huzursuzluğun kapitalist sürece engel olmaması açısından devlet, sosyal yardımların sorumluluğunu kendi üzerine almaya başlamış ve bu yönde çalışmalar yapmıştır. Sekülerleşme olarak gördüğümüz bu dönem, refah devleti ile beraber gelişme göstermiş ve toplumun geneline yayılmaya başlamıştır. Refah devletinin sorgulanmaya başladığı ve sıkışan kar oranlarını arttırma yönünde yeni bir yol arayan kapitalist gelişme neo-liberal yöntemlerle kapitalist küreselleşme sürecine girilmiş ve sosyal devlet kazanımlarıyla beraber devletin görev alanı daraltılmaya başlanmıştır. Üçüncü dönem ve neo-liberal sosyal yardımlar olarak gördüğümüz bu dönemde, sosyal yardımlarda geriye doğru bir dönüşüm yaşandığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Küresel kapitalizmin aktörleri olan WB ve IMF'nin dönüşümde oynadığı aktif rol ve kullandığı araçlar hem dünya ölçeğinde hem de Türkiye özelinde ortaya konmaya çalışılmış ve tartışılmıştır. Farklı anlayışlar üzerinde yükselmiş olan bu yardımlaşma tiplerinin bireye bakışı da doğal olarak farklılaşmaktadır. Sosyal yardımlardaki gelişim sürecinin yurttaşlık ve özsaygı ile bağlantısı da bu süreçte birbiriyle ilişkili olarak şekillendiği ortaya konmuştur. Halkın devletle olan ilişkilerinde bir yurttaş ve devletin etkin bir öznesi olarak görülmesi ile sadece yönetilen bir nesne, bir uyruk olarak görülmesi arasındaki farklılık sosyal yardım anlayışlarına da yansımaktadır.

Bu çalışmanın üçüncü bölümünde yer alan saha çalışması çözümlemesi, sosyal yardımların, yardımı alan bireyin özsaygısı üzerindeki etkisine odaklanacaktır. İşsizlik, yoksulluk, eğitim, gibi çeşitli olguların bireyin özsaygısı üzerindeki etkilerine yönelik araştırmalar olmakla beraber, sosyal yardımların bu yöndeki etkisi ile ilgili bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu durum çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Araştırma sadece kurumsal olarak yapılan sosyal yardımları kapsamaktadır. Bu bağlamda, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ile Büyükşehir Belediyesi'nin yardımda bulunduğu kişilerle görüşülmüştür. Bu nedenle, çeşitli vakıf ve derneklerin yapmış olduğu yardımlar, araştırmanın dışında tutulmuştur.

Tezin alan çalışmasının çözümlemesinde farklı bir yöntem izlenmiş; alan araştırması bir yaşam öyküsüne sarmalanmış bir şekilde örnek olay incelemesi yöntemiyle çözümlenmeye çalışılmıştır. İncelenen ve görüşme yapılan ailelerin neredeyse tamamının, Ankara dışından göç ederek geldikleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda görüşülen emekçilerin hayat hikayeleri aşağı yukarı birbirleriyle benzerdir. Hayat hikayesine yer verilen Erzurum'un Karayazı ilçesine bağlı Özengili köyünden göç eden Serhat Taş ve ailesinin hikayesi aslında bu yardımları alan tüm emekçi kitlelerin hayat hikayesi gibi görülebilir.

Serhat ve ailesinin hayat hikayeleri Ankara'ya göç edip gelene ve sosyal yardım alma sürecine eklemlenmesine kadar bağımsız olarak ele alınmıştır. Sosyal yardım alan bir ailenin sosyal yardım almaya başlamasına yol açan nedenlerin bilinmesi belki onlara bakışı ve onlara karşı takınılan tutumu da değiştirebilir. Çünkü bu ailelerin sosyal yardımla yatıp kalktıklarına yönelik eleştiriler yapılmaktadır.

Ailelerin hayatları incelenerek bu tür eleştirilerin doğruluk payı olup olmadığının da ortaya konması önemlidir. Bu aileler açısından, “ Sosyal yardım almak bir alışkanlık mıdır? Hayatlarının her dönemini sosyal yardım alarak mı geçirmiş ve geçirmekteler? Sonradan öğrenilen bir şey midir? Çalışma alışkanlıkları var mıdır?” gibi sorular hayati önem taşımaktadır.

Ailenin sosyal yardım almaya başlama süreciyle beraber, mülakat yapılan diğer ailelerin ve bireylerin görüşleri çeşitli başlıklar altında eklemlenerek derlenmiştir. Bu başlıklarla özsaygı düzeyi açısından sosyal yardımların özellikle olumsuz eleştirilerine de konu olan, psiko-sosyal etkileri, sosyal yardımların “hak” bağlamında algılanışı, tembellik alışkanlığı yaratması, siyasi görüşe etkisi, (bireysel özgürlüğün ve özsaygı düzeyinin yüksekliğinin bizce göstergelerinden olan bağımsız bir şekilde etkilenmeden “oy” kullanmaya etkisi) ile ilgili bulgular elde edilmeye çalışılmıştır.

Diğer yandan bireysel özsaygının dışında toplumsal özsaygıya etkisi bağlamında yoksul ailelerin birbirlerini şikayet etmeleri ve yardım almalarını engellemelerine yönelik bulgular da elde edilmeye çalışılmış ve sosyal yardımların toplumsal ilişki örüntüleri üzerindeki etkileri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Alan çalışması sürecinde sosyal yardım alan yaklaşık 150 aileye telefonla ulaşılmıştır; ancak görüşmeyi sadece 30 aile kabul etmiştir. Bu ailelerle beraber, çocukları ve bazı durumlarda da komşuları da görüşmelere katılmış, böylece toplam 48 kişiyle mülakat yapılmıştır. Mülakatlar görüşmecilerin hanelerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapıldığında evde eğer çocuk varsa, onların görüşlerine de başvurulmuştur. Görüşmecilere hem SYDV (devlet kaynaklı), hem de Büyükşehir

Belediyesi kaynaklı yardımlarla ilgili duygu ve düşünceleri sorulmuştur. Özellikle çalışma çağında ve yeterliliğine sahip kişilerle görüşülmeye dikkat edilmiştir. Görüşmelerin tamamı Çankaya Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) yetki alanı içerisinde gerçekleştirilmiştir.

Görüşmelerin Çankaya SYDV alanı içerisinde yapılması, özellikle seçilmiş değildir. Görüşme için başvuru yapılan kaymakamlıklar arasında ilk önce Çankaya Kaymakamlığı'ndan olumlu yanıtın gelmesi diğer kaymakamlıklardan; Keçiören, Yenimahalle, Mamak, Sincan kaymakamlıklarından geç cevap gelmesi ve öğrencisi olduğum Üniversiteden araştırma için bürokratik yazışmaları talep etmeleri, beni Çankaya bölgesinde araştırma yapmaya sevk etmiştir. Diğer yandan Çankaya Kaymakamlığı'nın Ankara'nın merkezi bir yerinde; Kızılay'da olması da, ulaşım konusunda kolaylık sağlamıştır. Etimesgut Kaymakamlığı da araştırma dilekçesine olumlu cevap vermiş; ancak Kaymakamlığın yer değiştirmesi, taşınması engelleyici bir faktör işlevi görmüştür.

Diğer yandan Ankara Büyükşehir Belediyesi Sosyal Yardımlar Planlama ve Koordinasyon Şube Müdürü İbrahim Meydan'la derinlemesine mülakat yapılmıştır. İbrahim Meydan kamuoyunda sıkça dile getirilen eleştirileri cevaplama açısından rastgele seçilecek birkaç adreste belediyenin yardımlarının ayrıca incelenmesini talep etmiştir. Bu doğrultuda kendisinin vermiş olduğu adreslerden yaklaşık 10 aile seçilmiş ve onların yardımı hak edip etmediklerinin ortaya konması hedeflenmiştir. Ancak, Belediyenin yaklaşık 120 bin aileye yardım yaptığı gerçeğinden hareketle, sadece 10 adreste yapılan bu araştırmanın bu eleştirilere yanıt teşkil etmesi pek mümkün görülmemiştir.

Görüşme yapılacak kişiler seçilirken, özellikle çalışma imkanına sahip olan yada çalışmasında sağlık yönünden herhangi bir engeli olmayanlara ulaşılmaya dikkat edilmiştir. Ancak kimi engelli ve yaşlı kişilerle de görüşme yapılmıştır. Çalışma gücüne sahip olanlara özellikle dikkat edilmesinin nedeni, bu kişilerin gelecekte işgücüne katılmaları, geleceğe güvenle bakmaları ve sosyal yardımlara mecbur kalmadan işgücü piyasasına girme olasılıklarının bulunmasıdır.

Çalışma gücüne sahip kişilerin işgücü piyasasında kalmasında sosyal yardımların etkisinin ortaya çıkarılması açısından, özsaygı düzeyleri ve sosyal yardımlardan etkilenme düzeyleri önemlidir. Çünkü ortaya atılan çeşitli görüşler, sosyal yardımların bir bağımlılık yarattığı ve kişileri işgücü piyasasından dışladığı yönündedir. Bu durumun bir yandan özsaygıyı olumsuz yönden etkileyeceği, bir yandan da sisteme sürekli bağımlı ve kendi başlarına düşünemeyen, hareket edemeyen bireyler ortaya çıkaracağı yönündeki eleştiriler azımsanmayacak derecede çoktur. Tabi bu durum doğrudan toplumun özsaygısına da etki edecek ve sağlıksız bir toplum ortaya çıkabilecektir. Bu eleştirilerin gerçekliğini tespit yönünde görüşmecilere çeşitli sorular sorulmuştur.

Araştırma soruları özellikle sosyal yardım faydalancıların özsaygı düzeyini belirlemeye yönelik olarak seçilmiştir. Özsaygı ölçümü ile çalışmalar neredeyse tamamıyla psikoloji disiplini içinde gerçekleştirilmiştir. Burada ise psikoloji disiplini içerisinde geliştirilen ölçekler, değişkenleri ve göstergeleri itibarıyla kavranmış olmakla birlikte konu tümüyle “risk grupları ve sosyal koruma” alanı içinde kavranmıştır. Görüşmecilere öncelikle demografik özelliklerini belirlemek için kendileri ve aileleri ile ilgili genel sorular sorulmuştur. Ardından özsaygı bağlamında sorular sorularak, sosyal yardımların bireyin özsaygısı üzerinde etkisinin olup

olmadığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla yöneltilen sorular, Rosenberg’in Özsaygı Ölçeğinden bu çalışmanın amaçlarına uygun olarak devşirilmiştir. Bireyin kendisini nasıl gördüğüne yönelik olan bu sorular, bireyin hayata olumlu ve olumsuz bakışını tespit etmeye çalışmaktadır. Özsaygıyı tespit etmeye yönelik sorular kişileri kışkırtabilecek sorular olduğundan, ya kimi görüşmecilere tam anlamıyla sorul(a)mamış, yada çok dikkat edilerek yanlış anlamaya yer vermeyecek şekilde sorulmaya çalışılmıştır. Ataerkil ve geleneksel ilişkiler ağının hüküm sürdüğü bu muhafazakâr ailelerde, özellikle erkek bireyler, kendi kişilikleri ile ilgili sorularda kimi durumlarda hem kendileri tedirgin olmuş hem de verdikleri cevaplarla, soruyu soranı tedirgin etmişlerdir.

Diğer yandan bireylerin yurttaşlık statüsü bağlamında sahip oldukları haklar –daha doğrusu olması gereken- ve bu haklara sosyal yardımların etkisini ortaya çıkarabilecek sorular sorulmuştur. Amaç, çağdaş yurttaşlık kurumu bağlamında bireyin özsaygısının yüksek olması gerektiğinden hareketle, kendi durumlarının sosyal yardım öncesi ve sonrası yurttaşlık haklarına –özellikle, eğitim, sağlık, ulaşım, oy- sahip olup olmadıkları ve elde etmelerine imkan verecek ortalama bir özsaygıya/öz güvene sahip olup olmadıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca sosyal yardımları nasıl gördükleri ile ilgili sorular sorularak, bu yardımlar hakkındaki görüşleri alınmaya çalışılmıştır. Böylece sosyal yardımları hem “hak” olarak görüp görmedikleri hem de nitel ve nicelliği (memnuniyeti) hakkında görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Sosyal yardım alma bağlamında kendilerine yöneltilen eleştirilere yönelik (tembellik ve bağımlılık yarattığı, oy vermede etkili olduğu- “oy satma”) sorular sorulmuştur. Özellikle seçim dönemlerinde sıkça vurgulanan sosyal yardımların klientalist ilişkiler bağlamındaki işlevi konusu

üzerinde de durulmuştur. Diğer yandan yoksulluğun gelecek kuşaklara aktarılması gibi sosyal yardım almanın da acaba gelecek kuşaklara aktarılan bir durum olup olmadığına yönelik veriler elde etmek için, çocuklu ailelerin çocuklarına da sorular sorulmuştur. Bu sorularda “acaba yardım alarak büyüyen bir kişi yardıma nasıl bakıyor ve gelecekte kendisi de yardımlara başvurmayı düşünüyor mu?” sorusuna yanıt bulmak amaçlanmıştır.

Görüşmecilerin demografik özellikleri

Görüşmeye katılanların 24’ü kadın, 19’i erkek, 5’i kız çocuğudur. Bunlardan 36’sı ilkokul mezunu, 3’ü lise öğrencisi, 2’si üniversite mezunu, 7’si de (bunların tamamı kadın) de okuryazar değildir. Çocuklu ailelerin ortalama çocuk sayısı 2,8’dir. Görüşmecilerin, 28’i gecekonduda, 10’u apartman dairesinde, 4’ü kapıcı dairesinde, 6’sı da –ki bunların oturdukları gecekondular, Büyükşehir Belediyesi tarafından yıkılmış- boş bir arazide ağaçların altında oturmaktadırlar. 27 görüşmeci kirada dır. Bunlardan 4’ü kapıcı dairesinde temizlik karşılığı, 23’ü de ortalama 193,2 TL karşılığı kirada oturmaktadır. Apartman dairesinde oturanlar ortalama 307,50 TL kira verirken, gecekonduda oturan 19 aile de ortalama 166,57 TL kira vermektedir. En düşük kira 150 TL, en yüksek kira 400 TL olarak tespit edilmiştir. Görüşmecilerin tamamı kayıtlı bir işte çalışmadıkları için, sosyal güvenceden yoksun ve neredeyse tamamı yeşil kartlıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME – SOSYAL YARDIM İLİŞKİSİ

Bu bölümde küreselleşmenin sosyal alana etkisi bağlamında sosyal yardımlar üzerindeki etkisi tartışılacaktır. Tartışma açısından öncelikle sosyal yardım olgusunun ne olduğuna ve nasıl uygulandığına bakmakta yarar var. Bu nedenle “sosyal yardım nedir, nasıl ve ne amaçla ortaya çıkmıştır?” gibi sorulara verilecek yanıtlar, geçmiş ve şimdiki durum arasındaki farklılıkları görmek açısından önemlidir. Bu bağlamda da, sosyal yardım uygulamaları bireye verilen değer açısından tarihsel süreç incelenecektir. Son kısımda küresel kapitalist sistemin sosyal yardımlarda yarattığı dönüşüm ortaya konmaya çalışılacaktır.

2.1. SOSYAL YARDIM

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), sosyal yardımları, “*Vergi gelirlerinden karşılanan, asgari ihtiyaç standartlarına uygun, yeterli miktarda olup, kanunen küçük gelire sahip kimselere yarar sağlayan hizmet ve program*” olarak tanımlamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM), Ağustos 2003 tarihinde hazırlanan Sosyal Hizmetler ve Sosyal Yardımlar Temel Kanunu Tasarı Taslağında ise “*Sosyal yardım yerel ölçüler içinde minimum düzeyde dahi kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu kişileri geçindirme olanağından yoksun kalmış bireylere, muhtaçlık tespitine göre ve kontrolüne dayalı olarak yapılan ve onları kendi kendilerine yeterli*

hale getirmek amacını taşıyan aynı-nakdi nitelikteki geçici veya süreli, sistemli ve düzenli karşılıksız yardımlar” olarak tanımlanmıştır.

Tarihsel anlamda ilk uygulamaların 19.yüzyılda görüldüğü, sosyal politikanın bir parçası olarak sosyal yardımlar, günümüzde sosyal güvenlik sistemlerinin bir parçası, başlıca bir kolunu oluşturmaktadır. Talas, sosyal yardımların, sosyal sigortalar gibi, yoksul ve az gelirli insanların ve sınıfların refahları doğrultusunda kamu sorumluluğu ilkesinden doğduğunu ifade etmektedir. Sosyal yardımları sosyal sigortalardan ayıran en temel ve önemli özellik de tek taraflı olmasıdır (Talas,1979: 327). Bu nedenle sosyal yardımlar primsiz sosyal güvenlik rejimleri olarak da kabul edilmektedir. Bunun anlamı, yardımdan faydalanacak kişilerin primli rejimdeki uygulamanın aksine, daha önce herhangi bir prim ödemiş olma şartının aranmamasıdır. Primsiz rejim, genellikle, primli rejimin kapsamı dışında kalmış, sosyal korunmaya en fazla gereksinimi bulunanlara hizmet götürmeyi amaçlayan, bu yönüyle, sosyal bütünleştirme işlevini üstlenerek, sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması ilkesini yaşama geçirmeye çalışan bir sistem olarak görülmektedir. Bu bağlamda tanımlamak gerekirse, sosyal yardımları, genel devlet bütçesi ya da belirli bir amaca ayrılmış özel vergilerle finanse edilen ve faydalanacakların daha önceden zorunlu katılımlarının aranmadığı kamu yardımlarıdır (Güzel ve Okur, 2004: 628).

Sosyal yardımlar, sosyal sigortalarla beraber sosyal güvenliğin iki ana önleminden birisi kabul edilmektedir (Talas, 1979: 328). Sosyal yardımlar zamanla gelişerek kapsama alanını genişletmiş, sadece yoksulları değil, maddesel ve moral ihtiyacı içinde olanları da kapsamı alanına almıştır (Talas, 1979: 329).

2.1.1. Sosyal Yardımların Ortaya Çıkışı

Sosyal güvenliğin bir parçası olan sosyal yardımlaşmanın köklerinin aile ve yerli topluluklar gibi geleneksel yapılara uzandığı bilinmektedir. İlk çağlardan itibaren bu tür dayanışma biçimleri, aile-içi dayanışmayla beraber akrabalık ve komşuluk ilişkileri çerçevesinde varolmuştur (İkizoğlu, 2000: 29). İlkçağlarda da benzer uygulamaları görmek mümkündür; yardımlar, Mısır ve Roma’da dini gerekçelerle yapılırken, Yunan toplumunda ise esnaf birlikleri (loncalar) eliyle yapıldığı görülmektedir (Taşçı, 2007: 92). Ortaçağ’da da yardımlaşma anlayışında köklü değişikliklerin gerçekleştiğini söylemek mümkün görünmemektedir. İlkçağda olduğu gibi Ortaçağ’da da sosyal yardım sorumluluğu aslen aile-soy birliğine aitken, bunu komşuluk, dini ve mesleki cemaat örgütlenmelerinin çevrelediği söylenebilir (Koşar, 2000: 8). Ancak Talas, bu tür yardımlaşmaların ne kadar iyi niyetli, vicdani, nitelikler taşısa da, sanayi devriminin yarattığı kentleşme, artan nüfus ve yoksulluk karşısında yetersiz kaldığını savunmuştur. Sonuçta da sanayi devrimi ile beraber kişisel yardımlaşma yerini, toplumsal yardımlaşmaya bırakmak zorunda kalmıştır (Talas, 1979: 322).

Dini ve ahlaki düşüncelerle mesleki dayanışma duygularının geliştirdiği Lonca düzeyindeki yardımlaşmanın sanayi devrimi ile beraber önemini yavaş yavaş yitirmesi ve daha sonra Loncaların ortadan kalkması, yoksul yardımları alanında önemli bir boşluğun oluşmasına yol açmıştır. 16’ncı yüzyıldan itibaren özellikle Batı Avusturya’da yoksullara yardımda bulunma görevi yasalarla kent yönetimlerine verilmiştir. Fransa ve İngiltere başta olmak üzere karşılıklı yardım kuruluşları

doğmaya başlamış ve bu kuruluşlar tüketim ve üretim kooperatifleri ile hastalık ve ölüm durumlarını karşılayan yardım sandıkları meydana getirmeye başlamıştır. Bu kuruluşlar, zorunlu sosyal sigortalar kurulana kadar, sosyal yardım örgütleri olarak etkinliklerini sürdürmüşlerdir. Ancak bu kuruluşların yapmış olduğu yardımlar – yalnızca hastalık ve ölüm anında geçerliydi- sadece belli bir ödenek sağlayan üyeleri kapsadığı için, her hangi bir ödeme imkanı bulamayan yoksulların çeşitli mesleksi ve sosyal riskler karşısındaki sefalet koşulları devam etmiştir. Bu sorunun büründüğü devasa boyutları gören devlet organları yerel yönetimlerle işbirliği yapmak suretiyle sorunun çözümü doğrultusunda kimi arayışlara girmişlerdir. Ayrıca bu doğrultuda yoksullara yardım yasaları çıkarılmış, bu yollarla yapılan yardımlarda herhangi bir ödeme karşılığı bulunmadığından bu tür yardımların hak niteliği taşıdığını söylemek mümkün değildir. Bu durum, yardım kuruluşlarının yardım yapılacak kişileri ve miktarını belirleme keyfiyeti taşımış olması nedeniyle, bir fayda sağlamaktan da uzak kalmıştır (Talas, 1979:322).

Yukarıda ifade edilen yardımların kamusal anlamda örgütlü ve sistemli olmayışı sosyal nitelikli bir yardımlaşmadan söz edilmesine olanak vermemektedir. Sosyal sigortalarla beraber sosyal güvenliğin başlıca bir kolunu oluşturan ve ilk kez 19. yüzyılda çeşitli ülkelerde ortaya çıkmış olan sosyal yardımlar, yoksul ve az gelirli insanların ve sınıfların refahları konusunda kamu sorumluluğu ilkelerinin kabul edilmesinden doğduğu ifade edilmektedir (Talas, 1979; 327).

Sosyal yardımların tarihsel gelişim süresi daha sonraki kısımda uygulamalar temelinde aktarılacağı için bu kısımda tarihsel gelişim burada sınırlı olarak aktarılmıştır.

2.1.2. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım İlişkisi

Günümüzde sosyal alanda yaşanan dönüşümde, sosyal alanlar birbirinden ayrıştırılmakta, farklı neo-liberal tanımlamalarla yeni sosyal alanlar oluşturulmaktadır. Özellikle sosyal politikanın bir aracı olan sosyal güvenlik, neo-liberal saldırıların hedefi olmuştur. Sosyal yardımların sosyal güvenliğin dışına çıkarılması dönüşümün bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda da sosyal yardımların sosyal niteliği açısından ve yurttaş merkezli hak olması nedeniyle sosyal yardımların nerede konumlandığı ve konumlandırıldığı önemlidir.

Yapılan literatür taramasında sosyal yardımların sosyal güvenlik sistemlerinin bir parçası olduğu yaygın olarak savunulan bir görüş olduğu tespit edilmiştir. Sosyal yardımların sosyal güvenlik sisteminin bir parçası, bir unsuru olduğunu savunan görüşler, sosyal yardımların bir “hak” olduğu ön kabulünden hareket etmektedirler. Kısaca sosyal yardımları bir “hak” olarak gören yazarlar, sosyal yardımları, sosyal güvenliğin bir parçası olarak görürken, özellikle sosyal politika önlemlerini sosyal yardımlara indirgeyen ve bunu yoksullukla mücadele stratejileri ile sınırlayan liberal yazarlar –ki bunlar özellikle Dünya Bankası’nın söylemleridir- sosyal yardımları sosyal güvenlik sistemlerinin dışında görmek ve göstermek için büyük çaba içerisindedirler. Sosyal yardımlar, WB tarafından Sosyal güvenlik sistemlerinin dışında ve temel sosyal politika aracı olarak sunulmaktadır. Arjantin’de 2001 yılında yaşanan kriz sonrasında uygulamalar da bu yönde gerçekleşmiştir (Koyuncu ve Şenşes, 2004: 31)

Türkiye’de de sosyal yardımların bir hak olarak görülmesi Cumhuriyet dönemi ile başlamıştır. Cumhuriyet dönemindeki sosyal yardımlara değinen Duru,

bunu net olarak ifade etmiştir; “*Sosyal yardım vazifeleri ...Cumhuriyet devrinden evvelki devirlerdeki telakki gibi- birer ‘Atıfet’, birer ‘Lütuf’ değil, devlet için vazife ve halk için birer ‘Hak’tır*” (Duru, 1939: 8).

Sosyal yardımların sosyal güvenliğin ayrılmaz bir parçası olduğu, yazarların, sosyal güvenlik tanımlamalarında kendini göstermektedir. Ali Seyyara göre, sosyal güvenlik, “*sosyal risklerin yol açtığı gelir kayıplarına karşı telafi edici sosyal yardım ve destekler sunmaktır*” (Seyyar, 2009). Sosyal güvenliği kamusal bir hizmet olarak kabul eden yazarlar, sosyal yardımların, bugün, sosyal sigortalarla birlikte kamu sorumluluğu ilkesinden kaynaklı olarak sosyal güvenliğin bir kolu olduğunu görüşündedirler. Bu doğrultuda sosyal güvenlik iki ana önlemin bir bütünü olarak görülmekte ve bu iki önlemden birincisi sosyal sigortalar, ikincisi de sosyal yardımlar gösterilmektedir (Talas, 1997: 407). Türkiye’deki sosyal güvenlik sisteminin en zayıf yönünün sosyal yardım ve sosyal hizmetler olduğunu savunan Koç da sosyal yardımları sosyal güvenlik sistemlerinin bir parçası olduğu ön kabulünden hareket etmiştir (Koç, 2006).

Sosyal yardım uygulamalarının sosyal güvenliğin bir parçası olduğu sadece Türkiye’de değil, diğer ülkelerde de kabul gören bir görüştür. Bu bağlamda Ginnekon’a göre, Sosyal güvenlik, sosyal sigortalar ve sosyal yardımlardan oluşan bir bütündür (Ginnekon,1999: 5). Sosyal demokrat çizgiye yakın görüşler sosyal yardımları sosyal güvenlikle ayrı değil, onun bir parçası olarak görmektedirler. Sosyal güvenlik sistemini bir basamak şeklinde gören Sözer, sosyal yardımları da sosyal güvenlikle son ağ, son istasyon olarak nitelerken, ihtiyaç sahibi kişi bakımından da bir hak olarak görmektedir (Sözer, 1991: 8). Ayhan da sosyal güvenliği kullandığı araçlar çerçevesinde tanımlamakta; sosyal yardımlar ve sosyal

sigortaları, sosyal güvenliğin amacını gerçekleştirmede birbirini tamamlayan araçlar olarak görmektedir (Ayhan, 1990: 565).

Arıcı sosyal yardımları, ağdaş sosyal güvenli tekniklerinden birisi olarak görmektedir (Arıcı, 2006: 113). Sosyal yardımları sosyal güvenliğin bir parçası değil de başlı başına bir sosyal güvenli tekniği olarak gören görüşler hem mufazakarlar hem de liberaller tarafından savunulmaktadır.

Sosyal güvenli sistemini ikili bir yapı olarak gören yazarlar, “primli” ve “primsiz” rejim ayırımına gitmişlerdir. Bu tasnif etmede konunun hukuksal yönü ağır basmaktadır. Kanun yapıcı da sosyal sigortaları, prim katkısı gerektirdiği için, “primli rejim”, sosyal yardımları ise, faydalanacak kişiler açısından herhangi bir prim katkısı gerektirmediği için “primsiz rejim” olarak sınıflandırmıştır. Burada dikkat edilecek olan husus, sosyal yardımları sosyal güvenliğin bir parçası olarak görmesidir. Ve yazarlarda bu bağlamda sosyal yardımları sosyal güvenliğin primsiz rejimi olarak tanımlamaktadırlar (Aktay, 2006: 154; Dilik, 1992: 38, Güzel ve Okur, 2004: 628). 80’li yıllar da ise Türkiye’de sosyal güvenli uygulamaları, sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler olmak üzere üç temel yöntemle uygulanmaktaydı (Ekdemir, 1983: 19). Özellikle sosyal yardım ve sosyal hizmetleri, sosyal güvenli sisteminin bir kolu, bir parçası olarak görmeme eğilimi olmasına karşın, sosyal yardımların bir sosyal politika önlemi olduğu ise tartışmasızdır.

Uluslararası kuruluşların bakış açısı da farklılıklar göstermektedir. ILO’ya göre de sosyal yardımlar, gelişmiş ülkelerde sosyal güvenliğin bir parçası olarak görülüp kabul edilirken, gelişmekte olan ülkelerde ise sosyal güvenli sistemlerinin dışında tutulmaktadır (ILO, 1976:12). Sosyal yardımların sosyal güvenli

sistemlerinin ister tamamlayıcı ister ana unsuru olarak olsun, önemli bir parçası olduğu, uluslararası alanda da kabul görmüştür (Munne, 1977; Millar, 2004)

Sosyal yardımlar, sosyal güvenliğin bir parçası mı, yoksa ayrı bir sosyal güvenlik tekniği midir? sorusu aslında önemlidir. Görüldüğü gibi neo-liberal politikaların uygulanmasına engel olabilecek yoksul sınıfların kontrol altında tutulmalarına yönelik olarak sosyal yardımlar sürekli ön plana çıkarılmaktadır. Çalışmadan da yaşamlarını en alt noktalarda sürdürebilmeleri öğretilen yoksulların, daha fazlasını istemeleri engellenmektedir. Liberal söylemler de sosyal yardımları evrensel sosyal güvenlik sistemlerinin yerine koyma yönündedir. Muhafazakar söylemlerin WB tarafından da desteklenmesi doğaldır. Yoksulların mevcut durumlarına şükretmesi ve kamusal destekler yerine yardımseverliğin teşvik edilmesi hedeflenmektedir.

2.1.3. Sosyal Yardımların Amacı

Sosyal yardımlar bireye ekonomik ve sosyal risklere karşı, ayni ve nakdi destek sağlayarak en temel ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır. Amaçlanan hedef çerçevesinde yapılan sosyal yardımın niteliğin de farklılıklar gözlenmektedir. Amaç, sosyal yardım hizmetinin uygulanma biçimini de şekillendirmektedir.

Sosyal yardımların ifade edilen amaçları temelde aynı olmakla beraber, farklı öncelikler de ortaya konabilmektedir. Birbirleriyle ilişkileri göz önünde bulundurulmakla beraber, kimi yazarlar, sosyal yardımları, yoksullukla mücadelede bir araç olarak görürken kimi yazarlar da sosyal dışlanmayı önlemede bir araç olarak görmektedirler (Arıcı, 2006).

Sosyal yardımların amacını, kişinin muhtaç durumundan kurtarılması olarak gösterilmesi resmi görüşleri de yansıtmaktadır. Bu bağlamda amaç muhtaç kişilere, muhtaçlık koşulları ortadan kalkıncaya kadar ve yardım almadan hayatlarını sürdürebilecek duruma gelinceye kadar gelir güvencesinin sağlanması ifade ediliyor (T.C.Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2010: 29).

Her kavramda olduğu gibi sosyal yardımın anlamı ve amacı da tanımlayan açısından farklılık göstermektedir. Özellikle amaçlarda ortaya çıkan farklılık, sınıfsal beklentiyi de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), bireyin çalışma gücüne erişmesi amacıyla vurguladığı sosyal yardımların amacını, yardım görenin mümkün en kısa sürede yeniden çalışabilme, gelir sağlama ve böylelikle kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağına kavuşması olarak görmektedir (TİSK, 2005). Sermaye sınıfı açısından bireyin çalışma gücünü yeniden kazanması öncelikli görülüyor. Fakat yapılan yardımların bunu gerçekleştirebilme olasılığı ise bir soru işaretidir.

Türkiye’de yoksullara yardım amaç ve anlayışıyla bazı uygulamalar olsa da, bu uygulamaların yoksullar için geçici rahatlama sağladığı ancak yoksulluğun azaltılması yolunda bir katkı sağlamadıkları da savunulmaktadır (Koray, 2005:416). Bu bağlamda sosyal yardımların, yoksulluğu önlemekten çok, bir ölçüde de olsa, ülkedeki gelir grupları arasındaki uçurumları azaltma amacıyla önemli rol üstlendiğini ve sosyal devletin bir gerekliliği olduğunu söylemek mümkündür. Sosyal devletin gelir dağılımı konusundaki duyarlılığı, toplumsal uzlaşmanın sağlanması ve bireylerin toplumdan dışlanmaması konularında sosyal yardımlar, hem ahlaki hem de ekonomik anlamda önem kazanmaktadır (Koray, 2005: 287).

Verilen hizmetlerin genel mantığının; vatandaşların pasif durumda

bırakılmasına yol açan, karşılıksız günlük ihtiyacını karşılayan yardım şeklinden, üretim ve istihdama katılımı teşvik eden sürdürülebilir, gelir sağlayacak kalıcı proje desteklerine ağırlık verilmesi olarak belirtilmiştir. Bu şekilde de yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele edilmesi düşünülmüştür (SYDGM, 2008: 17). Amaçta bir değişim olduğu ortadadır. Bireysel başarıyı ve kurtuluşu sağlayan destekleme projeleri, -kapitalist sürecin vazgeçilmezleri olan- sosyal yardım sisteminin ana merkezine yerleşmeye başlamıştır.

Sosyal yardımların yoksullukla mücadelede etkin bir araç olmadığı tarihsel bir gerçek olarak ortadadır. Geçici bir çözüm niteliğinde olmakla beraber, uzun dönemde geçerliliği olmayan bir sosyal güvenlik aracıdır. İngiltere'deki yoksul yasalarında da görüldüğü gibi sosyal yardımlara sonuçları açısından bakıldığında, yoksulluğu ortadan kaldırma gibi bir işlevinin olmadığı görülmüştür. Hatta bu yardımların yoksulluğu kaldırmadığı / yok etmediği aksine kalıcı hale getirdiği ve insanları çalışmadan kazanma alışkanlığına sevk ettiği savunulmaktadır.

Bize göre sosyal yardımların amacı bireylerin, ekonomik ve sosyal risklerin yol açtığı gelir azalması ve gelir kayıpları dönemlerinde yurttaşlık hakkı çerçevesinde özsaygı düzeylerine zarar vermeden insan onuruna yaraşır bir şekilde toplumsal olarak sunulan tüm hizmetlere eşit şartlarda ulaşmasını sağlamak olmalıdır.

2.1.4. Mevcut Sosyal Yardım Uygulamaları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları

Sosyal yardım uygulamaları aynı ve nakdi olarak yapılmaktadır. Kamusal

anlamda yapılan yardımlar, belli bir sistem ve düzen içerisinde 1986 tarihli 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Kanunu çerçevesinde yapılmaktadır. Diğer yandan Belediyelerin yapmış olduğu yardım uygulamaları da Türk sosyal yardım sisteminin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Belediyeler de yoksullara farklı şekillerde yardımlarda bulunabilmektedirler. Bunların dışında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK), Vakıflar Genel Müdürlüğü sosyal yardım yapan diğer kuruluşlardır.

Genel anlamda sosyal yardım olarak ifade edilen uygulamaları şu başlıklar altında toplamak mümkündür

- Barınma Yardımları
- Gıda Yardımları
- Yakacak Yardımları
- Özel Amaçlı Yardımlar
- Afet Destekleri
- Aşevi Faaliyetlerine İlişkin Yardımlar
- Sağlık Yardımları
- Özürlü Yardımları
- Eğitim Yardımları

Türkiye’de sosyal yardım hizmetlerinin kurumsal anlamda sunumu, 2011 yılında yeni kurulan 61’inci hükümetle yeni oluşturulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü’nün sağlamış olduğu mali destekle yerel düzeyde / ilçe ölçeğinde kurulmuş bulunan SYDV’ler aracılığıyla yürütülmektedir.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ile Genel Müdürlük arasında bir hiyerarşi olmayıp, Vakıflar özel hukuk tüzel kişiliği şeklinde örgütlenmişlerdir. Vakıfların denetimi ise, hesap yönünden Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce; idari yönden ise İçişleri Bakanlığı'nca yapılmaktadır.

3294 sayılı Kanun kapsamındaki yardım başvurusu yapma hakkına sahip muhtaç kişiler her türlü sosyal yardım için, ikamet ettikleri yerdeki SYDV'lere başvurumaktadırlar. Başvuru yapan ihtiyaç sahiplerinin sosyal güvenceleri veya üzerinde herhangi bir mal varlığı olup olmadığı oluşturulan SOYBİS sistemi ile kurumlar arası bilgi alış verişinde ortaya konuyor. Eğer hiçbir şey tespit edilmemiş ise, sosyal yardım uzmanı yardım başvurusu yapılan kişinin hane ziyaretini yaparak “muhtaçlığını tescil” edilmektedir. Sosyal yardım uzmanı konuyla ilgili değerlendirmesini yaptıktan sonra hazırlanmış olan yardım dosyası ikamet yerindeki SYDV müteveli heyetince değerlendirmeye tabi tutularak, hak eden hak etmeyen ayrımı çerçevesinde yardım onayları veriliyor.

İhtiyaç sahiplerine yapılacak sosyal yardımlar için; SYDV'lerin mali imkanlarını aşan sosyal yardımlar ile kişilerin toplumsal hayata katılımını sağlamaya, üretime, gelir elde etmeye yönelik proje destekleri konusundaki kaynak ihtiyaçları SYDV'ler tarafından SYD Genel Müdürlüğü'ne gönderilmektedir. Genel Müdürlük tarafından SYDV'lerden gelen taleplere ilişkin gerekli değerlendirmeler yapılarak, Fon Kuruluna sunulmaktadır. Fon Kurulu kararları ile ülke genelindeki Vakıflara kaynak aktarılmaktadır. Fondan aktarılan bu kaynakların yanı sıra SYDV'ler, kendi gelirlerini de kullanarak, ihtiyaç sahibi yoksullara her türlü ayni ve nakdi yardımı ulaştırmaktadır.

Sunulan Hizmetler (SYDGM, 2012):

1. Aile Yardımları

- a. Gıda Yardımları
- b. Yakacak Yardımları
- c. Barınma Yardımları

2. Sağlık Yardımları

- a. Tedavi Destekleri
- b. Şartlı Sağlık Yardımı

3. Eğitim Yardımları

- a. Eğitim Materyali Yardımı
- b. Şartlı Eğitim Yardımı
- c. Aylık ödeme miktarları
- d. Öğle Yemeği Yardımı
- e. Ücretsiz Kitap Yardımı
- f. Öğrenci Barınma, Taşıma, İaşe Yardımı
- g. Özürlü Öğrencilerin Okullarına Ücretsiz Taşınması
- h. Yüksek Öğrenim Bursları

4. Özürlü İhtiyaç Yardımları

- a. Özürlü İhtiyaç Yardımları
- b. Özürlü Öğrencilerin Okullarına Ücretsiz Taşınması Projesi

5. Özel Amaçlı Yardımlar

a. Aşevleri

b. Afet Yardımları

Sağlık yardımı açısından yapılan yardımın büyük bir kısmını “yeşil kart” uygulaması oluşturmaktadır. Bu kapsamda hiçbir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmayan ve sağlık hizmetleri giderlerini ödeyemeyecek durumda olanların ayakta tedavileri parasız olarak yapılmakta, ancak ilaç giderleri karşılanmamaktadır. 1999 yılında nüfus'un %17,1' i yani 8.591.962 kişi yeşil kart hizmetlerinden faydalanmaktadır (DPT,2001: 62). Sağlık Bakanlığı 31Aralık 2011 itibariyle, Türkiye’de 9 milyon 9 yüzbin 761 kişinin pasif, 8 milyon 814 bin 969 kinin de aktif yeşilkartlı olduğunu açıklamıştır.

2.1.5. Sosyal Yardımların Hedef Kitlesi

Kapitalist süreçte ortaya çıkan toplumsal dönüşümün sosyal yardımların teorik altyapısını oluşturduğu görülmüştür. Bu bağlamda üretim yapısında ortaya çıkan dönüşümle beraber, aile yapısında değişim, şehirleşme/kentleşme oranındaki artış, nüfus artışı, istihdam, yoksulluk, göç ve teknolojik gelişmeler, sosyal yardımlar açısından önemli gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin SHÇEK’in 2010-2014 dönemini kapsayan stratejik planda yer alan raporu göç edenlerin % 70’nin geçimlerini sosyal yardımlardan karşıladığını ortaya koymuştur. (Hürriyet, 2010:8).

Teorik olarak sosyal yardımların iki hedef kitleden bahsedilmektedir. Birinci grup, geleneksel grup ikincisi yeni grup olarak sınıflandırılmıştır (Howell, 2001).

Geleneksel grup:

- Yaşlı yoksullar, yetim ve dular
- Savaş kurbanları; savaş gazileri, eski askerler ve yer değiştirmiş nüfuslar
- Düşük statülü sınıflar
- Yerel şiddete uğrayan kadınlar
- Zihinsel engelliler
- Kırsal yoksullar
- Tek ebeveynli aileler

Yeni Grup :

- Göçmenler; ulusal ya da uluslar arası
- Mülteciler; ulusal ya da uluslar arası
- Özellikle geçiş ekonomilerindeki firmel sektördeki çalışan yoksullar, giderek artan kent yoksulları,
- Genç işsizler; kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi ve yeniden yapılandırılması sonucu etkilenen çalışanlar.
- Etnik azınlıklar
- HIV / AIDS mağdurları
- Uyuşturucu ve madde bağımlıları
- Sokak çocukları

2.1.6. Sosyal Yardımların Etkinliği

Sosyal yardımlar açısından etkinlik kavramı, sosyal yardımların kapsamı ve ulaştığı kişi sayısı ile ilgili değildir. Yapılan yardımın niteliğinden kaynaklı olarak “sosyal” olduğu ve “sosyalleştirdiği” ölçüde etkinlik kazanacaktır. Yapılan komşu, yardımsever, cemaat ve benzeri yardımların etkileri kısıtlı kalmaya mahkumdur. Bunların sosyal olduğunu iddia etmek de mümkün değildir. Bunlar sadece geleneksel dayanışma ilişkileri çerçevesinde yapılan yardımlardır. Bunları dışlamak gibi bir niyetimizin olmadığını da belirtmekte fayda vardır.

Sosyal olduğu iddiasındaki devletin yaptığı sosyal nitelikli yardım, bireyin topluma entegre olmasında hiçbir engel bırakmayacak şekilde olmalıdır. Maddi ve manevi değeri toplum standartlarında olmalıdır. Bireyin özsaygısına zarar verecek nitelikteki bir yardımın ne etkinliğinden ne sosyallüğünden söz edilemeyeceği açıktır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü’nün yapmış olduğu etki analizinde, yapılan yardımların etkili olduğu ortaya konurken, yardım yapılanların niceliksel genişliği ve yapılan yardımın çeşitliliğinden bahsedilmiş ve etkinlik analizi kurumsal anlamda zayıf-güçlü yönler çerçevesinde değerlendirilmiştir. (SYDGM, 2008). Görünen o ki araştırmayı yapan kuruluşun etkinlikten anlayışı yurttaşlık bağlamında bireye sağladıkları hak çerçevesinde bir etkinlik değil, daha çok kurumsal anlamda ve yoksullukla mücadele açısından değerlendirilebilecek bir anlayış üzerinde şekillenmiştir. Araştırmayı yapan ve yaptıranlar bardağın dolu tarafını görmeyi seçmişler, biz ise boş tarafını seçiyoruz; çünkü sosyal’e ilgili herhangi bir boşluk sosyalin inkârıdır.

Sosyal yardımların farklı kurum ve kuruluşlarca farklı şekilde yapılması ile yapılış şeklinde norm ve standart birliğinin olmayışı etkinliği azaltmaktadır. Bu olumsuz durum sadece Türkiye'ye özgü değildir. Gelişmiş ülkelerde de aynı sıkıntı yaşanmaktadır. İsveç ve Finlandiya'da aynı durum söz konusudur (OECD, 1998: 111). Finlandiya'da sosyal yardımlarını finansmanı % 59 yerel belediyeler /yerel yönetimler, %41'i de merkezi yönetim tarafından karşılanmaktadır. Finlandiya'da 1980'lerin sonlarından itibaren sosyal yardımlardan faydalananların sayısıyla beraber faydalanma süresi büyük bir artış göstermiştir (OECD,1998: 161).

2.1.7. Dünya’da Sosyal Yardım Uygulamaları

Sosyal yardım uygulamaları ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Ülkelerin içerisinde bulundukları ekonomik ve sosyal koşullar ile geçmiş deneyimleri sosyal yardım tipolojilerini de etkilemektedir. Yurttaşlık kurumunun sahip olduğu güç, bu gücün elde ediliş biçimi sosyal yardım niteliğindeki hizmetlerin sunumunu etkileyebilmektedir. Kazanılmış hak niteliğinde sosyal güvenliğin bir aracı ve bu bağlamda hak olarak görülmesi belki de gelişmiş ülkelerdeki sosyal yardım anlayışının ortak özelliği olarak gösterebiliriz.

Yeni Zelanda ve Danimarka gibi bazı ülkeler, tüm sosyal riskler bakımından sigorta sistemini devre dışı bırakıp, sağlanacak edimlerden sadece devlet sorumlu tutulmuştur. Örneğin, Yeni Zelanda’da geliri yetersiz tüm vatandaşlar toplumdan “nafaka alacaklısı” kabul edildiğinden, herkese, asgari bir yaşam düzeyi sağlanması amaçlanmıştır. Mesleki ve sosyal durumu ne olursa olsun, yoksul durumdaki herkes, sosyal güvenlikten yararlanma hakkına sahip sayılmaktadır. İlk olarak 1938’de Yeni

Zelanda’da oluşturulan Devletçe Bakılma Modeli, yoksulluk sorununa köklü bir çözüm getirme özelliği nedeniyle sosyal güvenlik tarihinde saygın bir yere sahip bulunmaktadır. Yeni Zelanda sosyal güvenlik sistemi, her vatandaşın olanakları ölçüsünde katkıda bulunduğu ve ihtiyaçlarına göre yararlandığı bir yardımlar sistemi olarak kabul edilmektedir (TİSK, 2009). Yararlanmanın kapsamı, önceki kazanç düzeyine göre belirlenmektedir. Giderlerin finansmanı, prim yerine, vatandaşların ödemekte oldukları vergilerle karşılanmaktadır.

Yeni Zelanda gibi Danimarka’da uygulanan Devletçe Bakım Modeli’nde bütün sosyal riskler için sağlanacak edimlerden sadece devlet sorumlu tutulmaktadır. Danimarka’da “halk aylığı”, “zorunlu resmi iş pazarı ek aylığı” ve “gayri resmi, ihtiyari iş pazarı ek aylığı” uygulamaları mevcuttur. Sosyal Aylık Yasası gereği, tüm vatandaşlar, cinsiyet ve şahsi durum ayrımı yapılmaksızın 67 yaşını doldurduklarında “Halk Aylığı”na hak kazanmaktadır. Bu aylık herkes için aynı düzeydedir. Ancak, iktisadi yoksunluk hallerinde, kişiye bağlı bir ek ödeme ve yakacak yardımı yapılmaktadır. Herkes hak sahibi olduğu için, ölüm aylığı tanınmamıştır. Aylık alabilmek için ilginin 15 – 67 yaş arası en az 3 yıl Danimarka’da daimi ikametgâh sahibi olması gerekir. Merkezi yönetim Sosyal İşler Bakanlığı’na ait olmakla birlikte, destek ve yardımlar mahalli yönetimlerin sosyal işler merkezlerince sağlanmaktadır. Uygulamalar sadece vergiler ile finanse edilmektedir (Türk-İş, 2009).

İsveç’te herkes sosyal yardımdan yararlanabilmekte ve faydalanmak için gerekli olan tek şart bir işi olmamak veya düşük bir gelire sahip olmak gösterilmektedir. (Andren ve Gustafsson, 2004: 57). İsveç ve Finlandiya’da belli bir işte çalışanlar bir süre bağlı oldukları sosyal güvenlik sistemlerinden destek alırken, bu sürenin

bitiminde eğer iş bulamazlarsa, sosyal yardım hizmetleri devreye girmektedir (OECD,1998: 71).

OECD ülkelerindeki sosyal yardımların verilme sürecindeki farklılık, ülkelerin yürütmüş olduğu Aktif İşgücü Piyasası Politikalarından kaynaklanmaktadır (OECD,1998: 75). Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve İngiltere'de özellikle 1990'ların ortalarından itibaren sosyal yardım alanların, aldıkları yardımı karşılamaları yoluna gidilmeye başlanmış ve “workfare” uygulaması ile yardım alanların düşük ücretli olarak çalıştırılması sağlanmıştır (Vaidya, 2005: 863).

Almanya’da herkes en alttaki koruyucu ağ olarak yardım talebinde bulunma hakkına sahiptir. Faydalanmak için talep şart değil, re’sen de sunulabilmektedir. Giderler, eyalet bütçesinden karşılanmaktadır. Sosyal yardımlarla ilgili olarak her eyalet bünyesinde bir “Sosyal Yardım İdaresi” kurulmuş, bunlar da bölge bazında örgütlenmişlerdir

İngiltere’de yoksullar için aylık, özel ihtiyaçlar parası, engelli aylığı, çocuklara yönelik ödemeler ve yaşlı aylığı sosyal yardım niteliğindeki uygulamalardır. Yoksulluk aylığı sürekli ihtiyaç hali için düşünülmüş. Özel ihtiyaçlar için yapılan yardım, kişilerin tek başlarına yapamayacakları ve giderini karşılayamayacakları taşınma / yer değiştirme gibi bireysel ihtiyaç için talep edebilmektedirler. 16 yaşını doldurmamış ve tam gün eğitimde olan çocuklar için ayrıca ailelere çocuk başına haftalık ödeme yapılmaktadır. Sosyal yardımlarla ilgili olarak, yerel yönetimler bütçelerinin bir kısmını “Sosyal Fon”a tahsis etmek zorundadırlar.

Hollanda’da da yoksul, yaşlı engelli ve bireysel ihtiyaçlara yönelik yardım yapılmaktadır. Hollanda sosyal yardımların bir özelliği de yaşlı ve engellilere yönelik sosyal yardımların ihtiyaç koşulu aranmaksızın yapılmasıdır. Sosyal yardımlarla ilgili olarak, Sosyal İşler ve İstihdam Bakanlığı yetkili kılınmıştır.

Fransa’daki Asgari Ek Yardım Geliri düzenlemesi, önemli bir uygulama olarak görülmektedir. Geliri belirlenmiş asgari gelirin altına düşen herkes bu kanunun kapsamında ve tüm finansmanı devlet tarafından karşılanmaktadır (DPT, 2001).

Uygulama biçimleri ülkeler bazında farklılıklar taşımaktadır. Sosyal yardımların yeniden bölüşümün bir aracı olarak görülmesi yaygın bir görüştür. Ancak uygulama bu düzey ve niyette değildir. Örneğin İngiliz sisteminde çocuk yardımları gelirin yeniden dağılımını yatay (horizontal) olarak sağlıyor: çocuksuz ailelerden çocuklu ailelere. Oysa olması gereken dikey (vertical) olarak dağılması: zenginden yoksula. <http://www2.rgu.ac.uk/publicpolicy/introduction/>

Refah devleti uygulamalarında verilen sosyal yardımların tipolojilerindeki farklılıklara rağmen insana verilen değerin ön planda olduğu görülmektedir. Bu bağlamda da bireye verilen değerin ülkenin refah düzeyi ile uyumlu ve paralel şekilde olduğunu söylemek mümkün. Türkiye’de de bireye verilen değerin, verilen hizmetler çerçevesinde değerlendirildiğinde benzer bir durumla karşılaşılmaktadır.

2.2 TÜRKİYE’DE BİREYE VERİLEN DEĞER BAĞLAMINDA SOSYAL YARDIMLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Sosyal yardımlara, yardım tipleri olarak baktığımızda üç evreden ya da uygulamadan söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki geleneksel ilişkiler ağı içerisinde yürütölen dayanışma ilişkileri çerçevesinde ve özellikle dini motiflerle bezenmiş “muhafazakar” sosyal yardımlardır. Bunlar daha çok dini bir görev niteliğinde yerine getirilen ve yardımı alanın aynı zamanda verenin duacısı olduğu ve kulluk bilinci içerisinde, mevcut bulunduğu durumu sorgulamanın ötesinde, kaderi olarak gören bir sosyal tipe yönelik yardımlardır. Türkiye’de uygulanan sosyal yardım tipi belli bir süreklilik göstermiş değildir. İlk ortaya çıkış şekli zamanın ekonomik ve sosyal ilişkileri çerçevesinde sürekli değişime uğramıştır. Bu değişime, üretim ilişkilerinin katkısının Tanzimat’a kadar bir etkisi olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Tanzimat öncesi dönem uygulanan sosyal yardım tipini “muhafazakar” şeklinde kavramsallaştırabiliriz.

İkinci yardım tipi “seküler” terimi ile tanımlanabilir; bu tipin en belirgin özelliğı sosyal yardımların devletin bir görevi ve sorumluluğı olarak örgütlenmesi ve uygulanmasıdır. Sosyal yardımların sağlanması merkezi yönetimce yapıp denetlenirken, yardımı alan kişi de bir yurttaş olarak hak niteliğindeki sosyal yardımlardan faydalanır. Bu tür sosyal yardım uygulamaları ulus devletin konsolide olma süreci ile beraber kurumsallaşmıştır. Tabi ki bu kurumsallaşma kendiliğinden gerçekleşmemiş; bu haklar Sanayi devrimiyle ortaya çıkan olumsuzluklara karşı verilen mücadeleler sonucu kazanılmıştır.

Tanzimat sonrası Osmanlı’ da hem ekonomik hem de sosyal ilişkilerde bir hareketlilik gözlenir. Bu hareketlilikle birlikte sosyal güvenlik benzeri uygulamalara İmparatorluğun el atmaya başladığı ve devletle halk arasında karşılıklı bir ilişkinin geliştiği görülür. Bu dönemle beraber başlayan ve 1980’lere kadar devam eden bu evreyi “seküler” tip sosyal yardımlarla tanımlamak olasıdır.

Üçüncü olarak neo-liberal politikaların müdahalesiyle beraber, yeni bir sosyal yardım anlayışı ve bu bağlamda da yeni bir “sosyal yurttaş” tipi yerleştirilmeye başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik gelişme ile beraber artan refah çerçevesinde sosyal yardımlar, sosyal güvenliğin tamamlayıcı bir aracı olarak uygulanmaya başlanmıştır. Ancak refah devletinin krizi olarak değerlendirilen dönemde, neo-liberal yapılanmanın öncelikli gündemi olarak sosyal güvenlik uygulamalarına saldırılmaya başlanmıştır. Bu noktada da üçüncü sosyal yardım tipi olarak ifade edebileceğimiz, “neo-liberal sosyal yardım” uygulamaları gündeme gelmiştir. Sosyal yardım hak niteliğinden çıkarılarak, sadece “yoksul” olarak nitelendirilenlere verilir olmuştur; bu yardımlar insan haklarına aykırı bir şekilde, insanları sosyal yardıma muhtaç eden, “sadaka kültürü” çerçevesinde bağımlılık duygusu yaratan bir muhtevaya sahiptir.

Neoliberal sosyal yardımlar bir yandan yurttaşlık kurumunun çözülmesine yol açarken, bir yandan da üretim faaliyetinin dışına atılan emekçi yığınların özellikle kentlerde toplumsal kontrolünü sağlamaya yönelik işlev gören bir araç haline getirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Türkiye’deki sosyal yardımların tarihsel gelişimini, bu üç sosyal yardım tipi ve anlayışı çerçevesinde irdelemek daha açıklayıcı olacaktır.

2.2.1 Muhafazakar Sosyal Yardımlar

Endüstri devrimi öncesinde yoksullara, düşkünlere vb. kişi ve gruplara yardım edilmesi toplumun yerine getirmesi gereken bir görev ve kendi içerisinde çözüm bulması gereken bir sorun olarak görülüyordu. Sınıfsal ayrışmanın henüz keskinleşmediği bir süreçte, daha çok dinsel ve ahlaki değerler ve görevler çerçevesinde tanımlanan ve daha çok aile, mahalle ve kilise, vakıf, imarethane tarafından üstlenilen (Marshall, 1965:15) sosyal yardımlar, çıkar birlikteliği ve bu çıkarların karşılıklı bağımlılığına inanç, kendi kendine yeten geleneksel yapının varlığı tarafından biçimlendirilmişti (Kovancı, 2003). Yoksullara hizmet veren hayır kurumlarının genel düşüncesi, bu yardımların hizmet sunulan insanların bireysel hakları olmadığı şeklindeydi. Bu sadece hayır kurumlarının kendi inisiyatifleriyle geliştirdikleri bir yardım işi olarak görülüyor ve uygulanıyordu (Marshall, 2006:22).

Muhafazakar sosyal yardım anlayışının temelini, “yardımlaşma” oluşturmaktadır. “Yardım” ve “yardımlaşma” davranışları, uygulama açısından birbirinden ayrılmaktadır. Yardım karşılıksız bir edimi gerektirirken, yardımlaşma bir karşılık beklentisi sonucu doğurur. Daha somut olarak muhafazakar yardımlaşma anlayışı halk arasında, karşılaşılan sosyal risklere karşı, karşılıklı bireysel yardımlaşmayı öngörmektedir. Bu anlayışın sosyal yardım mekanizmaları da aile, akrabalık ilişkileri, cemaat, sandık, vakıf, ve hayırsever yardımlarıdır. Bu tür sosyal yardımlarda temel düşünce, muhtaç kişinin sosyal riskten kurtarılmasındaki iyi niyetten çok, bir gün kendisinin de aynı duruma düşmesi durumunda geleceğini güvence altına almak, iyi bir Müslüman, Hristiyan vb. olmak ve takdir görmektir.

Türkiye’deki sosyal yardım uygulamalarının ilk örnekleri “Ahi”lik adı verilen meslek örgütlenmelerinde görülmektedir. Osmanlı Devleti kurulmadan önce 13.yüzyılda, Anadolu’da oluşan iktidar boşluğu, esnaf ve zanaatkarlar tarafından oluşturulan “Ahi”lik örgütlenmesiyle gidermeye çalışmışlardır. Ahilik örgütlenmesi, meslek törenleriyle, ahlak kurallarıyla, dayanışmasıyla ve dinsel özıyla çok önemli bir işlev taşımıştır. Muhafazakar sosyal yardım anlayışının temelini oluşturan karşılıklı yardımlaşma anlayışı çerçevesinde “yardımlaşma sandıkları”nın da önemli bir yeri vardır. Yardımlaşma sandıkları mesleksen örgütlenmelerde olduğu gibi sosyal gruplar arasında da işlev görmüştür. Bu tür yardımlaşma anlayışının temelinde hayırseverlik ve iyi bir “kul”, iyi “Müslüman” anlayışının yattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ahilikle beraber ortaya çıkan ve Lonca şeklinde devam eden meslek birlikleri, kendi aralarında bu temelde sandıklar kurmuşlardır. Üyelerinin sosyal risklerle karşılaşmaları durumunda loncalar, kurmuş oldukları sandıklardan üyelerine zor durumdan kurtulmaları için yardımlarda bulunmuşlardır.

Muhafazakar sistemde dini kurumların önemli bir yeri vardır. Hem İslam hem de Hristiyan din kurum ve inanç gelenekleri bunu bir görev olarak algılamış ve uygulamışlardır. İngiltere’deki 1576, 1589 ve 1601 tarihli eski yoksul yasaları, yardım faaliyetini yerel ölçekte düzenliyordu; her kilise “parish” olarak adlandırılan yetki alanları içerisindeki gücü kuvveti yerinde olan mülksüzleri çalıştırmak, bir yoksul evi işletmek, öksüz ve bakıma muhtaç çocukların çıraklık eğitimini üstlenmek yaşlılarla bedensel özürllülerin bakımını yapmak ve cenazelerini kaldırmakla yükümlüydü (Güngör ve Özügurlu, 1997: 4)

Tanzimat öncesi dönem Osmanlı'da da dini kurum ve geleneklerin sosyal yardım işlevi gören faaliyetlerde bulundukları bilinmektedir. Genel anlamda Osmanlı'da bu dönemde üç yoldan yapılan yardımlaşmadan söz edilmektedir; Aile içi yardımlaşma, meslek teşekkülleri çevresinde yardımlaşma ve din eksenli sosyal yardımlar. Aile içi yardımlaşmada geniş aile yapısı ve aile dayanışması, risklerin ortaya çıkması durumunda iç yardımlaşmayı sağlamıştır. Meslek birlikleri olarak ilk önce Ahilik kurumu daha sonra da onun yerini alan Lonca'lar mesleksen dayanışmayı sağlayan geleneksel kurumlar olarak göze çarpmaktadır. Osmanlı'da din eksenli sosyal yardımlar önemli bir yer tutmuştur. Bunlar din kurallarının göre ve vakıfların yaptığı yardımlardır. İslam dininin emrettiği zekat, fitre, kurban kesme, adak ve kefaretle, diğer bağış ve sadakalar şeklinde dar gelirli ve muhtaçlara yapılan yardımlar, bireysel nitelikli sosyal yardımlardır. Bunun dışında kurumsal anlamda yardım etmek amacıyla kurulan vakıflar daha geniş anlamda yardımlarda bulunmuşlardır (Şen, 2002). Hukuki ve dini kurumlar olarak görülen vakıfların Osmanlı sosyal hayatına önemli bir etkisi olmuştur. Zaim'e göre Vakıf , *“bir malın, geliri ile birlikte hayri bir hizmete tahsis etmek üzere, mülk sahibinin mülkiyetinden çıkarak, sosyal mülkiyet kategorisine aktarılması”*dir (Zaim, 1992). Sosyal mülkiyete aktarılan malvarlığı sosyal amaçlar için kullanılmış ve sosyal yardımların bir nevi kurumsal kaynağını oluşturmuşlardır⁷ (Taşçı, 2007: 94). Vakıfların bu işlevinin sosyal adaleti sağlamada ve sınıf farklarının ortadan kalkması noktasında etkili olduğu da savunulmuştur (Öztürk, 1983: 136). Sağlam'a (2011) göre ise Vakıfları

⁷ Taşçı'ya (2007: 94) göre, “1546 yılında, sadece İstanbul'da 2517 vakıf kaydı olması ve 17. Yüzyıl Osmanlısı'nda, ekonominin %15.97'sinin, 18. yüzyılda %26.80'inin, 19. yüzyılda ise %15.77'sinin vakıfların elinde bulunması; çeşitli hizmetlerin yanında vakıfların, sahip oldukları bu gelirin 17. yüzyılda %6.3'ünü, 18. yüzyılda %10.15'ini ve 19.yüzyılda ise %17.16'sını sosyal yardım faaliyetlerine harcamış olmaları, vakıfların sosyal yardım alanındaki etkinliğini göstermesi açısından dikkate değer bir ölçüt olabilmektedir”

sosyal yardım gibi sosyal güvenlik hizmeti vermeye yönelten temel düşünce insanlara faydalı olan her hizmetin ibadet olarak kabul edilmesidir:

Fişek (1997), vakıf sayısının Osmanlı’da giderek artmasının asıl sebebini “...aynı zamanda, vakfeden kişilerin mal varlıklarını, padişahın koruma yöntemi olarak görülmesi de, çoğalmalarında belirleyici bir etmen olmuştur. Ama bu yöntemler, hayırseverlerin ‘gönlünce’ ve istedikleri zaman verilmiştir. Bir ‘hak’ değil, bir ‘lütuf’ olarak...” .

Muhafazakar sosyal yardım anlayışında büyük öneme sahip olan Vakıfların sosyal alana etkisi bağlamında iki tip vakıf öne çıkmaktadır: İlki Hayri vakıflar , ikincisi ise Arızı Vakıflardır. Hayri vakıflar cami, okul, kütüphane, okul, imarethane, hastane, kabristan, hamam, yol, köprü, liman, fakirlere yemek yedirilmesi, kurban kesilmesi, aşure pişirilmesi, vb. bir çok kamu hizmetini yerine getirmiştir. Arızı vakıfları ise adından kaynaklı olarak, vakıflarda genel olarak sosyal güvenlik açısından riskli durumlara yönelik uygulamaları içermiştir. Arızı vakıflar daha çok bireysel anlamda ihtiyaç duyan kişi ve ailelere yardım etmek amacıyla kurulmuşlardır. Gönencan’a (2010) göre Arızı vakıfları, bugünkü anlamda bir sosyal yardım kuruluşu görevi görmüşlerdir.

Sosyal yardımların, geçmişten gelen bir alışkanlıkla; dini kurumlar tarafından sağlanması geleneği günümüzde de görülmektedir. Bu olgu ülkemize özgü değildir; örneğin Yunanistan’da da Dini kurumların (kilise) ve gönüllü kuruluşların etkin rolü devam etmektedir. Kilisenin aileye yönelik destek ve yardımları konusunda yaygın bir uygulama alanı bulunmaktadır. Helenik Kızıl Haç örgütü ve bazı dini kurumların özellikle düşkünlere yönelik destekleri de sosyal koruma ağının bir parçası olarak devam etmektedir (Symeonidou, 1996: 86).

Muhafazakar sosyal yardımların yansımaları günümüzde Türkiye’de de görülmektedir. Hem Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün hala aynı görevi sürdürmesi, hem de seküler anlayışın sözde kurumsallaşmış hali, SYDV’ler bu uygulamanın bir nevi temsilcileridir. SYDV’ler adından da anlaşıldığı gibi Vakıf anlayışıyla hareket etmekte ve kararları bir müteveli heyeti vermektedir.

2.2.2 Seküler Sosyal Yardımlar

Kişi ve gruplar arası yardımlar, geleneksel ilişki ağı çerçevesinde aile – aşiret-cemaat içi yardımlarla başlamış ve özellikle din kurumunun ortaya çıkmasıyla daha geniş bir çerçeve içine alınmıştır. Kaynağını köy cemaatlerinden, kentlerden ve loncalardan alan sosyal haklar, ekonomik değişimle birlikte bir çözülme sürecine girmiştir (Marshall, 2006:21). Devletler de özellikle yoksul durumda olan kişilerin yaşamlarını sürdürebilmelerini bu geleneksel ilişki ağına teslim etmeyi daha uygun görmüşlerdir. Ancak sanayi devrimiyle büyük bir ivme kazanan kapitalizmin yoksulluğu bir sorun olarak ortaya çıkarması, kişi ve toplumların hayatta kalmalarına yönelik sosyal güvenlik ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Geleneksel ilişkilerin yeterince çözüm olamayışı, devletlerin yeni önlemler almasını gerektirmiştir. Bu süreç özellikle yoksullara yapılan yardımlarda devletin görevli olmasına yada “seküler” bir boyut kazanmasına yol açmıştır

1601 Tarihli İngiliz Yoksul Yasası konumuz açısından değerlendirildiğinde yoksula bakışın nasıl olduğu ve yoksulun kim olduğu ile ilgili ipuçları vermektedir. Bu yasa yoksulları iki gruba ayırmıştır. Birincisi “çalışır durumda olmayanlar- hak

eden yoksullar”, ikincisi “alışır durumda olanlar-hak etmeyen yoksullar (fiziksel olarak çalışmasında bir engel olmayan)”. Bu ayrımla beraber günümüze kadar devam eden 'hak eden yoksul ve hak etmeyen yoksul' ayrımı açık bir biçimde yasal bir düzenlemeye konu olmuştur (Kovancı, 2003). Yoksula bakış açısı zamanla değişime uğramıştır. 1795 tarihli Speenhamland sistemi, yardım yapılacak kişileri sadece yaşlı, sakat ve çalışamaz olarak sınıflandırılan 'hak eden' gibi dar kapsamından öteye taşıyarak, bunlara ek olarak çalışan yoksullara da yardım verilmesinin önünü açmıştır.

Sanayileşmeyle beraber artan sosyal riskler ve bunlara karşı çözüm arayışları, emekçilerin farklı eğilimlere girmesini engellemek için sosyal sigorta ve benzeri sosyal güvenlik hizmetlerinin kamusal olarak; yani devlet tarafın sunulmasına yol açmıştır. Bu tür uygulamalarda öncelikli olarak çalışanlar hedef alınarak sosyal sigorta benzeri uygulamalara öncelik verildiği görülmektedir. alış(a)mayanlara, işgücü piyasasının dışında kalan yedek işçi ordusuna yönelik uygulamalara ise pek değer verilmemiştir. Geleneksel ilişkilerin o döneme kadar bu alandaki açığı kapatmış olmasının, bir bakıma bu sonucu doğurduğunu söyleyebiliriz. Fakat sanayi devriminin öncesine göre kentlerdeki aşırı nüfus artışı, bu nüfusun yeterince işle buluşamaması, kapitalist gelişmenin sürmesi ve güvenliği için sadece çalışanlara değil, çalışmayanlara da yönelik bir önlem alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu amaçla, Prusya Devleti’nin (Almanya) 1794 tarihli Genel lke Hakları (*Allgemeines Landsrecht*) *Yasası* ile fakirlerin bakımına ilişkin yükümlülükler getirdiğini görüyoruz. ABD’nin, 1898 yılında açmış olduğu “Sosyal Yardım Okulu” bu alandaki önemli atılımlardan birisidir. Kamusal anlamda alınan ilk önlemlerin özellikle yaşlılara yönelik olduğu dikkat çekmektedir. 1891 yılında Danimarka’da 60 yaş ve

üstü yaştaki kişilere aylık bağlanması kabulü, 1898 yılında Yeni Zelanda’da yaşlılara aylık bağlanması düzenlenmesi, İngiltere’de 70 yaş üzerinelere verilmeye başlanan yardımlar, bu uygulamanın ilk örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. 20’nci yüzyıla beraber, İngiltere’de sosyal yardım alanının devletin sorumluluğuna girdiğinin, yani sekülerleştiğinin, önemli göstergeleriyle karşılaşmaktayız. 1901 yılında savaşlarda ölenlerin geride bıraktığı dulların ve yetimlerin bakılmasının devletin sorumluluğunda olduğu fikrine dayalı bir sosyal yardım programı başlamış ve ardından 1908 yılında “Yaşlı Sosyal Yardımları Kanunu” ile 70 yaş üstü kişilere ihtiyaç tespitine dayalı olarak sosyal yardımların sunulması sağlanmıştır. 1939 yılında da sosyal yardım alanının biraz daha genişletilerek 40 yaş üstü görme özürlülerin de ihtiyaç tespitine göre sosyal yardımdan faydalanması, uygulamaya konmuştur. Taşçı’ya göre, “...*sanayi toplumuna geçiş süreci ile başlayan ve günümüze kadar gelen dönemde, devletin sosyal yardım alanındaki algısı ‘zorunluluk’ ilkesi etrafında şekillenmeye başlamış ve sosyal yardım ‘kamu’ya bir yükümlülük olarak verilmiştir*” (Taşçı, 2007: 97)

Osmanlı Devleti’nde ilk sosyal alanda sekülerleşme faaliyetlerine 19. yüzyılda rastlanmaktadır⁸. Bu dönemde Osmanlı toplumunda sosyal yardımlar sınırlı kalmıştır. Buna sebep olarak tarımsal ekonominin yeteri kadar hızlı çözülmeşi ve buna bağlı olarak kentlere nüfus hareketinin ve proleterleşmenin sınırlı kalmasıyla beraber aynı zamanda dönemin yoksulluk kategorilerinin hala geleneksel kalıplar içinde kalması gösterilmektedir. 19. yüzyıl Avrupa’sında sosyal yardım uygulamaları daha çok emek piyasasının kontrolü ve işçi hareketlerinin yarattığı politik sorunlar

⁸ Osmanlı dönemine ilişkin bilgi ve değerlendirmeler büyük ölçüde Özbek’in (2010) çalışmasına dayanmaktadır.

etrafında şekillenirken, Osmanlıda bu tür sorunların cılız kalmış olmasının buna neden olduğu savunulmaktadır. Tanzimat'tan sonra başlayan merkezi devlet hazinesinden yoksullara yönelik maaş ödemeleri yapılmaya başlanmıştır. Yoksullara maaş ödemesi yoluyla yapılan bu yardımlar, Osmanlı'da seküler bir anlam kazanmış ve merkezi devletin görevleri arasında yer almaya başlamıştır. Seküler sosyal yardım uygulamalarından bir tanesi “muhtacın maaşıdır”. Muhtacın maaşı uygulamasının Tanzimat Fermanı sonrasında hazine harcamaları içinde yavaş yavaş yer edindiğini ve II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte de bir nizama bağlandığını belirten Özbek (2010), Tanzimat döneminde Maliye bütçesinden yapılmış olan bu tahsisatlar dışında özellikle taşrada valilerin yetkisi altında bulunan 'Kapualtı Hasılatı'ndan da yoksullar için harcama yapıldığını belirtmektedir. Tanzimat öncesinde eyalet valileriyle sancak beylerinin aldıkları hasılatların bazılarını tanımlamak için kullanılan 'kapualtı hasılatı', Tanzimat'la birlikte bir tür muhtacın ve fukara yardımı işlevi de görmeye başlamıştır.

II. Abdülhamid döneminin yoksullara yardım uygulamaları açısından en belirgin özelliği, sultanın isminin özenle ön plana çıkartılması çabası olmuştur. Özellikle iktidarının ilerleyen yıllarında güvenlik gerekçesiyle Yıldız Sarayı'nın dışına fazla çıkmayan Abdülhamid, 'görünürlüğünü' dolaylı ve sembolik araçlarla güçlendirmeye çalıştığı belirtilmektedir (Deringil, 1998:18). Bu çerçevede Abdülhamid'in yoksullara yönelik politikaları özel bir anlam kazanmaktadır. Padişah hediyesi olarak tercüme edilen “atiyye-i seniyye tertibinin” kullanımı ve yine padişahın yoksullara yardımı olarak “sadaka-i seniyyelerin” özellikle basın aracılığıyla ön plana çıkartılması, Abdülhamid'in yoksulların kalbinde yer edinmesine ve böylece Yıldız Sarayı etrafında 'merkezileşen' iktidarının meşruiyetini

güçlendirmesine yönelik çabalar olarak değerlendirilmiştir (Özbek, 2010).

Muhtacın maaşı, atıyye-i seniyye tertibi, sadaka-i seniyye uygulaması, fakir ahaliye kışlık odun kömür dağıtımı ve Ramazan aylarında padişah sadakası olarak erzak dağıtımı gibi zarurete düşenlere, muhtacın, fukara ve acezeye yönelik yardımlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda vakıflar dışında gözardı edilemeyecek kapsamda bir 'koruyucu sosyal sistemin' varlığına işaret etmektedir. II. Meşrutiyet öncesinde belediye gelirinin masraf düşüldükten sonra kırkta birlik bir kısmının muhtac olana aylık otuzar kuruşluk maaşlar şeklinde ödenmesi, yaygın bir şekilde uygulanmıştır. Bu kırkta birlik oranın, geleneksel zekat anlayışının bir ifadesi olduğu açıktır. 1868 tarihli Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi, belde dahilindeki yoksulların korunması görevini Şehremaneti⁹'ne yüklemiştir (Ergin, 1995: 617).

Özbek (2010), 19. yüzyılda Osmanlı belediye meclislerinin kendi bölgelerindeki yoksulların korunmasına yönelik sorumluluklar taşıdıklarının ifade etmektedir. Merkezi yönetim açısından bu durum bir yandan yoksulların korunmasının getireceği mali külfetin bir kısmının taşraya havale edilerek, Maliye Hazinesine fazla yüklenilmesini engellemek, diğer yandan da yoksullara yardım sorununu yerinde çözerek İstanbul'a ve büyük kentlere göç olasılığını ortadan kaldırmak amaçlanmıştır.

II. meşrutiyetle beraber sosyal alana müdahale anlayışında gelişmeler göze çarpmaktadır. Bu dönemde günümüzde de çokça tartışılan ve sosyal yardımlara getirilen önemli eleştirilerden biri olan sosyal yardımların “hak” mı, yoksa “lütuf”

⁹ Osmanlı İmparatorluğunda, bugünkü belediye zabıtası görevini yapan, şehrin temizlik ve güzelliğiyle ilgilenen yerel yönetim.

mu olduğu bağlamında gelişmeler yaşanmıştır. Sultanın bir lütfu olarak görülen ve uygulanan sosyal yardımların, önceki döneme kıyasla daha 'bürokratik' bir eksene oturtulduğunu ifade eden Özbek, yoksulların korunması işinin sultanın bir lütfü veya ihsanı olmaktan çıkarılarak, modern devletin görevleri arasında yer edinmeye başladığını ifade etmektedir. Böylece Sultanın devrilmesinin ardından sosyal yardım alanında da eski rejimin izleri silip, yeni bir sistemin kurulma çalışmaları başlamıştır (Özbek, 2010).

Sosyal yardım alanında bir başka önemli adım, 22 Haziran 1910 tarihli "Muhtacin Maaşatı Hakkında Nizamname"dir. Yukarıda açıklandığı gibi Tanzimat dönemine uzanan bu maaşa yönelik yeni düzenlemedeki amaç muhtacın tertibinin kullanımındaki, özellikle II. Abdülhamid döneminde yaygınlaşan keyfiyetin giderilmesi olarak sunulmuştur. Özbek'ten (2010) aktarıldığı şekliyle Nizamnameye göre muhtacın maaşı alabilmek için *"Tebaa'i Devlet-i Aliyye'den olmak ve hiç bir geçim aracı ve şer'en iaşesiyle mükellef mütealikatı (geçimini sağlamakla yükümlü yakını, akrabası) bulunmamak ve kazançtan mahrum derecede yaşlı ve malul yahut yetim bulunmak şarttır."* II. Meşrutiyet dönemde Meclisin, geleneksel sosyal yardım kurumlarının izlerinin tamamen ortadan kaldırma çabası olduğunu belirten Özbek, bunundaki temel kaygının, refah politikaları alanında, Fransa'daki 'assistance publique' (sosyal yardım) örneğinden esinlenerek oluşturulan Müessesat-ı Hayriye-i Sıhhiye Müdüriyeti İdaresi'nin kuruluşunda olduğu gibi, 'modern' olduğu düşünülen yeni bir yapının oturtulması olduğunu ifade etmektedir. Ancak dönemin savaş yılları olması ve Osmanlı İmparatorluğunun tek sorunun bu olmaması, sözü edilen atılımların devamının gelmesini engellemiştir (Özbek, 2010).

Bu dönem yapılmış olan sosyal yardımlarda bireyin geleneksel görünümünün dışına taşındığı söylenebilir. Kişi, kulluktan, tebaa olmaktan birey olmaya doğru yol almış, ancak süreç tamamlanamamıştır. Dini geleneklerin ağır bastığı bir devlet sisteminde daha fazlasını beklemek fazlasıyla saflık olur. Ancak sosyal yardımların devlet eliyle, merkezi yönetim aracılığı ve kontrolünde yapılmaya başlanması, insana verilen değerin arttığını da ortaya koymaktadır.

Osmanlı'da 1868 yılında kurulan Hilal-ı Ahmer Cemiyeti (Kızılay), dönemi itibariyle savaşlarda ve doğal afetlerde hizmet vermiş, ve aynı zamanda yoksullara yardım görevini de belirli bir oranda yerine getirmiştir ve günümüzde de bu görevi imkanları dahilinde karşılamaya çalışmaktadır. Cumhuriyet döneminde sosyal yardımların devlet eliyle yapılmasından çok, sivil toplum tarafından yapılması beklenmiştir. Cumhuriyet döneminde bağımsız sivil toplum örgütüne rastlamak pek mümkün değildir. Sosyal yardım konusunun emanet edildiği Sivil Toplum Kuruluşları (STK) bir bakıma yarı kamusaldır. Çünkü bu kuruluşların yöneticileri ve finans kaynakları kamu kaynaklıdır. Erken Cumhuriyet döneminde sosyal yardım hizmeti veren kurumlar; Kızılay, Çocuk Esirgeme kurumu (Himaye-i Etfal Cemiyeti), Türk Hava Kurumu, 1928 yılında kurulan Yardım Sevenler Derneği ve Halkevlerinin faaliyetleri olmuştur.

Tek parti döneminde çalışan yoksullarla ilgili farklı uygulamalar görülmektedir. Çalışan kişinin işçi olması durumunda yardım görevi, onu çalıştıran işletmeye verilmişken, çalışan yoksul memur ise devlet bu durumda görevi kendi üzerine almıştır. 1950'li yıllarda güvencesizler için muayene ücretsiz, ancak ilaçlı tedavi paralı olarak yapılmıştır. Buna karşın muhtardan alınan fakirlik kâğıdı ile tedavi de ücretsiz yapılmıştır. Aynı yıllarda 6'dan fazla çocuğu olanlara 30 lira

yardım yapılması ön görülmüştür. Buğra aynı yıllarda yapılan bu yardımların sosyal bir hak niteliğinden çok, sadaka niteliğinde olduğunu ifade etmektedir (Buğra, 2008: 177).

Türkiye’deki sosyal yardım uygulamaları genellikle kurumsal olmayan dağınık bir şekilde yürütülmüştür. Kurumsal anlamda doğrudan sosyal yardımlar amaçlanmasa da, sosyal yardımları da barındıran çeşitli kurumlar oluşturulmuştur. 1959 Yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinde Sosyal Hizmetler Enstitüsü kurulmuş, yoksulluğu araştırıp, yoksulları kalkınmaya yöneltmekle görevlendirilmiştir. 1963 yılında da Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü kurulmuş ve her türlü sosyal yardım yapma ve denetleme görevi müdürlüğe verilmiştir (Fişek, 2007:338). Ancak, 12 Eylül sonrası Başbakanlığa bağlanan Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, 1983 yılında da Çocuk Esirgeme Kurumu ile birleştirilmiş ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu adında tek kurum haline dönüştürülmüştür. Kısa bir süre ÇSGB’na bağlı kaldıktan sonra da tekrar Başbakanlığa bağlı bir kuruluş haline getirilmiştir. Kararsızlık devam etmiş ve son olarak da 31 Aralık 2011 tarihi itibarıyla de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı bir kurum haline getirilmiş ve günümüzde de bu şekilde hizmete devam etmektedir. Görüldüğü gibi bağımsız özerk kuruluşlar, zamanla siyasi otoritenin güdümüne sokulmuştur.

Türkiye’de modern anlamda ve sosyal bir hak niteliğindeki ilk sosyal yardım uygulaması 1976 yılında yürürlüğe giren 2022 sayılı 65 yaş kanunudur. 1976’da 65 yaş kanunu tartışılırken Milli Selamet Partisi (MSP) ve Adalet Partisi (AP) farklı kanun teklifleri vermişlerdir. Bu tekliflerden AP’nin hazırladığı teklif kabul edilmiştir. MSP’nin, yani Necmettin Erbakan’ın hazırlattığı, kanun teklifinde AP’nin teklifi ile benzerlik taşımasına karşın, özde finansal kaynaklarının kamu destekli

değil, dini vecibe şeklinde kimseyi zorlamadan yapılması gerektiğini savunulmuştur (Buğra, 2008: 194).

Yoksullukla mücadelede sosyal yardımların kurumsallaşması ancak 1986 yılında gerçekleşebilmiştir. Bu tarihten önce Türkiye'de sosyal yardım hizmetlerinin büyük çoğunluğu Türkiye Kızılay Derneği, Darül-acize Kurumu ile Çocuk Esirgeme Kurumu vb. hükümet dışı kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de sosyal yardım faaliyetleri, sürekli ve kapsamlı olarak, 1986 yılından beri 3294 sayılı Kanun ile kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynaklarıyla yürütülmektedir. Sosyal yardım programları, 81 il ve bağlı ilçelerde mülki idare amirlerimizin başkanlığındaki toplam 973 Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı kanalıyla gerçekleştirilmektedir (SYDGM, 2008:35).

Fonun karar organı “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kurulu” dur. Kurul; Başbakanın görevlendireceği bir Devlet Bakanının başkanlığında, Başbakanlık Müsteşarı, İçişleri Bakanlığı Müsteşarı, Sağlık Bakanlığı Müsteşarı ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürü ve Vakıflar Genel Müdüründen teşkil olmaktadır. Fon Kurulu kararları Başbakanının onayı ile yürürlüğe girmekte olup, Fon Kurulunun sekreteryası hizmetleri Genel Müdürlük tarafından yerine getirilmektedir (SYDGM, 2009a). Görüldüğü gibi Fonu’un siyasi otoritenin kararları doğrultusunda kurumsallaşmış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu güne kadar Vakıfların çalışma yöntemine ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmadığından her Vakıf’ta, başvuruların alınmasında, inceleme ve değerlendirme aşamalarında farklı yöntemler uygulanmaktadır. 5263 sayılı Kanunla kurulan SYDGM tarafından hazırlanan ve 01 TEMMUZ 2006 tarihinden itibaren tüm SYD

Vakıflarına gönderilen “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Başvuru, İnceleme, Değerlendirme Dağıtım ve Teslim Usul ve Esasları” ile bu konudaki farklılıkların ortadan kaldırılması hedeflenmiş olmakla beraber, uygulamada farklılıklar göze çarpmaktadır.

2.2.3 Neoliberal Sosyal Yardımlar

1830'lara kadar yoksulluk sorununda hakim politika paternalist himayeciliğin damgasını taşımıştır. Paternalizm için yoksullara yardım amacıyla geliştirilen araçlar, toplumsal kontrolü sürdürme amacıyla sıkı sıkıya ilişkiliydi. Günümüzde Türkiye'de uygulanan sistem de tipik paternalist anlayışla ve toplumu kontrol etmek ve emekçilerin ayrışmasını sağlama yönünde hareket etmektedir (Güngör ve Özügurlu, 1997: 1).

Yardım yapılacak hedef kitlenin kim olduğu da önemlidir. Eğer sınıfsal bir koruma amaçlanmadan bir yardım yapılıyorsa, bu durum sosyal sınıfları ‘gizlemesi’, ‘görünmez’ kılınması anlamına gelmektedir. Böylece yapılan yardım, sınıfsal korumanın bir ögesi olmaktan çok, paternalist/klientalist ilişkilerin geliştiği bir koruma ortaya çıkarır. İnsanlara sadece karınlarını doyurarak yaşam hakkı tanınırken, kişilikleri ezilmektedir. Bu bakımdan sosyal yardım sınıfsal korumanın bir parçası olduğu ölçüde sosyal yardımdır. Sınıfsal korumanın tasfiyesi gerçekleşince ortaya “paternalist/himayeci yardım” olarak kavramsallaştırabileceğimiz bir ilişki örüntüsü ortaya çıkmaktadır. Sınıfsal korumayı göz ardı etmenin temel amacı ranttan pay vermemek, bölüşüm ilişkilerinden emekçileri dışlamaktır. Toplumu sosyal sınıflara değil, daha küçük gruplara, özellikle risk gruplarına bölerek, bölüşüm ilişkilerine

müdahale etmesi mümkün olan toplumsal grupları dışlayarak; bölüşüm ilişkilerine müdahale kapasitesi olmayan, kişi ve grupların oluşturduğu bir hale getirerek toplum da bir bakıma sınıfsızlaştırılmaktadır

Günümüzde yapılan sosyal yardımların psiko-sosyal etkilerinin olduğu bir gerçektir. Bunun en önemli nedeni de neo-liberal ideolojinin ve onun kurumlarının bireye ve topluma bakışıdır. Neo-liberalizmin sosyale bakışı sanki geçmişin günümüze yansımasıdır. Marshall, 1834 tarihli İngiliz Yoksulları Koruma Yasasını tarif ederken, yoksulların taleplerini yurttaşlık hakları gibi değil, yurttaşlık statüsü sona ermiş insanların talepleri gibi değerlendirmiştir (Marshall, 2006:16). Bunun yansıması da günümüzde WB'nin desteği ile gerçekleştirilmeye çalışılan “yoksullukla mücadele” programlarının özünü oluşturması şeklinde olmuştur. Sunulan hizmetin “hak” statüsünde genelleşmesiyle (statüde eşitlik), ona gerçekten muhtaç olanlara sunulması arasındaki fark, esasen sosyal politika ile hayırseverlik, klientalizm ve paternalizm gibi diğer koruyucu politikalar arasındaki farktır. Bu aynı zamanda mülksüzleri yurttaş olarak kavramakla, yardım bağımlısı bir düşkün olarak kavramak arasındaki farkı da gösterir (Özügür, 2003)

19. yüzyıl sanayi toplumunun bize bıraktığı miras bağımlı olmaktan utanmaktır. ABD'deki yoksul kentli siyahlara yönelik araştırmalarda siyahların, şu duygularına tanıklık etmiştir; *“Devlet yardımı alıyor olmak, ne kadar yardıma ihtiyacımız olduğunun saptanması için zayıflığımızın derecesini değerlendiren insanlara bağımlı olmak, son derece aşağılayıcı bir durumdur”*. Sennet'e göre her şeye rağmen bu siyahlar güç durumda kalabileceklerini bilmekte ve bağımlılıklarını utanç biçiminde içselleştirmektedirler. Benzer duyguları, Fransız ve İngiliz işçilerinin

de yaşadığı, araştırmalarda tespit edilmiştir. Bağımlılığın alçaltıcı olduğu korkusu, istikrarsız bir piyasa ekonomisinin maddi koşullarıyla birlikte başlamıştır; refah devletinde güçlü ve zayıf arasındaki ilişkilerin niteliğine ilişkin korkuyla sürmektedir (Sennet, 1992: 53)

Neo-liberal sosyal yardımlar, sosyalin dışlandığı bir ortamda gerçekleşmekte ve sosyal niteliğinden uzak bir şekilde yapılmaktadır. Sınıfsal korumanın dışlandığı ve piyasaya entegre edileceklerin desteklenmesi, buna karşın faydalı olamayacakların dışarıda tutulmalarını sağlayacak niteliktedir. Artık sadece bedenler değil, zihinler de köleştirilmeye başlamıştır (Sennet, 1992: 50), Toplumsal dayanışma, işbirliği, yardım, kavramları anlamlarını yitirme noktasındadır. Yardım, yapanların kendi reklamlar için yoksuları afişe etmesi, erdem ve yardım ahlakını da sorgulanır hale getirmiştir. (Tomanbay, 2007: 66)

Türkiye örneğine baktığımızda uygulanan koruma sistemi ‘sosyal’ nitelikten uzak, daha çok paternalist himayeciliğin özelliklerini taşımaktadır. Senet’e göre, paternalist otoriteler, kendisine bağımlı onlara sahte sevgi gösterilerinde bulunurlar. Sahteliği ise kendisine bağımlı olanların bakımını, kendi çıkarlarına hizmet ettikleri sürece üstlenmesinde gizlidir. Paternalist otorite kendisine bağımlı olanlara toplum kaynaklarını bir lütuf gibi sunar. Lütuf olarak sunulan yardım koşulsuz da değildir; koşul, yardım alanlar üzerindeki denetimle ilişkilidir; bu ilişki içinde otoriteye karşı şükran duygusunun geliştirilmesi ayırt edici bir yere sahiptir (Sennet, 1992: 88) Sennet özellikle paternalist söylemlerden de bahsetmektedir. Otoritenin koruyucu, baba, gibi güçlü kişiliklere bürünmesini bir metafor olarak görür ve bunun paternalist davranışın önemli unsurlarından biri olaolduğunu öne sürer. Türkiye’deki mevcut

hükümetin “biz kimsesizlerin kimsesiyiz”¹⁰ söylemi bunu destekler niteliktedir.

1980’lerdeki neoliberal dönüşümle beraber, nüfusun kentlerde yoğunlaşmaya başlamasıyla köy-kent nüfusu denge noktasına gelmiştir. Bu durum aile yapısını etkilemiş ve dönüşüm aileden başlamıştır. Geleneksel geniş aileden, çekirdek aileye geçiş sözkonusu olmuştur. Bu dönüşüm sosyal ağlardaki dönüşümü beraberinde getirmiştir. Şehirleşmeyle beraber geleneksel toplumlardaki yaygın sosyal ilişkiler zayıflamıştır (Buğra, 2005; Buğra ve Keyder, 2003). Bu dönemde kurulan SYDTF’nin kuruluşu da sosyal güvenlikte ileriki yıllarda yaşanacak dönüşümün habercisi niteliğindedir. Fonun gerekçesinde sosyal yardım mantığının gelenekselden ayrı olmayacağı vakıflara yapılan atıfta kendisini göstermiştir.

2002 yılında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümetinin sosyal yardım politikaları iki farklı sosyal politika anlayışının hakim olduğu görülmektedir. Temel düşünce, sosyal sorunların çözümünde hayırseverliğin rolünün artırılması ve aynı zamanda sosyal yardımlar konusunda da devletin ciddi bir rolü olması gerektiğidir. Diğer yandan da Türkiye’nin eşitsiz korporatist nitelikli formel sosyal güvenlik sisteminin bütün vatandaşlarını kapsayacak şekilde dönüştürülmesi gerektiğini gündeme getiren yeni bir sosyal politika anlayışı ortaya çıkmıştır. Yurttaşlık hakkı kapsamında ele alınan “yeşil kart” uygulaması ile 1990’ların formel sağlık güvencesi olmayan yoksul vatandaşlarının sağlık hizmetlerine ulaşması sağlanmaya çalışılmıştır (Buğra, 2008: 199). Yeşil kart uygulamasının bir Dünya Bankası projesi olduğu da unutulmamalıdır. Ancak Türkiye’de ve dünyada sosyal yardımların devletten hayırsever kurumlara doğru kaydırıldığı (Buğra,2008: 218;

¹⁰ Bu ifade için bkz. www.tumgazeteler.com,2007 (erişim tarihi: 02.02. 2011).

Payne,1997) sıkça dile getirilen görüşlerdendir. Neoliberal sosyal yardımların da temelini bu oluşturmaktadır.

2.3 KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE SOSYAL YARDIMLARIN DÖNÜŞÜMÜ

Yukarıda ifade edilen küreselleşme süreci dünyadaki yoksulluk oranını arttırmıştır. Bunun sonucunda da hem ülkeler hem de uluslararası kuruluşlar, yoksullukla mücadele stratejileri benimseyip uygulamaya başlamışlardır. Bu stratejilerin en önemli etkin araçlarından birisinin sosyal yardımlar olarak görüldüğünü söylemek pek yanlış olmayacaktır.

Birleşmiş Milletlerin 1948 yılında kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Beyannamesindeki “*Herkes, kendisinin ve ailesinin sağlığı ve refahı için yeterli yaşam düzeyi (gıda, giyim, konut, sağlık hizmetleri ve gerekli sosyal hizmetler dahil) hakkına ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık koşullarından kaynaklanan geçinebilme güçlükleri karşısında güvence hakkına sahiptir*” ifadesi, bugünün yoksulluk gündeminde yer alması düşünülen temel amaç ve politikaların büyük bir kısmını kapsamaktadır (Şenses, 2003:301).

Neo-liberal politikaların uygulandığı küreselleşme sürecinde, özellikle de nüfusun yaşlanması, sosyal güvenlik sistemlerindeki açıklar ve küresel rekabetin yarattığı işsizlik gibi olumsuzluklar, sosyal harcamaların maliyetlerinin göz önüne alınmasına yol açmıştır. Sosyal güvenliğin gelişim gösterdiği refah devletinin aksine, yeni küresel süreçte neo-liberal politikalar sosyal güvenlik harcamalarına meydan okumuşlardır. Bu süreçte özellikle gelişmiş AB ülkeleri rekabet güçlerini korumak

için artan yoksulluk riskine rağmen, sosyal güvenlik harcamalarını kısma gereği duymuşlardır. 1995-2001 yılları arasında çoğu Avrupa ülkesinde sosyal güvenlik harcamalarının ulusal gelire oranı gittikçe düşmüştür (Sapancalı, 2005: 86).

Her ülkenin kendi ekonomik gelişmişlik ve refah düzeyi bağlamında sosyal yardım anlayışı ve uygulamaları farklılık göstermektedir. Kapitalist küreselleşme sürecinde AB genelinde de yoksulluğun ve bu bağlamda da sosyal yardımlardan faydalananların oranının arttığı görülmektedir. Örneğin pek çok AB ülkesinde 1980'den ve 1992'e sosyal yardımlardan yararlananların sayısı nüfusa oranla iki katı artış göstermiştir. Yardımlardan yararlananların oranı Belçika'da 1980'de yüzde 1.9'dan 1992'de 3.6'a, Finlandiya'da yüzde 3.5'ten 9.2'ye, Fransa'da yüzde 0.8'den 2.3'e, Almanya'da 4.0'dan 6.8'e, İrlanda'da 8.8'den 12.2, İngiltere'de 8.6'dan 15.3'e, İsveç'te 4.1'den 6. 'e yükselmiştir (Aust ve Arriba, 2004; Ditch, 1999: 62.)

Sosyal yardım uygulamaları, kişiliğe zarar verici şekilde yerine getirildiği sık sık vurgulanmaktadır. Yardım mekanizmalarının insanları teşhir ederek yapılmasının onur kırıcı olduğu en çok vurgulanan konudur. Sosyal güvenlik kapsamında bir hak olarak öne sürülen sosyal yardımların bu şekilde yapılması insanın en temel haklarından, kişilik haklarına bir saldırı niteliğinde görülmektedir. Bu yardım uygulamalarının psiko-sosyal etkisi önemli bir sorundur. Bu yardım uygulamalarının psiko-sosyal etkisi önemli bir sorundur. Bu sorunun ortaya çıkmasında ve süregelen hale gelmesinde Dünya Bankası (WB) ve Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) yürütmüş olduğu politikaların rolü büyüktür.

2.3.1 Dünya Bankası'nın (WB) ve Uluslararası Para Fonu'nun (IMF)

Etkisi

Kapitalist küreselleşmenin en önemli kurumsal aktörleri WB ve IMF olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere ekonomik yardım ve krizden kurtarma bahanesi ile müdahale eden bu kurumlar, müdahale edilen ülke emekçilerinin küresel kapitalist sisteme engel olmalarında kullanabilecekleri tüm araçları ellerinden almaktadırlar. Özellikle sosyal devletin hedef alınması anlamlıdır. Ortada ne bir sendikal örgüt, ne de bir sosyal güvenlik şemsiyesi kalmaktadır. Sosyal güvenlik namına ülkelere yapılan para destekleri ve kurdurulan sosyal yardım fonları, emekçileri dizginlemek ve kontrol altında tutmak için kullanılmış olan araçlardır. Türkiye’de de bu amaçlar doğrultusunda Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu kurdurulmuştur. Diğer yandan 2000’li yıllara doğru kapitalizmin yeniden krize sürüklenmesi ve yoksulluğun dünya genelinde aşırı bir şekilde artmasının ardından, Dünya Bankası’nın gündemi bir anda “yoksullukla mücadele” olmuştur. Bu amaçla da Sosyal Riski Azaltma ve benzeri projeler uygulamaya sokulmuştur.

WB ve IMF’nin çabalarıyla SYDTF benzeri fonları aynı dönemde müdahale edilen ülkelerin neredeyse tümünde oluşturulmuştur. Dünya Bankası, Türkiye’de SYDTF, Angola’da “Sosyal Yardım Fonu” (Kukkuk, 2005: 247). Brezilya’da “Acil Toplumsal İhtiyaçlar Fonu”, Hindistan’da “Ulusal Yenileme Fonu”, Bolivya’da “Acil Sosyal Fonu” gibi kuruluşlar aracılığıyla, yapısal reformların ‘tamamlayıcı’ bir parçası olarak yoksulluğu azaltma projelerini uygulamaya koymuştur. Türkiye’dekine benzer şekilde yoksulluğu azaltma çerçevesinde dünya genelinde, çoğu Latin Amerika ve Sahra-altı Afrika’sında olmak üzere yaklaşık 50 ülkede

“Sosyal Fon” kurulmuştur (Zabcı, 2002a: 20). Birleşmiş Milletler'in (UN) yoksullukla ve özellikle ortaya çıkan gıda krizi ile mücadele için 28 Nisan 2008'de UN'nin kilit örgütlerinin temsilcileri, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun yanı sıra dünya çapında uzmanlardan oluşan “Uluslararası Özel Kuvvet” adlı bir birim oluşturdu. (UNDP, 2008). Bu Birim, gıda krizi üzerine Mayıs 2008'de New York'ta yapılan ilk toplantısında bir eylem planını sundu. Plan çerçevesinde açlık ve yoksulluk riski ile karşı karşıya olan ülkelerde IMF'nin makroekonomik müdahalesi öngörüldü. Bu müdahalelere gerekçe olarak hedef ülkedeki sosyal patlama risklerinin gösterilmesi (IMF, 2008) manidardır.

WB, Sovyetlerden ayrılan devletlere de aynı şekilde yaklaşmıştır. O devletlere de sızmanın en iyi yolu yine yoksullukla mücadele adı altında gerçekleşmiştir. Bu mücadelenin ana anahtarı da sosyal yardımların desteklenmesi olmuştur. Bu bağlamda Moldova'ya yoksullukla mücadele ve sosyal güvenliğin geliştirilmesi kapsamında Sosyal Yardım Projesi uygulanmasına yönelik 5 milyon dolarlık nakit transferi yapılmıştır (www.dgmarket.com.tr, 2009). WB 2000 Raporunda ve yoksulluğu azaltma projesinde yoksullar için bir sosyal güvenlik ağının oluşturulmasından bahsedilmektedir. Zabcı'ya göre bu ağın temel amacı, yoksulları yoksulluklarından kurtarmaktan çok, yoksulların zenginler; yani “iyi durumda olanlar” için bir tehlike oluşturmasını engellemektir (Zabcı, 2002a: 21).

Küreselleşme sürecinin dünyanın her yerinde kendi çıkarları doğrultusunda var olan ayrılıkları körüklemekte olduğu ve oluşturulmaya çalışılan demokrasiye zarar verdiği ifade edilmektedir (Işıklı, 1995: VIII). Bu süreçte devletlerin sosyal niteliklerinin yanında demokratik nitelikleri de zedelenerek ulusal düzeyde karar alma olanakları neredeyse ellerinden alınmıştır (Erdoğan, 2006: 512). Özellikle IMF

ve WB'nın baskılarıyla özde ekonomik istikrar adına toplumun her alanına müdahale edilmiştir. Dünya Bankası tarafından dünya genelinde gündeme getirilmiş olan ve Türkiye’de de 1980 sonrasında uygulanan Yapısal Uyum Politikaları (YUP) sonucunda ve genel olarak oluşan toplumsal muhalefetin ortadan kaldırılması ve işsiz kesimlerin çalışarak toplumsal üretime katkı sağlamaları amaçlanmıştır. Ancak uygulamada amaçlananlar gerçekleşmemiştir. *“İngiltere’deki Yoksul Yasaları’ndan başlayıp, tarih içinde yoksullara yapılan sosyal yardımların sonuçları açısından bakıldığında, bu yardımların yoksulluğu ortadan kaldırmadığı bilinen bir gerçektir.”* (Zabcı, 2002)

Sosyal yardımlar, küresel kapitalizmin güvenli geleceği için WB açısından önemli bir araç haline gelmiştir. WB’nin özellikle gelişmekte olan ülkelerde, küresel kapitalizme tehdit oluşturabilecek kitleleri kontrol altında tutabilmek açısından IMF ile beraber müdahale ettiği ülkelerde sosyal yardım transferlerine önem verdiği görülmektedir. Özellikle mantığa büründürülmüş ve kamuoyu açısından olumlanabilecek şartlar çerçevesinde verilmesi öngörülen nakit yardımları ile kitleler dizginlenmeye çalışılmaktadır. Temel eğitim, temel sağlık ve temel gıda yardımına yönelik karşılıksız destekler, hem kamuoyundan hem de tehdit oluşturabilecek “yoksul” kesimler tarafından karşılık bulmuştur. Bu karşılık sosyal devletin tasfiyesini hızlandırırken sosyal politikanın da sosyal yardımlara indirgenmesine yol açacağı kaygılarını gündeme taşımıştır.

WB kaynaklı sosyal yardım uygulamalarında büyük dönüşüm, gelişmekte olan ülkelerde yaşanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde temel sosyal yardım uygulamalarının tek benzer yönü anlayışta; sosyal yardımların ya da bu tip uygulamaların herkes için bir ‘hak’ niteliğinde kabul edilmesinde görülmektedir.

Bunun dışında her ülkenin kendi sosyoekonomik ve kültürel yapısı tarafından şekillenen sosyal yardım tipi uygulanmaktadır. Oysa WB'nin gelişmekte olan ülkelere neredeyse aynı reçeteleri verip uygulattığı görülmüştür. Müdahale ettiği ülkelerde sosyal risk olarak gördüğü yoksulları, dizginlemek için ilk önce sosyal yardım sisteminin yaygınlaştırılmasına gidilmiştir. Arjantin'de de sosyal yardım harcamalarında 2000'li yıllarla beraber, yani toplumsal patlama riskinin ortaya çıkması ile beraber artış göstermiştir. 1997 yılında sosyal yardımların GSMH'ya oranı % 1.6'dan 2002'de % 2.4' çıkmıştır. WB, 2001 krizi sonrası Arjantin'e ve Endonezya'ya 600 milyon dolarlık bir yardımda bulunmuştur (Koyuncu, Şenses, 2004:31). Türkiye'ye de aynı dönemde sosyal yardımların tesisi için aynı miktarın verilmesi anlamlıdır.

WB ekonomik kriz dönemlerinde finansal açıdan zorlanan ülkelere reform paketleri önerirken özellikle sosyal harcamaların kısıtlanmasına yönelik tavsiye raporları yayınlamış ve bu doğrultuda ilgili ülke hükümetleri ile işbirliği yapılması önerilmiştir. Litvanya'ya kriz dönemlerinde risk gruplarına ve yoksullara yönelik daha uygun sosyal yardım programları önerilmiştir. Dünya Bankası'nın Polonya ve Baltık ülkelerinden sorumlu yöneticisi Thomas Loursen, Litvanya gibi ülkelerde ekonomik krizin yoksullar üzerindeki etkisini azaltmak için hükümetlerin gerekli sosyal hizmet ve harcamaların yoksullara ulaşmasını sağlayacak programlar yapması gerektiğini ifade etmiştir (Laursen, 2009). WB krizin etkilerini azaltmak için Litvanya'ya Aktif İşgücü Piyasası Politikalarından, kısa dönemli iş yaratma programları ve hiçbir alternatifi olmayanlara (en korunmasız grup) yönelik garantili minimum gelir desteğine geçişi önermiştir (WB, 2009).

Moldova hükümeti 2007 yılından itibaren artan gıda fiyatlarından kaynaklı gıda krizinden fazla etkilenmemek için Sağlık Servisi ve Sosyal Yardım sistemi için yardım talebinde bulunmuştur. Bu talebe cevaben WB, Moldova'ya sağlık servisi ve sosyal yardım sisteminin yeniden düzenlenmesi için 7 milyon Dolar kredi desteği vermiştir (WB, 2008). Özellikle gıdaya dayalı sosyal yardımlar, yoksul ve risk gruplarına verilmesi ön görülen yiyecek yardımları, hükümetçe seçilmiş sivil kuruluşlarca yapılması öngörülmüştür. Bu doğrultuda yapılacak geçici nakit transferleri de bu kuruluşlara yapılacağı ifade edilmiştir. Proje'de yoksulluk riski ile karşı karşıya olan en hassas aileler, iki ve daha çok çocuk sahibi olanlar görülmüştür. Görüldüğü gibi WB ulusal hükümetleri / devletleri devre dışı bırakmakta ve yerel idare ve kuruluşlarla işbirliğine gitmekte ve kendine bağlamaktadır.

WB, Çek Cumhuriyeti ve Polonya gibi eski Doğu Bloğu ülkelerindeki ekonomik problemleri çözmek adına öncelikle sosyal politika önlemlerinin alınmasını sağlamıştır. Uygulanması planlanan neo-liberal politikaların yaratacağı yıkımları birazda olsa hafifletmek adına yapılmış olan bu düzenlemelerde, bir yol haritası da çizilmiş ve öncelikle *“acil düzenlemeler, kurumsal yeniden yapılanma ile ve sosyal politika ve kurumlarında reform yapılması”* (Orenstein, 1995) önerilmiştir.

WB'nin kullandığı en önemli araç olarak Şartlı Nakit Transferleri göze çarpıyor. WB, Şartlı Nakit Transferleri için 2009 yılı için toplam 2,4 milyar dolar ödemeyi planlamıştır. Yaklaşık 30 ülkede uygulama alanı bulan bu tür programlar, WB'nin önemsendiği bir araç niteliğindedir (WB,2009a). Meksika ve Brezilya gibi ülkelerde şartlı nakit transferi uygulaması en geniş sosyal yardım uygulaması haline dönüşmüştür (Ariel Fiszbein and Norbert Schady, 2009 : 1). WB, sosyal yardımlara yeni bir yaklaşım olarak gördüğü Şartlı Nakit Transferi Programları'nı, sağlık ve

eğitim hizmetlerinin geliştirilmesi ile sosyal koruma ve kronik yoksulluğa bütüncül bir yaklaşım aracı olarak görmekte ve desteklemektedir. Özellikle Latin Amerika'daki uygulamalar, WB tarafından yüceltilmektedir (Rawling, 2004)

Aşağıdaki haritada Şartlı Nakit Transferlerinin (ŞNT) 1997 yılından 2008 yılına kadar nasıl yayıldığı açıkça görülmektedir. Özellikle 2001 yılında WB'nin Yoksullukla mücadele (Atacking Poverty) raporunu yayınladıktan sonraya yeni sosyal patlama riskinin dillenmeye başlandığı zamana denk düşmesi anlamlıdır. WB'nin Türkiye'nin de dahil olduğu, ŞNT'nin uygulandığı ülkeler ve gelişimi (uygulama alanı açısından) ülke bazında Şekil 1'de ve uygulama düzeyi ile yürüttüğü projeler de Tablo 1'de görülmektedir. Şekilde de görüldüğü gibi 1998 yılında sadece üç ülkede Brezilya, Meksika ve Bangladeş'te uygulanan ŞNT'ler, kapitalizmin krizlerinin ve onun yaratmış olduğu, işsizliğin, yoksulluğun artması 27 ülkede¹¹ uygulanmaya başlanmıştır. Uygulama alanları ve hedefleri ülkenin sosyoekonomik durumuna göre ayarlanmış (Fiszbein and Schady, 2009), kimi ülkelerde hem eğitim hem de sağlık alanında ŞNT verilirken, kimi ülkede de sadece eğitim alanında uygulanmıştır.

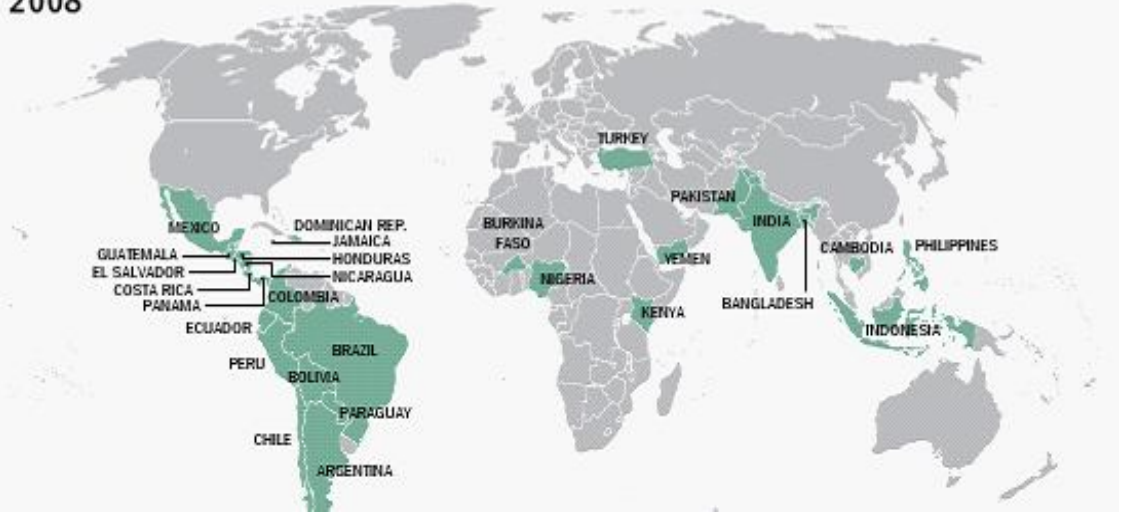
¹¹ Guetemala, El Salvador, Kostarika, Panama, Ekvator, Peru, Şili, Arjantin, Paraguay, Bolivya, Dominik Cum., Jamaika, Honduras, Nikaragua, Burkina Faso, Nijerya, Kenya, Yemen, Türkiye, Brezilya, Kolombiya, Bangladeş, Pakistan, Hindistan, Endonezya, Kamboçya ve Filipinler.

Figure 1 CCTs in the World, 1997 and 2008

1997

2008

Şekil 1 Şartlı Nakit Transferinin gelişimi 1997-2008

Tablo 1- Şartlı Nakit Transferi Programının Boyut Matrisi ve Şartların Kapsamı

Programın boyutu / Hedef	Eğitim ve Sağlık	Sadece Eğitim
Bütün Ülke Geneline	Bolsa Família (Brezilya) Oportunidades (Meksika) Bono de Desarrollo Humano (Ekvator) Familias en Acción (Kolombiya) Program of Advancement through Health and Education (Jamaika)	Bolsa Escola (Brezilya) Jaring Pengamanan Sosial (Endonezya)
Mevkisel (Bölgesel ya da dar hedeflenmiş nüfus)	Chile Solidario Sosyal Riski Azaltma Projesi (Social Risk Mitigation Project - (Türkiye)	Female Secondary School Assistance Program (Bangladeş) Japan Fund for Poverty Reduction (Kamboçya) Education Sector Support Project (Kamboçya) Basic Education Development Project (Yemen)
Küçük ölçekli / Pilot Uygulama	Programa de Asignación Familiar (Honduras) Cash Transfer for Orphans and Vulnerable Children (Kenya) Atención a Crisis (Nikaragua) Red de Protección Social (Nikaragua)	Subsidio Condicionado a la Asistencia Escolar– Bogotá (Kolombia) Punjab Education Sector Reform Program (Pakistan)

Kaynak: Fiszbein and Schady, 2009

Kapitalist küreselleşme, kendi tarihsel krizlerine ve yeni uygulama alanlarında ortaya çıkan ve çıkabilecek sosyal engellere karşı, sosyal politika adı altında sosyal yardımları desteklemektedir. Sosyal güvenliğin iyice kısıtlandığı, işçi

örgütlerinin gittikçe kısırlaştırıldığı, ve iş gücü piyasasının kuralsızlaştığı bir dönemde özgür emeklerini dahi satamayacak olan kitleler bir tehlike olarak görülmekte ve WB destekleri ile kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır.

Türkiye’de de yukarıda görüldüğü gibi Şartlı Nakit Transferi adı altında WB tarafından bir program başlatılmıştır. Program, sosyal yardım temelinde işlerken, biryandan da sosyal yardımları dönüşüme uğratmaktadır. Sosyal güvenliğin tamamlayıcı, nefes aldırıcı formundan uzaklaştırılmış, salt bir sosyal güvenlik tipi olarak sunulmaya başlanmıştır. Hedef kitle olan yoksulların sahip olması gereken yurttaşlık hakları, ancak sosyal yardımlarla ulaşabilecekleri hedeflere dönüştürülmüştür.

2.3.2 Ulusal Düzeyde Dönüşüm

2.3.2.1 Beş Yıllık Kalkınma Planlarında (BYKP) Sosyal Yardım

Dönüşüm bir sürece bağlı olduğu için, BYKP’lerinin sosyal güvenlik ve sosyal yardıma bakışı önemlidir. Dönüşümü bu planlardaki söylemlerde görmek olasıdır. Devletin geçen yaklaşık 50 yıllık dönemde sosyal alana ilgisi nasıldı? Sosyal yardım alanı devlet tarafından nasıl görülüp, hangi hedefler çerçevesinde geliştirileceği ile ilgili ipuçlarını günümüze kadar hazırlanmış olan Beş Yıllık Kalkınma Planlarında görmek mümkündür.

1. BYKP’de (1963-1967) ortaya konan hedeflerin halen günümüz sosyal güvenlik sisteminin hedefleri arasında yer alması, bunca yıl bir adım kat edilmediği ve bunun da bu konuda yürütmeyi elinde bulunduran her siyasi iktidarın keyfiliğinin sonucu olduğunu ortaya koymaktadır. 1.BYKP’de vatandaş değerli görülmekte ve

onun beşikten mezara kadar refah içinde yaşamasının önlemleri alınacağı öngörülmüştür. İnsan onuruna yakışır bir gelecek için herkesin sosyal güvenlik hakkı olduğu söylemlerden anlaşılmaktadır. Sosyal yardımlarla ilgili bir bölümün yer almadığı 1.BYKP’de sosyal güvenliğin sosyal adalet sağlamanın bir aracı olduğunun dile getirilmiş olması önemlidir.

2. BYKP’de (1968-1972), sosyal güvenlik Toplumun Güvenlik İçinde Gelişimi ve Sosyal Refahı kısmında yer almış ve ilkeler kısmında “*Sosyal güvenlik modern toplumlarda toplumun bütününi modernleşme ve sanayileşme sonucu meydana çıkan risklere karşı hayat boyunca koruyan bir sosyal politika aracıdır*” ifadesi yer almıştır. Burada önemli olan sosyal güvenliğin toplumun bütününi kapsaması gerektiğinin ortaya konmasıdır. Sosyal yardımlarla ilgili hedefler, Sosyal Refah Hizmetleri kısmında ele alınmış ve İlkeler kısmın (a) maddesinde “*Sanayileşme ve modernleşme ile ortaya çıkan ve sosyal sigortalarla karşılanamayan sosyal güvenlik ihtiyaçları sosyal refah hizmetleri ile karşılanacaktır*” ifadeleri ile ortaya konmuştur. Bu hizmetlerin ne olduğu da (f) maddesinde “*Sosyal refah hizmetleri, kişilerin toplum hayatında gelişmeleri için gereken güvenlik ortamını yaratmak ve artan refahtan pay almalarını sağlamak, böylece karşılaştıkları sosyal güçlükleri yenmek amacıyla yaşlılara, fakirlere sosyal yardım, çocuk refahı, gençlerin refahı, aile bakımı...*” gibi hizmetleri kapsadığı belirtilmiştir. Aynı kısımda yoksullara mevcut durumda yoksullara yardımın belediyeler ve yardım kuruluşlarınca yapıldığı da vurgulanmıştır.

2.BYKP’de sadece sosyal yardımların yapılması öngörülmemiş aynı zamanda nasıl yapılması gerektiği de (c) maddesinde “*Hizmetin götürülmesinde ve*

yardımların sağlanmasındaki düzenin insanlık haysiyetini zedeleyici olmaması özellikle gözetilecek” ifadesi ile yer almıştır. Diğer yandan kamu kaynaklarının da desteklediği ve gönüllü kuruluşların çalışmalarına destek olmak amacıyla bir “sosyal yardım fonu” oluşturulması gerektiği de belirtilmiştir. Bu hizmetlerin temel hedefi Toplumsal kalkınmayı sağlamak olarak gösterilmiş, toplumun ruh ve beden sağlığının korunması için toplumsal kalkınmanın önemi vurgulanmıştır.

3.BYKP’de (1973-1977), Sosyal yardımlar ayrı bir başlık altında, yer almıştır. Sosyal Yardım ve Sosyal Refah Hizmetleri olarak sosyal güvenlikle ayrı değerlendirilmiştir. Kalkınma Planı’nda günümüzde de sıkça dile getirilen bir sorun olan mevcut sosyal yardım ve refah hizmetlerinin çok çeşitli kuruluşlar tarafından koordinasyonsuz ve dağınık bir biçimde yerine getirilmesinin sakıncalarına değinilmiştir. Bu tür hizmetlerin tek elde toplanması ile idari ve mali yönden birleşmelerini sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılamayışı diğer bir sorun olarak dile getirilmiştir. 3.BYKP’de dikkatimizi çeken konulardan birisi de, sosyal yardımların transfer niteliğinde oluşunun pek anlamlı olmadığı, bu nedenle *“transfer özelliğinden çok ferdî istihdam sürecine belli ölçülerde katılmaya hazırlayıcı türler olmasına dikkat edilecektir”* ifadesiyle daha önceki sosyal yardım anlayışının dışına çıkılmıştır. Bireyin sosyal yurttaş olmaktan kaynaklı aldığı transfer yerine, çalışana yurttaşlık hakkı uygulaması öngörüldüğünü söyleyebiliriz.

4.BYKP’de (1979-1983), sosyal yardım konusunun tekrar gündemden düştüğü görülüyor. Toplumsal Güvenlik kısmında, sosyal yardımların bir önceki kalkınma planında yer alan dağınıklık sorunu dile getirilmiştir. Bunun dışında

herhangi bir atıfta dahi bulunulmamıştır. 4.BYKP’de dikaktimizi çeken noktalardan birisi de Sosyal Güvenlik kavramını yerine “toplumsal Güvenlik” kavramının kullanılması olmuştur. Bu kalkınma planında sosyal gelişimden çok ekonomik gelişmenin ön plana çıkarıldığı planın genelinde göze çarpmaktadır.

5. BYKP (1985-1989) Konumuz açısından bir dönüm noktası niteliğindedir. Sosyal Hizmetler, Yardımlar ve Refah başlığı altında ele alınan sosyal yardımlarda gönüllülük esasına dayalı olduğu belirtilerek bu alanın muhafazakar bir anlayışa terk edilmesi öngörülmüştür. Bu bağlamda da, geleneksel dayanışma kurumlarının geliştirmesine ve “vakıf” kültürünün gerekli desteği ile sosyal yardım ve hizmetlerin yerine getirilmesi ve teşvik edilmesi hedeflenmiştir. 1980'lerden sonra neo-libeal görüşe uygun hareket edilmeye başlandığı dönemde hazırlanan 5.BYKP’de sosyal yardımlar açısından bir kırılma yaşandığını söyleyebiliriz. Sekülerleşme yolunda gelişme gösteren sosyal yardım uygulamaları 5.BYKP ile geriye döndürülmüş ve tekrar sosyal yardım, sosyal yardımlaşmaya ve dayanışmaya; devlet sorumluluğundan, hayırsever ve Vakıf sorumluluğuna aktarılmıştır.

6.BYKP’de (1990-1994) Sosyal Hizmet ve Yardımlar başlığı altında sosyal yardımlar bir önceki Planın bir devamı niteliğindedir. Sosyal yardımlar merkezi devletin, kamusal görevi olmaktan çıkarılarak yerele ve gönüllü kuruluşlara havale edilmesi yönünde hedefler içermiştir. *“Sosyal hizmet ve yardımların düzenlenmesinde mahalli yöneticiler ile o mahallin insanlarının daha fazla rol almaları sağlanacaktır”*. WB ve IMF programlarının merkezi devleti by-pass ederek yetkilerini kısıtlaması, devleti sosyallikten uzaklaştırmasının bir yansıması olarak,

yerelin teşvik edilmesi neo-liberal politikalardan birisi olarak kabul edilmektedir. Devlet yurttaş haklarını karşılamaktan uzak duruyor; buda yurttaşlık statüsünün devlet nezdinde dışlanması, iinin boşaltılması anlamında görülebilir.

7.BYKP’de (1996-2000), sosyal güvenlik reformunun yapılmasının önemi vurgulanırken sosyal yardımlar da sosyal sigorta ve hizmetlerle beraber sosyal güvenlik sisteminin tek çatı altında toplanacağı ifade ediliyor. Amaç olarak norm ve standart birliğinin sağlanması gösterilmiştir¹². Kalkınma planı’ndaki önemli hedeflerden birisi, Kamusal hizmetlerin yürütüldüğü bir “Sosyal Yardım ve Hizmet Kurumu”nun kurulmasının öngörülmesidir. Buna karşın sosyal yardım konusunda gönüllü kuruluşların ve özel sektöründe desteklenip teşvik edilmesi öngörülerek, yerellekle beraber ‘muhafazakar’ anlayışın da sosyal yardımlardaki etkisinin devam edeceğinin izleri görülmektedir. Böylece hem seküler hem de muhafazakar sosyal yardım anlayışının aynı anda hizmet vermesi hedeflenmiştir. Böylece de önceki Kalkınma Planları’nda sürekli dile getirilen tek çatı ve tek elden dağıtım hedefine aykırı bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu durum bizi fazla şaşırtmamalıdır. Neo-liberal küresel krizlerle beraber yoksulluk iyice yaygınlaşmış, yoksulluk iyice artmıştır. Kamusal sosyal yardımlara fazla kaynak aktarması IMF tarafından öngörülmeyen hükümetler, bu tür uygulamaları zorunlu olarak seçmek durumunda kalmışlardır. Bu tür uygulamalar da neoliberal sosyal yardımların temelini oluşturmaktadır.

¹² Kalkınma planının açıkları dile getirilirken sorun alanı olarak gösterilen primlerin tahsilatına değinilmesi ve konan hedefin sürekli yok sayılması ilgi çekicidir. Buna göre “Ödenmeyen primler için gecikme zammı affı, sigortasız hizmetlerin borçlanma yoluyla sigortalanması gibi uygulamalara gidilmeyecektir”.

8.BYKP’de (2001-2005), Sosyal Hizmetler ve Yardımlar başlığında yer verilmiş ve hem sosyal yardımlara duyulan ihtiyaca hem de sunumdaki koordine eksikliğine vurgu yapılmıştır. *“Kırdan kente devam eden göç sonucu artan kentleşme, ekonomik ve sosyal yapıdaki gelişmeler sonucu aile yapısında oluşan değişim, sosyal yardım ve hizmetlere olan ihtiyacı artırmaktadır. Sosyal yardım ve hizmet sunan kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliği ve ayrılan kaynakların yetersizliği muhtaç ve ekonomik yoksunluk içerisindeki gruplara ulaşılmasında aksaklıklara yol açmaktadır”*. Kalkınma Planında sosyal güvenlik ve sosyal yardımları birbirinden bağımsız sistemler olarak görülmüş ve kavramsallaştırılmıştır. 8.BYKP’nın WB’nin Yoksulluk Raporu 2000 ve Türkiye’deki sosyal Riski Azaltma Projesi’nin hemen ardından böyle bir ayrıma girmiş olması manidardır. Sosyal güvenlik sisteminin neoliberal politikalara göre “reform” adı altında yeniden şekillendirildiği bu dönemde, sosyal yardımlar en başat sosyal politika önlemi olarak algılanmaya ve algılatılmaya çalışılmıştır. Plan’da “Yoksullukla Mücadele” başlığı altında bir kısım ayrılması, WB’nin, yoksullukla mücadele programının etkisinin bir göstergesi olması açısından önemlidir. İlk kalkınma planlarında sürekli vurgulanan Toplumsal Kalkınma önceliği yerini ekonomik kalkınmaya bırakmıştır. Toplumsal kalkınmayı hedef alan politikalarda öncelik insanken, ekonomik büyümeye dayalı politikalarda insan ikincil statüde görülmeye başlanmıştır. Bütün risk grupları aynı torbaya atılmış ve “yoksul” kavramı ile sarmalanmıştır. Bu durumun sınıf çatışmalarını gizlemenin yeni bir stratejisi olduğunu savunmak mümkündür.

9.BYKP'nin (2007-2013), Giriş kısmında bir önceki Planlı döneme atıf yapılarak *“Plan döneminde sağlık, sosyal yardım ve sosyal güvenlik sisteminin önemli ölçüde genişletilerek dar ve orta gelirliler ile özürllülerin yararlandığı hizmetlerin ve desteklerin artırılmış...”* ifadeleri ile sosyal yardım sosyal güvenliğin dışında gösterilmiştir. Burada aklımıza, sosyal güvenliğin genişlemesinden bahsedilirken, neden sosyal yardımlarda genişlemiştir? sorusu gelmektedir. Buna verebileceğimiz cevap ikisinin de ayrı sistem olarak düşünölüp tasarlanmış olmasıdır. Sosyal yardımlar sosyal güvenliğin tamamlayıcı mekanizması değıl, aksine bir çeşit sosyal güvenlik sistemi olarak sunulmaya çalışılmıştır. 2000 yılında toplam sosyal yardım harcamalarının GSYİH'ya oranı yüzde 0,48 iken, bu oran 2005 yılında yüzde 0,86'ya yükselmiştir. ayrıca 9. Kalkınma planında yoksul kesimlerin eğitim ve sağlık gibi hizmetlere erişimini kolaylaştıran söz konusu yardımların, bu kesimlerin yaşam kalitesini yükselttiğı de savunulmuştur.

Sonuç olarak 5. BYKP ile başlayan ve sonraki kalkınma planlarında neoliberal dönüşümün etkileri açıkça görölmüştür. 7,8 ve 9 BYKP'lerde sosyal yardım alanı ile ilgili yeterli ve etkin bir sistem için yerel otorite ve insanlar ile merkez işbirliğı savulurken, yeni bir sosyal yardım anlayışının da işaretleri görölmektedir. Çağdaş ve geleneksel yapının iç içe geçtiğı yeni anlayış, sosyal yardımları hak kapsamından çıkarma yönünde ve geleneksel ilişkiler çerçevesine sıkıştırma yönünde işlemektedir. Son dönemlerde de dile getirilen yasal dayanak bir türlü gerçekleştirilememiştir. Kısaca, kalkınma planlarında, günün konjonktürüne bağılı olarak birey bir yurttaş olarak görölmüş, ancak neo-liberalizmle beraber, yurttaşlıktan uzaklaşmış ve birey, sıradan bir nesne olarak görölmeye başlanmıştır.

Yukarıda incelemiş olduğumuz kalkınma planlarında da bu dönüşümün izlerini görmek mümkün olmuştur. Birinci Kalkınma planından günümüze kadar yaklaşık 50 yıl geçmiştir. İlk planda sosyal yardımlarla ilgili tek kurum, tek elden dağıtım, gibi önemle vurgulanan hedeflerin bir türlü gerçekleşmemiş ya da gerçekleştirilememiş olması üzüntü vericidir. Devletin önüne koyduğu hedefleri yerine getirememesi ve yaklaşık 50 yıldır aynı hedeflere ulaşacağını sürekli vurgulaması artık bir tekrardan öteye gidememektedir. Bu durum Kalkınma planlarının inandırıcılığına da gölge düşürür niteliktedir.

2.3.2.2 Türkiye’de Sosyal Yardımların Dönüşümü: Paternalist Himayeci

Sosyal Yardımlar

Tez konumuzu oluşturan sosyal yardımların dönüşümü bağımsız olarak gelişen bir olgu değildir. Daha çok uygulanan sosyal politikalardaki dönüşümün bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönüşümle beraber sosyal politikanın geleneksel ilgisi değişmiştir. Daha önce ücretli istihdama odaklanarak işçileri koruma ve güçlendirmeye dönük önlemleri "toplumsal bütünleşme" esprisi içinde ele alan disiplin, küreselleşme süreci ile bu ilginin başta ulus-devlet olmak üzere bütün unsurlarında derin bir dönüşüm gerçekleştiği görülmektedir (Özügurlu, 2003). Küreselleşme sürecinin yarattığı sosyal deformasyonların kişi ve toplum üzerindeki olumsuz etkileri, küresel aktörleri de kaygılandırmaktadır. Çünkü küresel saldırının yarattığı olumsuzluklara karşı önlem alınmaması durumunda sosyal patlamalara yol açmasından korkulmaktadır. Sosyal patlamalar kapitalist sürecin yadsınmayan krizleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de 2001 krizi sonrası sosyal bir patlama olmasını önlemek için ya da Zabcı’nın (2002: 154) ifadeleriyle “ *WB ve IMF’nin*

hükümranlığındaki bir ekonomik ve siyasal düzene potansiyel direnişlerin sistemle bütünleştirilmesi” için, sosyal alanda gerçekleştirilecek projelere mali kaynak aktarması gündeme gelmiştir. Kamu düzeni ve güvenliğinin sağlanması küreselleşmenin varlığı ve geleceği için önemli olduğundan, buna tehdit unsuru olarak gördükleri “aç” ve “bakıma muhtaç” kişilerin bulunması ve yardım edilmesi için, WB tarafından desteklenen ve 11 Eylül 2001 tarihinde onaylanarak yürürlüğe giren “Sosyal Riski Azaltma Projesi”, Türkiye'deki sosyal yardım uygulamalarının dönüşümünde de önemli bir adım olmuştur. Bu Proje kapsamında SYDTF uygulayıcılığında WB'den 5 yılı ödemesiz, 15 yılda ödemeli 500 milyon dolar kredi alınmıştır (Zabcı, 2002a: 2). Bu bağlamda da Sosyal Riski Azaltma Projesi de (SRAP) yoksulluğu yok etmeyi hedeflememektedir. Amaç da zaten “azaltma” ya da “hafifletme” olarak kavramsallaştırılmıştır. Bunun da küreselleşme olarak kabul edilen süreçteki yeni sosyal ve siyasal yapılanmanın bir parçası ve yansıması olduğu belirtilmektedir (Zabcı, 2002a: 21).

SRAP kapsamında yürütülen faaliyetlere baktığımızda, çoğunun piyasaya katılımı sağlayacak işlemler olduğu görülmektedir. Amaç yoksulluk ve yokluk içinde olanlara sosyal hayatlarına ve topluma tam olarak katılımlarını sağlamaya yönelik desteklerden çok, işgücü piyasasına girmesi uygun olabilecek ve kendisini işverenin talebine göre yetiştirebilecek kişilere hizmet desteği verme şekline dönüşmüştür. Kısaca küresel kapitalizmin varlığını sağlayacak asgari nitelikli işgücü yaratmak sosyal yardımların yeni amaçlarından birisi haline gelmiştir.

Küreselleşmeyle beraber işsizlik ve yoksulluk iyice artmıştır. Küresel kapitalizm sürecinde işsizlik ve yoksullukla mücadele etmek yerine, bu olumsuzlukları ve etkilerini gizleme yoluna gidilmiştir. Bu gizleme yollarında

kullanılan etkili araç da sosyal yardımlar görülmüştür. Diğer sosyal hakların aksine sosyal yardımlarda bir artış yaşanmıştır. Bu durum ilk başlarda olumlu görünmekle beraber, aslında asıl amaç gizlenmektedir. Sosyal yardımlarda küresel kapitalizmin kendini yeniden üretme araçlarından biri olarak kullanılmaya başlandığının göstergesi niteliğinde görmek mümkündür.

Sosyal yardımlar, bir yandan da demokrasiyi erozyona uğratmaktadır. Demokrasinin vazgeçilmezlerinden olan sendikalar ve sendikalaşma dolaylı da olsa bu yolla engellenmektedir; çünkü emekçilerin birbirinden hem a-tipik iş süreçleriyle, hem de sosyal yardım destekleri ile belli alanlara kısıtılma yoluyla, bir araya gelmeleri engellenmektedir. Ayrıca demokratik bir hak olan oy hakkı siyasiler tarafından bir rant olarak görülmekte sosyal yardımlarla gasp edilmeye çalışılmaktadır. Özellikle seçim dönemlerinde siyasi partiler, sosyal yardımı siyasi rantın bir aracı haline dönüştürmekte ve oy karşılığı sosyal yardım dağıtmaktadırlar. Aslında Türkiye'de mevcut sosyal yardım yapmakla yetkili kurumun Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, olarak adlandırılması tesadüfi değildir. “Yardımlaşma” ve “dayanışma” karşılıklı edim gerektirir. Siyasi yetkililer, sosyal yardım dağıtacak, sosyal yardımı da alan karşılığında oy verecek.

Türkiye’de de yürütülen faaliyetlerin bu kapsamda genişlediğini söylemek mümkündür. Türkiye’deki sosyal yardım uygulamalarının kurumsal yetkisi SYDTF’nin destekleriyle yerel SYDV’ler (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı) aracılığıyla yürütülmektedir. SYDTF, genellikle ayni ve toptan ödeme şeklinde yardımlarda bulunmaktadır. Ancak verilen bu yardımların yapılmasına ilişkin ölçütlerin ne olduğunun tam olarak ortaya konulmamış olması, fonun politik

amaçlara alet edildiğine yönelik suçlamaları da beraberinde getirmiştir (Özşuca ve Toksöz, 2003;58)

Günümüzde sosyal yardımlar bir yurttaşlık hakkı olmaktan çıkmış bir lütuf haline dönüşmüştür. İngiliz Yoksul Yasalarını değerlendiren Marshall, “yoksulların taleplerini yurttaşlık hakları gibi değil, yurttaşlık statüsü sona ermiş insanların talepleri gibi” (Marshall, 2006) değerlendirmesi günümüzde yansımasını bulmuştur. Bu ifadeler doğrultusunda Özügürlü, Dünya Bankası'nın sponsorluğunda gerçekleştirilen “yoksullukla mücadele” programlarının Marshall'ın 19. yüzyıl için yaptığı değerlendirmenin bir benzeri olarak görmekte ve bu durumun mülksüzleri “yurttaş” olarak kavramakla, yardım bağımlısı bir “düşkün” olarak kavramak arasındaki farkı gösterdiğini ifade etmektedir (Özügürlü, 2003:69)

2004 yılında kurulan sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün teşkilat yapısı, bu kurumdaki siyasi etkinin eksik olmayacağını bir göstergesi olarak görülebilir. 66 kadrolu personelin yanında, Başbakanlık ve Bakanlıklar ile bağlı kuruluşlardan 20; Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarından da 22 olmak üzere toplam 42 kişi de geçici görev yapmaktadır (SYDGM, 2008: 43).

Günümüzde sosyal yardımlarla desteklenenlerin sayısı gittikçe artmaktadır. Bu her ne kadar sosyal devlet ilkesinin iyi işlediği gibi gösterilmeye çalışılsa da aslında küreselleşmenin olumsuzluklarından etkilenenlerin sayısının arttığının ve uygulanan koruyucu politikaların yetersiz kaldığının göstergesidir. Sosyal yardım faydalanıcılarının artmış olması başarıdan çok uygulanan sosyal politikaların bu bağlamda da sosyal yardımların asıl olarak da uygulanan ekonomik politikaların

başarısızlığını ortaya koymaktadır. Çünkü sosyal politikaların ana amacı kapsama aldığı insanların sayısını arttırmaktan çok, onları bu duruma düşüren olumsuzluklara karşı önlemler alarak, sebepleri ortadan kaldırmak ve sosyal yardıma muhtaç kişi oranını azaltmaktır.

Türkiye'de 1993-1999 arası sosyal yardım harcamalarının GSMH'ya oranı 0,31'den, 0,40'a yükselmiştir (2004: 91). 2004 yılında toplam kamu sosyal yardım harcamalarının GSYİH'ya oranı yüzde 0,66 iken, bu oranın 2006 yılında yüzde 1,09'a yükselmiştir (2007 Yılı Programı, 2006). Özellikle bu büyük orandaki artışın Dünya Bankası'nın “yoksullukla mücadele” etmeye başlama kararı almasının ertesinde olması anlamlıdır. Bu dönemin Arjantin'deki sosyal patlamaların ertesi olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Küresel kapitalizmin hedef aldığı diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de yoksullukla mücadelenin vazgeçilmez aracı olarak sosyal yardımlar desteklenmeye başlanmıştır. Yapılan kalkınma planlarında ve geleceğe yönelik kalkınma ile ilgili projeksiyonlarda bunun izlerini görmek mümkün. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda “*Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi*”ne yönelik ifadeler yer verildiğini görmüştük. Beşeri gelişme ve sosyal dayanışma alanlarındaki politikaların temel amacı olarak; toplumun tüm kesimlerinin temel kamu hizmetlerinden ve çok boyutlu bir sosyal koruma ağından yeterince faydalanmasını sağlayarak, yaşam kalitesini ve refah düzeyini yükseltmek olacağı vurgulanıyor. Bu doğrultuda sosyal koruma ağının geliştirilmesi kapsamında sürdürülebilir bir sağlık ve sosyal güvenlik sistemi, etkinliği artırılmış sosyal hizmetler, gelir dağılımının iyileştirilmesi, sosyal içerme ve yoksullukla mücadele politikaları temel öncelik alanları olacağının altı çiziliyor (DPT, 2006:85). Ayrıca plana göre, sosyal hizmet ve yardımlar sisteminde eşitlik,

sosyal adalet, etkinlik ve etkililik ilkeleri esas alınıyor. Bu doğrultuda da sistemden yararlanacak kişilerin belirlenmesi amacıyla ortak bir veri tabanı oluşturularak, nesnel ölçütlerle işleyen bir tespit mekanizması kurulması amaçlanıyor. Sosyal hizmet ve yardımlar alanında nitelikli personel eksikliği giderilecek ve mevcut personelin niteliği artırılacağı vurgulanırken, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının sosyal hizmet ve yardımlar alanındaki faaliyetlerin destekleneceği de önemle vurgulanıyor (DPT, 2006:90).

Dönüşümün izleri 2003'te hazırlanan Sosyal Hizmetler ve Sosyal Yardım Temel Kanunu Tasarısı Taslağı ve 2005'te hazırlanan Sosyal Yardımlar ve Primsiz Ödemeler Kanunu Tasarısı Taslağı'nda görülmektedir. 2003'te hazırlanan taslakta sosyal yardımlardan yararlanmak hiç bir ayırım gözetilmeden tüm bireylerin hakkı olarak görülürken, 2005'teki taslakta sosyal yardımlardan yararlanmak belli şartlara tabi tutulmuştur. Böylece , sosyal yardım bir “hak” olmaktan çıkarılmıştır.

Sosyal yardımlarla ilgili bir diğer dönüşümünde Aşevlerinde yaşandığı görülmüştür. Türkiye'nin geleneksel dayanışma kurumlarından olan Aşevleri kapanmaya başlamıştır. Araştırma sürecinde kapanan aşevlerinin hizmetlerinin muhtaç kişilerin evlerine yöneldiği tespit edilmiştir. Bu durum yapılan yardımın toplumsal dayanışma kaynaklı değil, siyasi otoritenin bir lütfu olarak sunulması şekline büründürülmüştür. Bilecik ve Şanlı Urfa gibi illerde kapanan aşevlerinde, valinin ve vatandaşların yaptığı açıklamaların bu yönde olması dikkat çekicidir (www.haber24.com).

Aşevlerindeki dönüşümde ve yapılan diğer gıda yardımlarında da sosyal yardımın bir rant aracı haline dönüştüğü göze çarpmıştır. Aşevleri yerine evlere

dağıtılan gıdanın yandaş ve tanınmış firmalardan alınması gibi haksız kazanç iddiaları ile karşılaşmıştır. Benzer şekilde kuş gribinin ülkemizi etkilediği dönemde bir piliç firmasının elde kalan piliçlerinin SYDGM tarafından satın alınıp yoksullara dağıtılması (Buğra, 2006; 243) önemli bir örnektir.

Bu süreci göz önüne aldığımızda, Türkiye'deki sosyal yardım hizmetlerindeki dönüşümün hak yönünde ve yoksul yararına değil, egemen grupların ve neo-liberalizm savunucularının istekleri ve politikaları doğrultusunda faaliyet göstermesi sağlanmıştır.

Sosyal yardımların kimin tarafından ve nasıl yapılacağı önemlidir. Sosyal yardımların alan kişide yarattığı olumsuz durumlar ve yapan tarafından da farklı beklentilerin oluşmasına (siyasi rant vb.) yol açabilmesi kimin tarafından yapılması gerektiği ile ilgili tartışmaları ortaya çıkarmıştır. Sosyal yardıma muhtaç olan kişi, ezilen bir koşulda olmanın yanında, tam manasıyla da özgür değildir. Çünkü ekonomik anlamda bir bağımlılığı söz konusudur. Bu açıdan, devletin sosyal yardıma muhtaç olana karşı yaklaşımının, “koruyucu” ve “kurtarıcı” bir halde olması beklenmekte ve gerekmektedir. Bu amaçla da sosyal yardım sağlamada devlet, en iyi araç olarak değerlendirilmektedir (Midgley and Tang, 2002: 59). Dolayısıyla, devletin sosyal yardım alanından uzak duramayacağı görüşü savunulmaktadır. Devletin sosyal yardım alanındaki görev ve sorumlulukları da anayasal, yasal ve kurumsal bazı tedbirlerle bireylere bazı imkânlar sağlaması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Aktan, 1998: 1078). Fişek'e göre sosyal yardımlarda yaşanan olumsuzlukların sebebi genel ve yerel dengesinin tam olarak kurulamamasıdır. Verilen hizmetlerde uzmanların yokluğu ve yetersizliği sosyal yardım ve sosyal Hizmetlerin sağlanmasında sorunlar yaşanmasına sebep olmaktadır (Fişek, 2007).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YEREL DÜZEYDEKİ SOSYAL YARDIMLARIN FAYDALANICISININ ÖZSAYGISI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Özsaygı üzerine yapılan literatür taramasında, yoksulluğun, işsizliğin ve çeşitli eğitim kurumlarında farklı öğrenciler arasındaki ilişkilerin özsaygı üzerindeki etkisi ile ilgili çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Ancak, sosyal yardımların psiko-sosyal etkilerinin –olumsuz anlamda- neler olduğu ile ilgili olarak pek bir veriye rastlanmamıştır. Daha çok bir ön kabul çerçevesinde, yapılan sosyal yardımların bireyi küçük düşürdüğü, aşağıladığı, bunun da bireyin kendisini alçalmış, değersizleşmiş, beceriksizleşmiş olarak hissetmesine yol açtığı, açacağı savunulmuştur.

Araştırmada verilerin anlamlı bir biçimde değerlendirilmesi için, Özsaygı seviyesi ile ilgili kişilik özelliklerinin açık bir şekilde verilmesi önemlidir. Özsaygı düzeyi ile ilgili olarak kişilik özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir. Görüşme yaptığımız kişilerde bu kriterlere dikkat edilmiştir.

Özsaygı düzeyi, bireyin içinde bulunduğu sosyal çevresine ve çalışma ilişkisine katılım düzey ve başarısına bağlı olarak değişmektedir. Sosyal psikoloji

alanında özellikle çok işlenen bir konu olan özsaygı düzeyi, kişinin doğuştan gelen özelliklerine bağlı olarak değil, içinde bulunduğu maddi yaşamın etkisi ile değişmektedir. Bireyin bilişsel ve duyuşsal algılamasının dışsal etkilere bağlı olarak değişmekte olması, yapılan alan araştırmasında da desteklenmiştir.

Sosyal psikoloji literatüründe özsaygı düzeyinin ölçümünü ve düzeyini belirleyen bireysel özellikler farklı araştırmacılarca ortaya konmuştur. Yüksek özsaygı düzeyi ile bağdaştırılan davranışlar; başarılı olma isteği, (Rosenberg, 1965), iyimserlik, sosyal yönden bağımsız, etkin, girişken, yaratıcı, araştırmacı, yeni fikirlere açık, sevecen, sorumluluk sahibi olmak (Coopersmith, 1967), kendisine saygı duymak, toplumda değerli bir kişiliğe sahip olma hissi, yeni durumlarla karşılaşmaktan çekinmemedir (Wells ve Marwell, 1976; pişkin, 2002).

Diğer yandan düşük özsaygıya sahip olma belirtileri ise yukarıda ifade edilen özelliklerin olumsuzlanması olarak da düşünülebilir: Kendisini kabul etmeme, kendisini küçük görme, kendi benliğini reddetme, kendisine saygı duymama, doyumsuzluk (Rosenberg, 1965), aşağılık duygusuna sahip olma, kendisine güveni olmama, utangaç içinde olma, kaygılı, ürkek, inançtı, pasif (Coopersmith, 1967), çekingen davranma, başarısız olma kaygısı, reddedilme korkusu, içine kapanık, bağımlı, önyargılı olma (Wells,ve Marwel, 1976).

Bu çalışmanın temel önermelerinden biri “sosyal yardım” olarak görülen hizmetin niteliği ve kimin tarafından verildiğinin, yardımı alanların özsaygısı üzerinde doğrudan etkide bulunduğu yönündedir. Çalışmamız özellikle kurumsal olarak yapılan sosyal yardım uygulamalarının etkilerini konu almaktadır. Hayırseverlerin, özel vakıf ve derneklerin yaptığı yardımlar, araştırma kapsamı

dışında tutulmuştur. Ancak şunu da belirtmekte fayda var; kamusal olmayan çeşitli vakıf, dernek ve hayırsever vatandaşların yaptığı yardım uygulamaları, yapılış amaç ve nitelikleri bakımından, kamusal olarak yapılan, SYDV ve Belediye yardımlarından farklılık göstermektedir. Kamusal olmayan yardımlarda, muhtaç bireylerden çok, yardımı yapan tarafın, kendi görünürlüğüne arttırma çabası göze çarpmaktadır. Bunun en önemli kanıtı, tüm yapılan yardımlarda görsel ve yazılı basının yer almasıdır. Bu yardım uygulamalarında, insanların birbirini ezdiği, çocukların arada sıkıştığı ve gerektiğinde kolluk güçleri tarafından şiddete uğradığı olmuştur. Yardım alanı aşağıladığı, görenlerinde onlar adına üzüldüğü, onlara acıdığı bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu tür uygulamaların sürekliliği, bireyin özsaygısını olumsuz yönde etkileyeceği muhtemeldir.

Sosyal yardım alan bireylerin farklı şekilde etkilendiklerini söylemek mümkündür. Ancak sosyal yardımların, faydalanan her bireyin özsaygısını olumsuz yönde etkilediğini söylemek pek mümkün değildir. Yapılan araştırmada böyle kesin bir yargıya varılamamıştır. Görüşmecilerin aile yapıları, yaşadıkları çevre-komşu ilişkileri, yaşları, geçmiş hayatları, daha önce sosyal güvenceli bir işte çalışıp çalışmama durumu ve eğitim durumları özsaygı düzeyine etki etmektedir. Aileler üzerine sosyal yardımlarla ilgili geçmişte yapılmış olan araştırmaların çoğunda, ailenin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal yapı, yoksulluk derecesi ve demografik özelliklerinden hareket etmiş ve özellikle özsaygı ve öz yeterliliğin potansiyeli göz ardı edilmiştir (McLanahan, 1988). Bu araştırmalar göre refah yardımı almanın özsaygı ve öz yeterlilikte zamanla azalmaya ve aşınmaya yol açacağı ön kabulünden hareket etmektedirler (Kalil ve Kunz: 1999). Bu ön kabul ve görüşler, yararlanıcıların yardım alma alışkanlıklarını ve geçmiş yaşam şartlarını ve

durumlarını göz ardı etmekte ve hesaba katmamaktadırlar. Bireylerin, sahip oldukları özsaygı düzeylerini, karakteristik yapılarını, gelir durumlarını, iş yaşamlarını, eğitim ve evlilik durumlarını pek de hesaba katmadıkları görülmüştür. Yardım öncesi, bireyin içinde bulunduğu ve sahip olduğu ilişkilerin etkisi göz ardı edilmesi hatalı sonuçlar doğurur (Andrisani, 1976; Kalil & Kunz, 1998; Menaghan, 1990)

Refah uygulamalarının etkileri üzerine yapılan çalışmalara göre, uzun dönemli refah sisteminin yardımlarından faydalananlar içinde, düşük gelirli, tek, yalnız yaşayan kadınların özsaygısı ve öz yeterliliği üzerinde yardım sistemi azaltıcı etkilerde bulunduğu savunulmuştur. Çünkü bu görüşü savunanlara göre alıcılar kendilerini refah sistemi yüzünden aşağılanmış, onur kırıcı ilişkiler içerisinde görmektedirler (Goodban, 1985; Jarrett, 1996; McLoyd & Wilson, 1991). Kunz ve Kalil (1999) bunu, refah sisteminin yarattığı bağımlılıktan dolayı kişilerin kendilerinde ondan ayrılma güç ve yeteneğini bulma olasılığının düşük olmasına dayandırmaktadırlar. Kali ve Kunz'un yapmış oldukları ampirik çalışma neticesinde düşük düzeyde özsaygıya sahip kadınların refah yardımını talep etme olasılığının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Kalil ve Kunz: 1999).

Bu bölümde yapılan örnek olay incelemesi ile beraber yaşam öyküsü aktarılacaktır. Örnek olay incelemesi şeklinde aktarılan sosyal yardım faydalanıcısı Serhat Taşın yaşam öyküsüne, sosyal yardım alma sürecinin başlamasıyla, yapılan diğer görüşmecilerin aktardıkları da eklenmiştir. Alan çalışması sosyal yardımların özsaygı düzeyi üzerindeki etkisini araştırırken, aynı zamanda özsaygı düzeyi ile ilişkili olan, bazı özellik ve tutumlar da incelenmiştir. Bu bağlamda da belli başlıklar altında aktarma yapılmıştır. Bu başlıklar: Sosyal yardım – Özsaygı ilişkisi, Yurttaşlık hakkı olarak sosyal yardım: Hak eden Hak etmeyen, Sosyal yardımlar-

siyasi rant: Klientalizm, Tembellik : İş mi, sosyal Yardım mı?, Yardım Alanların; Yoksulların Birbirini Şikâyet Etmeleri, Nasıl Bir Sosyal Yardım?

SERHAT – FADİME TAŞ VE 4 ÇOCUĞUNUN YARDIM ALMA SÜRECİ

Serhat ve ailesi Ankara'nın Çankaya ilçesine bağlı Yukarı Dikmen semtinde TBMM lojmanlarının alt kısmında, Dikmen Deresi olarak da geçen bölgede oturuyor. Kendisi ile görüşme kirada oturdukları ve banyosu olmayan sadece tuvaletin içerde olduğu 1+1 gecekonduda yapıldı.

Serhat 38 yaşında. Erzurum'un Karayazı ilçesine bağlı Özengili köyünden 3 yıl önce Ankara'ya göç etmiş. Evli ve dört (3 erkek 1 kız) çocuğu var. Ailenin erkek çocukları sırasıyla, 14, 10 ve 8 yaşında, kız çocuğu ise 9 yaşındadır. 8 yaşındaki küçük erkek çocukları yüzde yüz engelli. Ankara'ya da onun tedavisi için göç etmişler. Geçici olarak gelmişler, ancak dönme kararından vazgeçmiş durumdalar.

Serhat“1973 Erzurum'un Karayazı ilçesi, Özengili köyünde doğdum. Askerden sonra evlendim. Ailem çiftçilik yapıyordu. Benim ömrüm gurbette geçiyordu. Çimento fabrikalarında çalıştım. Ankara'ya 3 yıl önce çocuk için geldim. Çocuk hasta; yüzde yüz özürlü. Doğuşta menenjit geçirdi. İşte ondan dolayı tedavisi için geldim, bir daha da gitmedim. Şimdi bizim orada tedavi, kışın şartlar çok zor oluyor. Onun için bakım için burayı tercih ettim. Özel eğitime gönderiyorum. Onun içinde daha gitmedim. Nasip işte öyle evimi kapattım da geldim. Çocukları aldım geldim bu eşyaları ikinci el olarak aldım. Kiradayım. Ben geldiğimden beri sigortam olmadığı zaman hep yardım alıyorum. Çocuk için evde bakım parası veriyorlar. Biz geldiğimizde kesilmişti. Ama bizim hatamızı biz haber vermemiştik. Onun sigortadan bir bağı yok onu hep veriyorlar”.

Özengili köyü yaklaşık 100 haneli bir köy ve köyün geçim kaynağı hayvancılık. Köyde yerli hayvan cinsleri yetiştiriliyor; Özal döneminde yurt dışından ithal edilen ineklerin torpillilere verildiğini belirtiyor. Serhat'ın ailesi de çiftçilik ve hayvancılık yaparak geçimini sağlamaya çalışmış; ancak diğer sektörlerde olduğu gibi neo-liberal politikalar tarım ve hayvancılığı da olumsuz yönde etkilemiş ve bu alandaki köylüleri zor durumda bırakmış. Artan maliyetler, çiftçilerin ellerindekini de yitirmelerine sebep olmuş doğal olarak; mülksüzleştirme süreci tarımda da devam etmiştir.

Serhat, “Köy 100 haneli ve hayvancılıkla uğraşıyorlar. Köyün çoğu yapıyor. Bizim köyde yerli hayvan var. İthal edilenler yok; Özal döneminde yurtdışından getirildi ancak onları da torpilli insanlara verdiler. Devlet bir ara tarlaya kredi verdi, DB kredisi, Onu verdiler o yüzden çoğu ekmiyor artık. O paradan önce insanlar ekiyordu. Parayı da nasıl veriyor: Parayı elden veriyor; nakit. Halbuki para yerine mazot verse, şey verse adam mutlaka gider onu kullanır. Adam para alıyor, yiyiyor, tabi ekmiyor tarlayı.

Buğday ekiyorlardı, bir de hayvancılık için ot, çayır ekiliyordu. Hayvancılık yapıyorduk ama o zaman da para etmiyordu. Aldığımız üründe emeğimizin karşılığını alamıyorduk. Zarar ede ede... İşte son iki yıldır işte biraz parladı. O kadar sığırımız vardı hep zararına sattık.

Abi malcılıkta da son iki yıldır bir şeyler yapıyorlar. Malcılığı bitirmişler, ben samanı 600 liraya alıyordum tonunu 2000 yılında. O zaman bir inek 250 liraydı. Farz et 3 tane ineğin var, ot parasını karşılamıyordu. Onun için, hayvancılığı bitirmişler. Mesela benim en son 3-4 ineğim vardı, kurtulmak için hep zararına sattım”.

Biz dokuz kardeşlik, 4 erkek 5 kız kardeşiz. Kızlar evlendi gitti zaten, en küçüğü benim; bir kız kardeşim vardı, en son o da evlendi gitti. Abimin ikisi köyde oturuyor bir tanesi ilçe merkezde oturuyor. Ben de buraya geldim işte. Çocukken durumumuz pek iyi değildi, biraz normaldi. Zaten babam bize bakamıyordu. Ondan sonra biz büyüdükten sonra babam rahmetlik oldu. Ben yedi yaşında falandım. Büyük abim bakıyordu bize. Biz birazda daha büyüdüğümüz zaman çok şükür durumumuz iyi oldu”.

Doğudaki bölgelerde yaşamanın zorluğu, onları en çok yıldıran faktör olmuş. Hele bu zorluğun üstüne bir de sağlık problemi eklenince, hayatları temelli felç olmuş. Hem işsizliği hem de alt yapı yetersizliğini vurgulayan Serhat, suçlu olarak devleti işaret etmekte.

“Önceden devlet, bizim oralara hiç bakmıyordu, ne bir yatırım yapıyordu. Halen gerçi öyle, bizim köyün yolu bir kapandı mı, 2 aydan önce hayatta açılmazdı. Evde bir gıda bittiği zaman ilçeden 9 km alıp sırtımızda köye götürüyorduk. Yaklaşık bir buçuk metre kar oluyordu. Gerçi son zamanlarda köye su geldi geçen sene. Elektrik Özal zamanında geldi. Ama kışın bir kesildi mi 10-15 gün gelmez. Oradaki millet çok zorluk çekiyor. Bak bizi burada da yoksulluk çekiyoruz ama oraya göre rahatız”.

Çocukken ailesinin maddi durumu da okumasına engel oluyor. Bununla beraber köy yaşantısının da okumasına pek de elvermediğinden ilkokul 3'üncü sınıftan sonra okulu bırakmış. Ona göre o zaman olmasa bile ortaokul döneminde bırakmak zorunda kalacaktı.

“İlkokul 3 terkim, ailem çiftçilik yapıyordu, maddi durumumuz iyi değildi. Zaten bizim okul bir defter bir kalemle başlıyordu, kitap mitap yok; zaten hiç kimsenin o kadar gücü yoktu ki. Sadece ben değil, benim bütün yaştlarım aynıydı. Mesela bizim köy 100 haneydi, 4-5 kişi okuyordu ortaokulu. Onlarda ilçede akrabaları olanlardı; yoksa kışın yol yok, nasıl gidecekler köyden 10 km . Gidemiyorduk ki, gitsek de boşa gidiyorduk o zaman; kitap yok bir şey yok. Sadece kalem defterle okumayı yazmayı öğrenemiyorduk. Bize göre o zaman ters geliyordu. İmkanım olsa okurdum. Biz okula gidiyorduk ama öğretmenler de o zaman öyleydi; hiç bakmıyorlardı ki doğru dürüst. Sadece milleti tembelliğe alıştırıyorlardı, herkese diploma veriyorlardı ya. Mesela ben üç yıl okudum bana diploma verdiler.”

Serhat imkansızlıktan okuyamamış, gerçi eğitim sisteminin aksaklıkları Anadolu da birkaç kat daha fazla hissedildiği ortada. Eğitimde fırsat eşitliğinde, köylerinde okul olmayan, ya da eğer ulaşabilirlerse taşınmalı eğitimden faydalanan ve zorluğunu çeken açısından nasıl söz konusu olabilir? Bireyin özsaygısını maddi yaşam koşulları etkilediğini düşündüğümüzde ve kapitalist küreselleşmenin vasıf- eğitim ilişkisini daha da öne çıkardığından, gelecek açısından eğitimin belirleyiciliği öne çıkmaktadır. “Eğer imkanı olsaydı okur muydu” sorusuna olumlu yanıt veriyor.

Çünkü imkanı olan ve büyükşehirlere göç edenler arasında okumuş örnekleri gösteriyor.

“Bizden öncekilerde öyle okuyan birileri olmadı, olsaydı biz de okurduk o zaman. Köyün içinde kalan hiçbir tane mezun bile olmadı. Köyden ayrılıp okumaya çalışan 4-5 kişi vardı, onlar da bir şey yapamadı; onlar da sonra bıraktı; çünkü zor oluyordu. Sürekli gidip geleliyordun, kışın yollar sürekli kapanıyordu”.

Hemen aklımıza “acaba köy ya da ilçe de değil de büyükşehirde yaşıyalardı eğitim hayatları farklı olur muydu?” gibi bir soru gelebilir. Büyükşehir'e göç edenler arasında okuyan var mıydı?

“Evet vardı, onlar okudular. Bir arkadaşım var onlar göç etmişti, o okudu hatta mühendis oldu. İstanbul'a göç ettiler. Orda ortaokulu bitirdi, hatta ortaokulun yarısından göç ettiler, sonra okudu mühendis oldu, şimdi de güzel işi var yani”.

Türkiye’de eğitim hizmetlerinin kalitesini tartışmak bir yana dursun, eğitime katılımın bile henüz bir sisteme ve düzene bağlanamadığı yapılan araştırma raporlarında ortaya çıkıyor. Eğitim Reformu Girişimi’nin hazırlamış olduğu, “Eğitim İzleme Raporu 2010” ilköğretim çağındaki yaklaşık 70 bin çocuğun okula gitmediğini ortaya koyuyor. Bu çocukların büyük çoğunluğunun doğu ve güneydoğu bölgelerinde olduğu vurgulanırken, her öğretmene düşen öğrenci sayısı da eğitim kadrosundaki yetersizliği gözler önüne sermektedir. Örnek vermek gerekirse; bir rehber öğretmen başına düşen öğrenci sayısı Yalova’da 550 iken, bu sayı Ağrı’da 3347, Şırnak’ta 5465 öğrenciye çıkmaktadır (Atalay, 2011)

Eğitim sistemi sürekli reform adı altında yozlaştırılmaktadır. Küresel kapitalist sistem, işine yarayacak bireyleri seçmek için eğitim sistemini de küresel

kapitalizmin hizmetine sokmuştur. Egemen sınıflara hizmet aracına dönüştürülmeye çalışılan eğitim siteminde, birey bir ürüne dönüştürülmekte ve “eğitim” sonucunda ürününün kalitesine bağlı olarak egemen sınıfın iş çarklarında ya kullanılıyor ya da işsizler ordusuna katılıyor. Eğitim sistemi kişinin öz güvenini ve özsaygısını öğrettikleriyle arttırma yerine sadece, eğitimin sonucunda kendisine verilen bir sertifika, diploma elde etme başarısı ile öz güven ve özsaygı elde etme arttırma aracı haline dönüşmeye başlamıştır. Çağdaş bir eğitim sisteminin sonucunda kişiliğin gelişmesi beklenirken (Tanilli, 1992:16) sadece referanslar gelişmekte ve elde dilen iş ve sosyal ekonomik kazanımlar özsaygı düzeyine etki etmektedir¹³.

Her çocuk büyüdüğünde bir meslek sahibi olmak ister. Bu nedenle de çocuklara sorulduğunda, doktor, mühendis avukat hemşire, subay vb. gibi cevaplar alınır. Serhat da çocukken, büyüdüğünde ne olmak istediği ile ilgili çevresinden etkilenmiş ve hedefini ona göre koymuş.

Serhat,“Zaten çocukken biz hep çiftlikle uğraştığımız için, aklımızda o vardı yani. Büyüyünce “daha fazla mal (hayvan) alacam” diye; genelde hep onu düşünüyorduk (rol model olarak en yakın roller seçiliyor). E şimdi köyde okuyan olmayınca, şey olmayınca önünü göremiyorsun ki. Dışarı çıkmıyorsun, ancak ne görürsen o. Hayvan var işte, başka bir şey yok. Gördüğümüz bir meslek o vardı”

Eğitim sisteminin yetersizliği ve kalitesizliği doğu ve güneydoğu bölgelerde daha fazla hissediliyor. Doğu ve batı arasındaki bölgesel gelişme farkı sadece

¹³ Tanilli (1992), eğitim sisteminin bireye katkısını, “Kökünden söküp koparmadan geliştirmek; dallarını kırmadan geliştirmek; ulusal kültürlerin zenginlik ve değerlerini yadsımadan evrensel kültür değerleriyle donatmak; insanı dünyadaki yeri konusunda bilinçlendirmek; geçmişe neler borçlu olduğunu, bugünün ne olduğu ve geleceğin nasıl olacağı konusunda bilinçli kılmak; insana geleceği kendi ellerinde tuttuğu güvenini vermek ve buyruğu altına aldığı doğa güçleri üzerindeki egemenliğini sürdürerek bu güçlere tutsak olmamanın ona bağlı olduğunu öğretmek...” olarak görüyor.

ekonomik değil yaşamın her alanında hissedilmektedir. Eğitimden sağlığa, ekonomiden sosyal kültürel hayata kadar her alanda batının yadsınamaz bir üstünlüğü göze çarpıyor. Bu stnlğn hak edilmiş bir üstünlük olduğunu ne yazık ki söylemek pek mümkün değil. Politik ve ideolojik farklılıkların belli dönemlerde doğu bölgeleri göz ardı etmiş olmasının olumsuzlukları günümüzde de çığ gibi büyüyerek devam etmektedir.

Özelikle insanların sınıflar arası geçişin ya da daha iyi bir yaşama erişmenin bir yolu olarak gördükleri eğitim, Doğuda ne kadar verimli yürütülüyor? Oralarda okula giden çocukların; kydekilerin, kasabadakilerle, (zengili-Karayazı), kasabadakilerin ildekilerle (Karayazı-Erzurum), Doğudaki ğrencinin Batıdaki (Erzurum-Ankara, İstanbul, İzmir vb.) ğrencilerle aynı şartlarda okula gittiklerini söylemek mümkün müdür? Doğuda sadece yoklukla değil, yoksunlukla da (Türkçe bilmekten yoksunluk) mücadele etmek zorunda kalınıyor. Serhat'ın yeğeni de benzer problemleri dile getiriyor.

Veysel “Ben orta bir de bıraktım. O zamanlar ne olacağım, ya da olmak istediğimle ilgili hiçbir fikrim yoktu; yok şunu oluyum, yok bunu oluyum diye. Burada olsaydık çevremizdeki okumuş insanları görürdük, bizde böyle olacağız derdik. şimdi bizim orda herkes oban ve onu görüyorsun. şimdi o çocuğa sorsan avukat mı olacan, ocuk düşünür acaba avukat nedir? Hiç görmemiş ki. Bir avukat nedir ne iş yapar. Karayazı'da orta okula gittim, Türkçeyi tam bilmiyordum. İlkokul bitirene kadar sınıf başkanıydım, çünkü başarılıydım. Orta okuldayken sınıfımızda bir kız bana, kolum ona çarptı diye bir şey dedi; ne dediğini anlamadım, dedim küfür etti herhalde bende bir tokat attım. Çünkü doğru dürüst Türkçe bilmiyordum o tokattan sonra ben de bir daha okula gitmedim. Babamla beraber amcalarım 4 kişi çalışıyorlardı benim para derdim yoktu. beni okutmaya çalışıyorlardı. Olmadı işte bir ara İmam Hatip'e girdim onu da bıraktım”

Okulu bıraktıktan sonra ailesiyle beraber hayvanlara bakan Serhat, bir süre sonra gurbete gitmeye karar veriyor. Henüz 14 yaşındayken ilk defa gurbete çıkan Serhat için, bu durum bir süreklilik göstermiştir. Bu gurbete çıkışın kolay kolay sonu gelmiyor ve sürekli gurbete çalışmaya gidiyor. Yaz aylarını gurbette kışı köyde geçiriyor.

“Ben kendi şahsıma hep gurbete gittim. Türkiye’nin her bölgesine de gittim. 14 yaşından beri, 1987’de Rize’ye “gittim. Orada kanalizasyon işinde çalışıyordum; adamlar elle kazı yapıyordu işte ben de üstte hafriyat yüzdeleri düşmesin diye kürekle yana veriyordum. İşte oradan başladım. ...Ama aralıklı, gidip 3-4 ay çalışıyorduk, köye dönüp o parayı yiyip bitiriyorduk, ondan sonra bir daha gidiyorduk. Köyde evin masrafları olsun, şey olsun giderleri olsun... Ben yaklaşık 3 sene önceye kadar hep gurbetteydim. Gurbete genelde kışın gidiyordum. Yazın köyde çalışıyorduk”.

Serhat, bu şekilde çalışma esnasında sigortasının pek yapılmadığını söylüyor. Genellikle işverenler onu 3-5 gün çalıştı göstermişler. Serhat belli bir iş seçmiş ve genellikle o sektörde çalışmayı tercih etmiş. Sürekli çimento fabrikalarında iş bulup çalışmış. Türkiye'nin çeşitli illerinde farklı çimento fabrikalarında çalışmış. Serhat sosyal güvence ile ilgili sıkıntılar yaşamış. İşgücü piyasasının belki de yeterince denetlenemeyişinin emekçiler açısından en büyük dezavantajlarından birisi de, onca çalışmaya karşın sigortalarının yapılmamış olması.

“Yok, yapsalardı nereden baksan benim 22 yıllık sigortam vardı. Parça parça bile denemez toptasan bin iki bin günüm çıkmıyor. Rize’de, orda sigorta yapmışlardı. 5 günlük çıraklık sigortası yapmışlar, nereden baksan 2-3 yıl çalıştım. Çanakkale’de de çalıştım. Orada da çimento fabrikasında çalıştım. İzmir’de de çimento fabrikasında çalıştım; genelde çimento fabrikalarında çalıştım. Genelde orada yükleme ve paketlemede çalışıyordum. Sigortayı da eğer üç ay çalışmışsam, on gün giriş çıkış yapmış, tamam. Eğer müteahhitler sigortamı yatırmış olsaydı, çalmamış olsaydı; günüm dolmuş emekliliğimi bekliyor olacaktım. 49 yaşında emekli olacaktım. 49 yaş çok geç de değil. Çünkü bu yaş beni pek etkilemedi. 87’de girişim var. Ben 38 yaşına yeni girdim. İşte yatırmadılar, biz de bilmiyorduk. Mesela

adam diyordu 'sigortanı yapım', işçi diyor ki 'yok abi yapma yeşilkartım niye iptal olsun'. Sigortanın neye faydası olduğunu bilmiyordu çünkü o adam. Diğer yandan adam sigorta girişini yaptım diyor, ama gidip bakamıyordun ki, yapmış mı yapmamış mı ya da kaç gün yapmış. Adam bir gün giriş yapmış , ertesi gün çıkış yapmış; yani öyle bir bilgin yoktu. İşte onun, için yoksa ben çoktan emeklilik günümü doldurmuştum”.

İşgücü piyasasındaki kayıt dışılığın en önemli sebeplerinden birisi olarak, işçilerin sigorta yaptırmaya yanaşmamaları da gösterilmekte ve dile getirilmektedir. Yeşil kart sisteminin herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmama şartına bağlı olması işçileri bu yola itmektedir. Hele hele inşaat gibi geleceği olmayan geçici mevsimlik işlerdeki emekçiler, sigortadan önce yeşil kartlarını düşünmektedirler.

Serhat, Rize'den döndükten sonra, askere gitmeye karar veriyor. Vatan hizmetinin kutsallığını dışarıda bırakırsanız, askerlik hizmeti emekçiler açısından, hele hele herhangi bir vasfı olmayanlar açısından başlı başına bir engel niteliğinde. Aile geçimini sağlayan para kazanan aile bireyinin askere gitmesi geçimlik aile ekonomisine büyük darbe vurmaktadır

“Askere geç gittim; yine gurbette çalışıyordum. 6-7 ay geç gittim askere. Gittim dedim “ben askere gitmek istiyorum”. Zaten bizim orda da kimse doğru düzgün askere gitmiyordu; terörden dolayı. İşte ben söyledikten sonra 7-8 gün evde kaldım sonra askere gittim. Askerde acemilik için Bilecik’e gittim, dağıtımda da Mardin Mazıdağı’na gittim. Askere de 15 ay diye gittim, 19 ay yaptım”

19 aylık askerlik hizmetinden sonra köye dönen Serhat’ı bekleyen yine geçim sorunudur. Ve yine yol dolayısıyla gurbet görünmüş.

“Askerden geldikten sonra yine gurbete gittim. o zaman da Trabzon’a gittim.yine çimento fabrikasına gittim, çalıştım”.

Serhat, 1996 yılında 23 yaşındayken, başka köyde oturan Fadime ile evlenmiş. Doğuda erken yaşlarda evlenme geleneğine karşın, Serhat'ın 23 yaşında evlenmiş olması kayda değerdir. Evlenme yaşı doğu kültüründen farklı bir yaklaşım sergilerken, evlenme biçimi açısından bakıldığında, bu farklılık ortadan kaybolmaktadır. Yine alışıldık şekilde; kız ve erkeğin birbirini görmediği, bir tanıdık ya da akrabanın gördüğü, bildiği bir kızla, ailesinin rızası ile evlenmek. Hatta birbirlerini görmeden, aynı mekanı bile paylaşmadan nişanlanmak.

Serhat,“Yirmi üç yaşında evlendim. Birbirimizi görmeden evlendik, akraba değiliz. Aynı köyden de değiliz başka köyden evlendim. Ben gurbetteyken yengem söyledi. Nişanlandığım zaman da ben görmemiştim, evde de değildim. Yine gurbetteydim, abim nişanlamış. Yine çimento fabrikasındaydım. Ben olmadan nişan oldu; zaten bizde önceden öyleydi. Düğünden önce sadece bir defa gittim gördüm, oda gizliden; zaten bizim orda müsaade etmiyorlar. O da babası sabaha kadar tüfekte bekledi. Ama şimdi memnunum çok şükür”.

Evlendikten sonra da gurbete yolculuk devam etmiş. Köye döndüğünde de ırgat olarak çalışmış. İlk çocuğu dünyaya geldiğinde evde değilmiş, bir başka köyde ırgat olarak çalışıyormuş. Köyde, evlendiğinde hayvancılık ve evle ilgili diğer işleri eşi Fadime yerine getirmiş. Bir çeşit aile içi iş bölümü; Serhat -evin erkeği- gelir getiren işlerde ve köy dışında çalışırken, Fadime -evin kadını- ailenin yeniden üretilmesi işleri ve kendilerine ait mevcut tarım hayvancılık işleri ile uğraşmaya devam etmiş.

Serhat,“Evlendikten sonrada ben yine gurbete çıkıyordum. Bizim biraz sığır olarak hayvanlarımız vardı. İşte hanım bakıyordu onlara.”

İlk çocuğu doğduğu zaman da, başka köyde ırgat olarak çalışan Serhat, çocuğu olduğunu telefonla haber vermeleri sonucu köyüne dönmüş. İkinci çocuğu doğduğunda ise yine gurbette, Bursa'da çalışıyormuş. Ne yazık ki o çocuğu da yüksek ateş nedeniyle menenjit geçirmiş ölmüş. Serhat bütün bu olumsuzlukları köy yerinde yaşamamanın ve bilgi eksikliğine bağlıyor. Ama diğer yandan da ‘Allah onların rızkını verir’ demekten de geri kalmıyor.

“Engelli çocuk 8 yaşında, en büyüğü 14 yaşında, 10 buçuk ve 9 buçuk yaşlarında diğerleri. Çocuklar hep peşpeşe oldu yani. Çocuklar kalabalık olunca çok zor deniyor ama şimdi ye kadar ben pek şey etmedim, Allah onların rızkını veriyor gerçekten. Bir de o zaman tıp yok, bir şey yok bir şey bilemiyorsun ki. Aha şimdi bizim köyde bizden büyüklerin 10-12 tane çocukları var. kimisinin 16 tane çocuğu var. Kimse bir şey bilmiyordu ki; son zamanlarda hastaneler çıktı, doktorlar çıktı. adam bilmiyordu ki nasıl korunacak.”

Serhat, köydeyken ‘Allah rızkını verir’ deyip, çok çocuk yapıldığı yolundaki görüşlerin, geçerliliğini doğruluyor. Fakat şehir hayatını gördükten sonra bunun sadece köye ait ama yanlış bir görüş olduğunun farkına varmış. Köy yaşamının toplu alışverişi ve toplu tüketiminin, şehir hayatının parçası olan günlük alış-veriş ve tüketiminden farklı oluşu, kent-kır yaşamının basit ama önemli farklılıkları olarak karşımıza çıkıyor.

“Şimdi burada, şimdi ki aklım olsa en fazla iki çocuğum olurdu. Köyde öyle düşünüyorsun, orda her şey orda var. Kışın ben 10 çuval patates alıyordum köye, 10 çuval da un alıyordum yıllık yani. Alıyorduk bol bol yiyorduk. Mesela sebze meyveyi de haftada bir sefer alıyorduk. Onu genelde ilçeye gittiğimiz zaman alıyorduk. Ama burada öyle değil. Hayat şartları olsun, okuma olsun, yol masrafı olsun. Orda o kadar masrafın olmuyordu ki. Orda hastalanmadıkça çocuğu ilçeye bile götürmüyorsun, yol parası yok. Acil işin olmazsa ancak kendin gidip geliyorsun, başkada bir yere gidemiyorsun ki. Yani sigara da içmeyen bir adamın hiç masrafı olmuyor köyde”.

Serhat, her çocuk doğumu sonrası işi bırakıp köye dönüyormuş.

“İlk çocuğum doğduğunda köydeyim ama başka köyde ırgatlık yapıyordum. Çayır biçiyordum. Ondan sonra telefon açtılar ben öyle geri döndüm. İkinci çocukta ben Bursa'daydım. o çocuğum öldü. Ben genelde çocuklarımın doğumunda köye gidiyordum. İzin almak yok vermezlerse zaten serbest çalışıyorduk geçici çalışıyorduk. İstedğin yerde çalışabilirsin”.

Bu durum geçici köy kökenli – işçi nitelikli işçilerin hem kendilerine, hem de genel anlamda işçileşme sürecine olumsuz etkileri olarak karşımıza çıkmaktadır. “İş” bilincinin eksik ya da hiç olmayışı, işçileşmeyi engellemektedir. İş sorumluluğunun olmayışının yanında işgücü piyasamızın esnek çalışmaya elverişli olması ve hatta bu şekilde çalıştırmaya istekli olan işverenlerin -müteahhitlerin- olması bu olumsuz durumu süregelenleştirmektedir. 4857 Sayılı İş Kanunu'nun da esnek çalışmaya elverişli hale getirdiği işgücü piyasası emekçiler için büyük bir problem alanı olmuştur.

Askerden gelip evlendikten belli bir süre sonra, diğer kardeşleri gibi Serhat da Baba ocağından ayrılarak kendisine ait çekirdek ailesini ayrı bir eve taşıyor.

“Ben evlendikten 5-6 yıl sonra abimden ayrıldık biz. En son benle abim kaldık. Diğerleri evlenip gitmişti. Ayrıldık ondan sonra malı bölüştürdük. Zaten iki de evimiz vardı. Bir ev bana verdi abim, ondan sonra hayvanları da bölüştürdük. O zaman 28 hayvanımız vardı, 14 bana düştü 14 de abime düştü. Abim demedi ki “ben baktım bunlar benim”, hatta daha fazlasını verdi bana. Benim abim benim babam gibidir. O hepimizi büyüttü evlendirdi, çoluk çocuk sahibi yaptı. Hatta biz gurbetteyken gene abimiz bakıyordu malımıza çocuğumuza”.

İlk doğan çocukları ölen Serhat ve Fadime'nin, sonradan doğan 2 erkek bir kız çocuğu sağlıklı. Ancak 8 yaşında; 2003 yılında doğan çocukları hem fiziksel hem de zeka yönünden engelli. Doğduktan sonra ölen kardeşi gibi menenjit geçirmiş, ama

geç fark edilmiş. İfadelerine göre, oradaki doktorun ya fark etmeyişi ya da yanlış teşhisi.

“Çocuğun hastalığını ben doğuşta öğrendim. O zaman doğduğunda ben hemen Erzurum’a götürdüm, orada çok ünlü bir doktor vardı. Ateşi vardı çocuğun, doğduğu gün hemen götürdüm çocuğu küveze aldılar. Orada 14 gün kaldı. Ateşi çoktu. 14 günde sonra dedi 'bişeyi yok al götür' dedi. Meğerse çocuk o zaman menenjit geçirmiş. Artık yolda mı, hastanede mi geçirmiş, anlamamışlar. Eğer anlasalardı, ayaklarından veya sırtından su mu ne almaları gerekiyormuş; doktor anlamamış kısacası. Bu Erzurum Numune Hastanesinde oldu. Numuneden sonra ben fark ettim çocuğun hasta olduğunu. Çünkü çocuk bakarken gözlerinin siyah yerleri kayboluyordu. Ondan sonra şüphelendik Üniversiteye götürdüm. İşte doktor beni öyle 4,5 yıl boyunca beni oyalandırdı; hiç ilaç falan vermedi”.

Engelli çocuğun doğumuna kadar bu aile geçimini rahat bir şekilde kendi çabalarıyla sağlamış. Serhat genelde şehir dışında ve çimento fabrikalarında çalışırken, Fadime de hem çocuklara hem de hayvanlarla ilgilenmiş. Bu arada da gerektiğinde akrabalarından da destek almışlar. Ancak çocuğun rahatsızlığı ile beraber hayatları yüz seksen derece tersine dönmüş. Çoğun hastalığının teşhisi ve tedavisi için elde ne var ne yok, zamanla sırasıyla satılmış; elde avuçta bir şey kalmamış. Sağlık sistemindeki yozlaşmanın en büyük örneklerinden birisi olarak görülebilecek bu olay, piyasalaşan sağlık sisteminin hasta vatandaşı nasıl müşteri olarak gördüğünü açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Karşımızdaki aile varlık durumundan, yoksul, muhtaç vb. hangi kapitalist sistem kavramı ile kavramsallaştırırsanız, fark etmez; sosyal yardım alır duruma düşmüş.

Fadime: “Doktor bize diyor 'ben kanları aldım, Belçika’ya gönderiyorum, şu kadar para', biz de veriyoruz, ama doktor da anlamamış. Geliyoruz otelde yatıyoruz. Lokantaya gidiyor, doktor parası veriyor; hep para oraya gitti”.

Sağlık sisteminin yozlaşması doğuda daha da hızlı bir şekilde gerçekleşiyor. O bölgede hem denetim yetersizliği, hem de halkın eğitimsizliği ve sorgulamadan uzak oluşu ve çekinmesi -'devleti devlete mi şikayet edeceğim' mantığının egemen olması- bu durumun vahametini iyice arttırmaktadır.

Serhat, “Doktora 70 milyon (tl) veriyorduk düşünün sekiz yıl önce. Hemen bizi doktorların özel yerleri var oraya gönderiyorlardı; hastanenin dışında. Orda önce parayı veriyorduk ondan sonra hastaneye yatırıyorlardı. Hiçbir şey vermedi çocuğa; sadece dedi “ben tahlilleri şeye gönderdim; Belçika’ya” falan. E tabi onun parasını da benden aldılar. Kanı aldı ben MNG kargo ile gönderdim. ondan sonra geldi dedi 'menenjit geçirmiş'. Çocuk hastalıktan hep gerinmişti. Komple kilitlenmişti

Köyde ben, zaten biz yardım almıyorduk; ancak bu çocuk doğduğundan beri, Erzurum’a çok gidip geliyordum. Ayda iki sefer üç sefer gidip geliyorduk. Bizim köyle Erzurum arası 160 km. Yol parası ben son iki yılda aldım. Ben bu çocuğu Erzurum Üniversitesi hastanesinde 4 yıl tedavi ettirdim, son iki yılda kaymakamlık yol parası vermişti”.

Çocuğun rahatsızlığından sonra, Serhat, para kazanmak için tekrar gurbete çalışmaya gitmiş. Bu dönemde köyde çocuklar ve hayvanlara bakan Caiz'e'nin yükü, engelli çocukla beraber iyice artmış. Bu dönemde çocuğun hastane işleri ile Fadime ilgilenmiş. Çocuğun rahatsızlığından sonra Serhat uzaklara çalışmaya pek gitmemiş, Erzurum Aşkale'de çimento fabrikasında iş bulmuş ve orada uzun bir süre çalışmış.

“Ondan sonra ben çimento fabrikasında, Aşkale’de çalıştım. En son Aşkale’de de zaten ustabaşıydım, son zamanlarda işte bu çocuk için bıraktım işi buralara geldim. Yaklaşık 5 yıl da orda çalıştım”.

Çocuğun durumu sadece ekonomik hayatlarını değil, aile bütünlüklerini de etkilemiş. Kız çocukları Fadime’nin ailesi tarafından ‘siz bakamazsınız’ gerekçesi ile

yanlarında götürülmüş. Çocuk, yaklaşık 9 aylıkken yanlarından ayrılmış ve 9 yaşına kadar onların yanında kalmış. Bir yandan engelli çocuğun sağlık problemleri, diğer yandan küçük bebeğin aileden kopuşu, onları iyice sıkıntıya sokmuş.

Serhat, “Kız daha yeni bize katıldı; 9 yaşına kadar hep kaynanam baktı. Onlar Karayazı’nın başka köyünde kalıyorlar. Şimdi diğer çocuk doğduğu zaman, hem çocuklar vardı hem sığırlar vardı. Çocuk rahatsızlandı biz Erzurum’a götürdük. O zaman Kız 9 aylıktı 4-5 günlüğüne gönderdik, biz yokuz diye; ondan sonra da daha vermediler bize dediler “siz daha bakamazsınız. Kız onlara alıştı onların yanında büyüdü, 9 yaşına kadar. Alışmak zor oldu ama, onlar da yalnızdı, kimse yoktu yanlarında ufak; öyle baktılar geçen sene getirdiler. Çocuk şuan onları bizden çok seviyor. O bizi unutmuştu neredeyse. Sonra telefonla konuşa konuşa bize biraz alıştı, getirdik. Hatta bir yıl alışmakta zorluk çektik”.

Fadime buna katlanmanın zorluğunu anlatırken aynı zamanda mecburiyetini de ifade ediyor.

Fadime, “ 9 aylıktı annem götürdü baktı, daha yeni biz yanımıza aldık. Zor oldu ama, ben de hastaydım, burnumdan kan geliyordu, bayılıyordum. Şimdi benim ismimi kullanıyor, anneme diyor ‘anne’ ”.

Serhat, sadece çocukla ilgilenebildikleri için, sahip oldukları hayvanları da satmaya karar veriyor.

“İşte bu çocuk evde vardı. Hanım ya mala bakacak ya çocuğa bakacaktı. Ben de dedim bari malları satım de bari çocuk rahat etsin, onun için sattım ben de. Çocuğun masrafları da çok oluyordu ondan da sattım”.

Bu da çözüm olmayınca göç etmek zorunlu oluyor.

Göç Etme Zamanı

Göç olgusunun insanlık tarihi kadar eski olduğu yaygın olarak kabul gören bir görüştür. Göçün genel teorik alt yapısı burada irdelenmeyecektir. Ancak konumuz

gereği sosyal yardım alan bireylerin büyük çoğunluğunun bu olgu neticesinde bir yerlerden Ankara'ya geldikleri gerçeği bağlamında en azından konumuz açısından göç kararına etki eden faktörlere değinmek zorunluluğu ortaya çıkıyor. Kırsal alandaki çözülmeyle beraber, göç kararına etki eden faktörleri Güreşçi (2007) 8 maddede bir araya getirmiştir.

1. Köy dışında okuyan çocuğun bulunması.
2. Sosyal güvencenin olmaması.
3. Köyden göç eden akraba sayısının fazla olması.,
4. Yılın belirli dönemlerinde gurbete çıkan hane reislerinin olması.
5. Sahip olunan çayır arazisi miktarının azalması.
6. Yakını veya komşusunun arazisini işleyen hane reisleri göçe daha az eğilimlidir.
7. Besicilik yapan hane reisleri göçe daha az eğilimlidir.
8. Büyükbaş hayvan sayısının alması.

Güreşçi'nin burada göz ardı etmiş olduğu hizmetlere ulaşım, bekli de en önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Sahip olunan maddi olanaklar, sağlık hizmetlerine erişimi her zaman yeterince sağlayamamaktadır. Bu nedenle uzun süreli tedavi hizmetlerine ihtiyaç duyulması göçe etki eden bir diğer faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocuğunun durumunda bir iyileşme olmaması ve eldeki sermayenin tükenmesi, bu ailenin radikal kararlar almasına neden oluyor. Bu radikal kararların en önemlisi, tabi ki bulundukları baba toprağını terk ederek, hem iş hem de sağlık yönünden daha olanaklı bir yere; Ankara'ya göç etmek. Ankara'ya göç kararını

vermede etkili olan faktörlere dikkat edildiğinde; sağlık hizmetlerinin yetersizliği ön plana çıkıyor. Her ne kadar Erzurum 1993 yılından beri “Büyükşehir” statüsünde olsa da; anlaşılan bu statünün içi tam olarak devlet tarafından doldurulamamış. Halk için Büyükşehir'in içinin doldurulduğu ve bu anlamda her hizmete ulaşmanın kolaylıkla sağlandığı üç büyük şehir göze çarpıyor; Ankara, İstanbul ve İzmir.

Göç kararı almaya etki eden sağlık hizmetlerinin sadece varlığı da yeterli değil, ona ulaşabilmek de önemli. Doğal ve ekonomik zorluklar, bazen mevcut bir hizmeti imkansız hale getirebiliyor. Serhat'ın ekonomik durumunun gittikçe kötüleşmesinin yanında, bir de sağlık hizmetlerine ulaşmadaki uzun mesafe ve bölgesel iklimin sertliği, sağlık hizmetlerine ulaşmayı iyice zorlaştırmış. Göç kararı vermesinde bu durum oldukça etkili olmuş görünüyor.

Serhat,“Çünkü biz çok zorluk çektik, gerçekten çok zorluk çektik. Ben 9 km bu çocuğu kucağıma alıyordum, ilçeye gidiyordum. Bu çocuk doğduğundan beri ben çile çektim. Ondan önce çok şükür durumumuz iyiydi. Köyde durumumuz da iyiydi, ben gurbette çalışıyordum ama gece evimde huzurlu yatıyordum. Ama bu çocuk böyle dünyaya geldiği zaman, hayatım hep doktorlarla geçti. O yüzden dolayı, köyden bıkmıştım; o hayattan. Köyde elektrikler sürekli kesiliyordu, gitti mi bir onbeş gün sürekli gelmez; bu çocuk karanlıkta bir dakika bile durmaz. Bak sürekli müzik çalacak kendisi duracak. (ilk görüşme başladığında çocuk sürekli bağıırıyordu; ancak daha sonra müzik sesi açıldığında sustu). Bunun için ben o yönden çok çile çektim. Karar verdik bizde buraya geldik. Ama işte burada kiradayız, hiçbir şeyimiz yoktu. İşte ben geldim baktım 5-6 tane şu Haymana'nın kadınları bizim evi badana ediyorlar; ben de karşıda inşaatta çalışıyordum. Daha sonra bir iki tane kilim milim getirdiler şey ettiler. Yani ben hiç düşünmedim ki Ankara'da ne yapacam, ne edecem, ne yiyip, ne içecem. Hiç düşünmedim. Köyden bıkmıştım artık yani. geldim buradaki hayatı gördüm, çalışıyordum, bizim oralara göre hayat şartları daha iyiydi. İşte ondan sonra işsiz kaldım, yine de çok şükür”.

Serhat göç kararını akraba etkisi ile almış. O dönem Ankara'da çalışan yeğeni Serhat'a ve Fadime'ye Ankara'ya gelmelerini ve buranın imkanlarının daha iyi

olduğunu söylüyor. Kısa zamanda karar veriliyor, Erzurum'da ve özellikle köyünde yaşamının zorlukları göz önünde tutularak göç kararı alınıyor. Bu kararı etkileyen önemli bir faktör de artık ulaşımı ve paralı sağlık hizmetini alacak ellerinde bir kaynaklarının kalmaması.

Fadime “Abi Bu sürekli işe gidiyor, onda sonra olan bana oluyor. Ben devamlı kendi sırtıma alıyorum, kış çok, ben sırtıma alıp ilçeye götürüyordum. 9 km sonra anayola ulaşıyorduk, ondan sonra da 3 km arabayla gidiyoruz. Hem kadın hastalığım var, hem de boyun fıtığı. O hep gurbetteydi, hep çalışıyordu. Çocuk hastalanınca Erzurum’da doktora gittik hep otelde kaldık, lokantada yemek yiyoruz. doktor şu gün gel para ver, o gün gel hap para. Ondan sonra kaynım (Serhat’ın ağabeyinin oğlundan bahsediyor), yenge dedi ‘gel ben sizi Ankara’ya götüreyim. Dedim ‘Ben Ankara’yı rüyamda bile görmemişim’ bizi getirtti. Geldik burayı kiraladık aha buradayız. Ben çok çektim. o zaman dedim ya ben babama gidecem yada daha da son. Beni getirmiyordu.

Serhat, “Çocuğu öyle sırtımızda götürürken iki üç defa neredeyse kurtlar bizi yiyecekti, tipide boğulacaktık neredeyse”.

Ağabeyi göç kararı aldığında karşı çıkmamış; çünkü “nede olsa çok geçmez, dönerler” diyerek destek vermiş. Serhat kendisi de, aslında, geçici bir süre için geliyor, fakat mevcut şartlar ve çocukların gelecek kaygısı onların burada kalmalarına neden oluyor.

“Abim git dedi, git zaten üç dört ay sonra geri dönece, ben o niyetle geldim. Ama sonra gitmedik. Oradaki evimiz dayalı döşeli duruyor. Artık geri gitmeyi de hiç düşünmüyorum zaten. Sadece bu çocuk için değil, diğer çocuklar da burda rahat ederler. Eğitim olsun, kendilerine bir iş bulurlar en azından. Benim çektiğimi onlar çekmesin ben öyle düşünüyorum”.

Serhat, Ankara yerine Erzurum'a göç etmeyi de değerlendiriyor; ancak iş olanaklarının ve sağlık hizmetlerinin çok kısıtlı olması karar vermesinde etkili oluyor.

“Ben dedim şimdi götürmek zor olur ondan. Erzurum'da çalıştığım zaman, çok güzel maaş alıyordum. Mesela üç yıl önce 1250 lira maaş alıyordum, sigortam, bütün masraflarımı da patron karşılıyordu. O adam beni seviyordu. Ben bir de iyi çalışıyordum. Orada paketlemede ben ustabaşıydım. Ben artık ağır iş yapmıyor, sadece yönlendiriyordum. İşte çocuk böyle olunca baktım, - hatta o dedi ki ‘evi fabrikanın olduğu ilçeye getir, kirani da verecem’. Bu iş ihale işi diye düşündüm birde, şimdi bir yıl geçti ihale değişti, ortada kalırız. Erzurum'da kalmak iyi olurdu ama şartları zordu. Orda kış zordu. Orada eğer o çimento işi olmasaydı orada iş bulmak çok zordu”.

Serhat önce kendisi Ankara'ya geliyor, burada inşaat işinde taşeron olarak çalışan yeğeninin yanında bir süre çalışıyor. 3 ay sonrada bir ev tutarak çocukları Erzurum- Karayazıdan alıp Ankara'ya getiriyor.

“Yeğenim 4-5 ay bizden önce geldi. Ben de İzmir'de çalışıyordum. İnşaat işiydi. Ben bayramdan sonra buraya geldim, sonra evi aldım geldim; evi derken, çocukları ve işte şu beşiği ve iki tane yorgan getirdik. Ben evi kiraladım işte ondan sonra çocukları getirdim. Üç sene oldu biz buraya geleli. 2008'de geldik”

Ankara'ya geldim bir buçuk iki yıl Oran sitesindeki şu binalarda çalıştım. Ankara'ya benim burada yeğenim var. Burada iş almıştı kendisi, şu karşıda inşaat işi vardı iş almıştı kendisi, beni çağırırdı. Önce evi getirmedim, sonra da dedim “ben en iyisi gideyim Ankara'ya”. Önce geçici geldim 3-4 aylığına sonra da gitmedim. Köydeki her şeyi bıraktık geldik. 2 oda 1 salon evim var ama kilitleyip geldik. Tarla var ama ekilmiyor ki neye yarar? Mazotunu masraflarını hesapladığın zaman şeyini (masrafını) çıkarmıyordu, zarar ediyordu.

Gelirken pek bir eşya da getirememişler.

Fadime, “Fadime: burada işte komşılar verdi, bazı eşyaları onlar verdi. Abi Allah senden de komşulardan de razı olsun valla ben iki yastık bir yorgan Erzurum'dan getirdim. Yalnız burada bir çamaşır makinesi ve buzdolabi verdiler. Buzdolabımda böyle ki vuruyorum

kendi geliyor, vurmazsam geri gider. O gün yağmur yağdı, o arkadan su geldi evi su bastı. Valla iki gündür evi badana yapıyoruz. Valla biz çok yani çok mağdur durumdayız. Sadece bu çocuk için biz buraya gelmişiz; yoksa altı nüfus Ankara’da ne işimiz var”.

Ankara'ya geldikten sonra, çocuğu, hemen SSK Dışkapı Çocuk Hastanesi'ne götürmüşler. Burada İlgili doktorun çabalarıyla, çocukta, gözle görülür fiziksel değişiklikler meydana geliyor. Onların buraya göç etmelerini en azında kendileri açısından haklı hale getirecek bir sonuç elde ediliyor.

“ İşte ben buraya geldiğim zaman şeye gittim; Dışkapı çocuk hastanesine gittim. Orada bir Prof.Dr. Alev hanım var. O çocuğa baktı, kas gevşetici bir ilaç verdi çocuk gevşedi. Ondan önce çocuk sadece sırt üstü yatıyordu, hiç oturma yoktu çocukta. Altı buçuk yaşına kadar hep sırt üstüydü ondan sonra o kasları gevşeyince çocuk oturmaya başladı. Çocuk bir yıldır zaten böyle oturuyor. Bundan önce böyle değildi. Şimdi doktor diyor “yürümeyebilir, konuşmayabilir” ama bizim için bu da çok iyi; daha önce sadece sırt üstü yatıyordu. Şimdi hiç olmaza oturuyor, kendini yuvarlayıp ileriye doğru gidiyor. En azından acıktığı zaman biz anlıyoruz ki yemek istiyor, ses çıkartıyor, altını kirlettiği zaman sesler çıkarıyor; yani bu hali çok iyi bizim için. Gerçekten biz Ankara’ya geldiğimizde bu kadar da beklemiyorduk; çok iyi şimdi. Buradaki doktorun verdiği kas gevşetici be bazı ilaçlar çocuğu bu hale getirdi. Çocuk ayrıca özel eğitime de gönderiyorum. Devlet onu da karşılıyor. Hatta bir ara şeyi düşündüm; Büyükşehir belediyesi bu özörlölere simit yeri veriyor diye duydum; seyyar simitçiler var ya; yer veriyor. Arabaların içinde satıyorsun. Bu çocukların hakkı varmış; ihale oluyormuş dediler, onu düşünüyoruz. Çocuğun raporu var, %100 engelli, Gazi hastanesi de %97 rapor verdi. Erzurum Üniversite hastanesi de %100 vermişti.

Serhat çocuğu ile ilgili gelişmeyi sağladıktan sonra, bir diğer sorunla yüz yüze kalıyor. Şimdi nasıl geçinecekleri sorunu ile karşılaşılıyorlar. Çalıştığı inşaat işi sona erince tekrar iş bulamıyor. Serhat’ın inşaatlarda çalışması da taşeron tipi çalışmanın olumsuzluğuna takılıp kalmış. Daha sonra bulduğu iş de pek uzun sürmemiş.

“Buraya geldim, işte yeğenim, burada taşeronluk yapıyordu, beraber çalışmaya başladık. O da yaklaşık bir buçuk sene sürdü. Ondan sonra tekrar inşaatlarda çalıştık. Daha sonra Umar Market’te beş ay servis şoförlüğü yaptım. Ondan sonra marketlerde servis işini kaldırdılar. Şoförlük işi kalmadığı için ben de işten çıktım.”

Serhat çalıştığı en son işi olan şoförlük işinden dini inancı nedeniyle çıkarıldığını savunuyor.

“Ben namaz kılıyordum, bırakmadı namaz kılım. Boş olduğumda namaz kılıyordum beni gördü, ‘benden çalıp Allaha veriyorsun’ dedi, Allaha inancı yoktu. ben dedim ‘zaten şuan müşteri yok bir şey yok’ dedim, o da yok dedi. Dedi Eğer namaz kılacaksan git camide kıl, işe gelme”

Ankara’da marketlerin müşteri servis hizmetleri sadece Umar Market’de değil tüm marketlerde kaldırıldı¹⁴. Bu nedenle servis şoförü olarak istihdam edilenlerin işine, işin niteliği ortadan kaldırıldığı için son verilmiş. Serhat’ın bu işten atılma gerekçesini öne sürmesi ülkemizdeki din temelli siyasi ayrışmanın varlığının bir yansıması olarak ortaya çıkıyor.

Serhat, en son işinden görüşmeyi yaptığımız günden dört gün önce çıkarılmış. İşten ayrıldıktan sonra İŞKUR’a başvurmamış. Bunun gerekçesi olarak daha önce başvurmuş olmasına karşın bir sonuç elde edemediği geçmiş olumsuz deneyimini ortaya koyuyor. Bu nedenle iş arama yöntemi olarak öncelikli olarak tanıdık, hemşeri, arkadaş ilişkilerine öncelik veriyor

“İŞKUR’a yazın ben boştum, başvuru yaptım hiçbir cevap gelmedi. Şoför olarak başvurdum. İnşaat ne iş olsa ben yaparım. Ordan dediler” sürekli buraya gelip takip edeceksiniz”. Benim oraya gidecek o kadar param olsa ben niye oraya gideyim. İş arıyorum şu an. Bir arkadaş da bana söz vermiş dedi ‘on beş gün sonra iş alacam sana da haber verecem’ dedi. Halı yıkama işi onu bekliyorum”.

¹⁴ Ankara Umum Otomobilciler ve Şoförler Esnaf Odası ve Perakendeciler Derneği’nin kararı gereği 01 Şubat 2011 tarihinden itibaren tüm marketlerin müşteri servis hizmeti kaldırıldı

Göç etmiş olma sonucundaki memnuniyet durumları sorulduğunda kötü bir durumda olmalarına karşın, geldikleri yerle kıyasladıklarında hallerinden memnunar. Elde etmiş oldukları kazanımlar var. Çocuğun sağlığında gözle görülen büyük değişimle beraber, yine çocukla ilgili olarak çocuğun bakımına yönelik elde etmiş oldukları belediyenin engelliler için evde bakım hizmeti.

Serhat, “Şimdi burada aç da kalsak en azından rahatız. Buraya şimdi belediyenin doktoru geliyor iki aydır bakıyor, iki aydır çocuğa bez de veriyorlar. Biz bilmiyorduk belki bunlar daha önce de vardı biz bilmiyorduk. Bir defa ben markette çalışıyordum, bir arkadaş geldi, baktık belediyenin arabası, bana dedi senin engelli çocuğun var, bana telefon numarasını verdi, bir form verdiler bize, doldurduk birkaç gün sonra gelip eve baktılar. ... Burada her şey farklı. Mesela ben köydeki yaşantımla buradaki yaşantım çok farklı. Burayı siz belki en kötü yer olarak görüyorsunuz, gecekondular olarak beğenmezsiniz, ama bizim için burası cennet gibi görünüyor. Mesela benim köydeki evim buna on çeker, öyle daire de bulamazsın. Çift katlı hep taş duvar yapmışım, 80 cm sadece duvarın eni üstü çatılı. ama burada işte, burası rahat olduğu için. Bura hep nem, ama gene de bura iyidir işte”.

Fadime, “Yok abi köy, kahrı çok var, kış var; çünkü benim çilem çok var, çok çile çektim. Hem bu çocuğa bakıyordum, hem de kaç tane ineklerim vardı onlara ben bakıyor, hem de köyde biz ekmek yapıyor tandırda, ev işleri var. Burada sadece çocuğa bakıyorum, daha iyi ama gurbetlik zor. Bu çevrenin hepsi haymanalı sadece, biz iki hane varız Erzurumlu”

Göç’ün Çocuklar Üzerindeki Etkisi

Ankara’ya göç etmeleri, ailelerin, hem ekonomik hem sosyal durumları kadar, çocukların eğitim hayatlarını da olumsuz etkilemiş. Bu aile, göçün kaynak ve hedef yerleri arasındaki hem kültür hem de eğitim nitelik farkı nedeniyle, çeşitli zorluklar yaşamış. Anadolu’nun herhangi bir yerinden göç eden aileden farklı olarak, bir de dil problemi ile karşılaşmışlar. Ailenin Kürt kökenli oluşu ve çocukların okul çağına kadar sadece Kürtçe biliyor ve konuşuyor olmaları, eğitim hayatında büyük zorluklarla karşılaşmalarına neden oluyor. Kaynak yerdeki (göç veren Özgenci

köyü) eğitim de doğal olarak Türkçe; ancak okula gelenlerin hepsinin aynı düzeyde Türkçe biliyor ve öğreniyor olmaları onları o kadar etkilemiyor. Hedef yerdeki (Göçle gelinen Ankara) okulda diğer öğrencilerin “yeni bir dil” öğrenmek gibi bir problemleri olmadığından ve eğitim müfredatının da genele yönelik olması dil problemi olan aile çocuklarının eğitimde zorlanmalarına ya da eğitimlerini sona erdirmelerine neden olmaktadır. Serhat’ın çocukları da aynı problemle yüz yüze kalmış.. Daha küçük yaşta gelen çocuk (konuşmaya yeni başlamış ve Kürtçeyi az çok bilen) ile dili artık net kullanmaya başlayan çocuk (Kürtçeyi net konuşan ve anlayan) arasında da farklılıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Büyük çocukların zorluk çektiği, okul öncesi gelen çocukların ise uyum düzeylerinin daha iyi olduğu göze çarpıyor.

Çocukların okul durumları ile ilgili soru sorulduğunda, verilen yanıtlar konuyla ilgili savımızı destekler niteliktedir. Çocukların okul durumları:

Serhat, “Vallahi o kadar iyi değil. Buraya geldikleri zaman, çocuklar doğru dürüst Türkçeyi bilmiyordu zaten. Büyük oğlan beşe gidiyordu. Küçükleri de ikiye gidiyordu. Aha daya yeni Türkçeyi öğrendiler. İnsan 6-7 yaşına kadar hiç Türkçe konuşmamışsa, adam ancak bir zaman ancak o dili öğrenir. Onun için zorluk çekiyorlar. Okula gitmek istemiyorlardı, sokağa çıkmak istemiyorlardı; Türkçe bilmiyorlardı çünkü”

Okuldaki öğretmenleri de durumun farkında olduklarından bir ara Serhatla görüşmüşler. Okulda arkadaşları ile ilgili bir şikayetleri olmamış ama Serhat’a göre, böyle bir problem olsa da söylemiyorlar.

Serhat, “Öyle bir şikâyet olmadı ama mutlaka dışlıyorlardır. Öğretmenleri bir ara çağırdılar işte çocukların durumlarından bahsettiler. Onlar da yardımcı olmaya çalışıyorlar. Okul şu karşıda (Oran sitesi tarafında) yaklaşık 3 km. yürüyerek gidip geliyorlar. Çocuklar burada da farklı davranıyor. Çünkü buradaki çocuk sürekli her şeyi görüyor. Ama biliyorlar durumu fazla zorlamıyorlar. Elin çocukları 2 lira 3 lira vermezsen gitmiyor, bizimki 50

kuruş, 25 kuruş da versen götürüyor. Demiyor “bu az oluyor”. Çünkü köyde görmemiş hiç onu. Burada görünce ona çok geliyor”.

Çocukların okula uzun mesafeler yürüyerek gidip gelmesi burada da devam ediyor; ancak burada yürünen mesafe onlar için o kadar problem edilecek bir uzunlukta değil.

Aile buraya göç etme nedenlerinden birisi olarak da çocuklarının eğitimi ve geleceğini gösteriyor. Büyükşehirde (Ankara, İstanbul ve İzmir gibi tüm imkanlar açısından “büyükşehir”) yaşamının onların geleceğini bir şekilde olumlu yönde etkileyeceği görüşü hakim. Hem buradaki sosyal çevre ile etkileşim hem de eğitimin kalitesi ve ulaşılabilirliği çocukları açısından geleceğe daha umutla bakabilmelerine yol açıyor. Serhat, çocuklarının geleceklerinin kendisinininkinden farklı olacağından çok emin ve onların daha iyi olacaklarını ümit ediyor.

Serhat, “Onun için biz burayı seçtik. En azından çocuklarımız bir şey olur, Türkçeyi öğrenirler, geri kalmazlar, bişeyler bilirler. Önceleri, iki yıla kadar bir yere çıkmıyorlardı. Şimdi 2-3 aydır Perşembe günleri okuldan geldikten sonra el arabasıyla pazara gidiyor eşya taşıyor, 5 -10 lirada hiç olmazsa ordan kazanıyor. Biraz gözü açıldı çocuğun. Şimdi 14 yaşında. Önceleri yapmıyordu, utanıyordu.”

Serhat çocuklarının geleceği ile ilgili sorular sorulduğunda:

-Sence çocukların senden farklı olacak mı?

“Muhakkak olacaklar”.

-Bunu nasıl yapacaklar? Eğitimle mi?

“Eğitim olsun, şey olsun en azından görüyorlar”

-Eğitimi bir kurtuluş olarak görüyor musun?

“E mutlaka. Okuyan insanlar daha önde şimdi. Eğitim olsun, diyelim ki adam öğrenir, en azından bir iş bulur buralarda. Mutlaka bir iş bulur; bir lokantaya girer, illaki bir iş olur yani. Ama köyde ne olacak ki.

-Üniversiteyi bitirenler işsiz?

“O şimdi ayrı bir konu, iş yoksa yapacak bir şey yok. Ama adam en azından bilsin de gene iş olmasın. Adam üzerine düşeni yapsın iş yoksa yapacak bir şey yok. Herkesin de okuması lazım. Ben bir defa 15 yaşına kadar Erzurum’a bile gitmemiştim. İkinci sefer de ben gurbete çıktım. Ben gittim doğru dürüst Türkçe bilmiyordum”.

Çocukların gelecekle ilgili görüşleri de okuldaki durumlarına bağlı olarak farklılık gösteriyor. okula başladıktan sonra (neredeyse ilkokulun bitmesine yakın) farklı bir kültürel ve sosyal çevreye gelen çocuğun okula adaptasyonu güç oluyor. Bu nedenle gelecek hedeflemesi eğitim dışında aranıyor. ancak okul hayatına bu çevrede başlayan çocukların gelecek hedeflemesinin okula bağımlı olma düzeyi daha yüksek.

“Büyük çocuk okumaz. Okula gitmek istemiyor. Onun akli fikri hep malda (hayvancılık). Ben hayvancılık yapacam diyor. Köyde öyle görmüş çok sevmiş ondan istiyor. Yok yani durumu belli zaten, hiç yani hevesi yok okumaz yani. Öldürsen de okumaz. Karne aldı, bu dönem dört zayıfı vardı. Adam Türkçeyi zaten daha yeni öğrenmiş. Türkçesi zayıf. Ama en azından liseyi bitirmesi için zorlayıp aldracam diplomayı. En azından bir çıraklığa gönderecem mutlaka. Ha hani derler ya “eşegini sağlam kazığa bağla”, okusun ha iş olmazsa yapacak bir şey yok, o artık devletin sorunu. Küçükler okumak istiyor, biri diyor “ben öğretmen olacam”, öbürü diyor “ ben doktor olacam”.

Kişinin eğitim sonucunda belli bir iş sahibi olamaması, onun toplum içerisinde kendisini konumlandıramamasına yol açabilir. E.H. Erikson’a göre, lise sonrası hayatta, bir ergenin yetişkinliğe geçişinde, mesleki bir kimlik edinmiş olmasının önemli bir yeri vardır. Bunun gerçekleştirilememiş olmasının, kişinin,

kendine verdiği değerin azalması yol açması olasıdır (Aktaran, Darity, Goldsmith, Veum, 1997)

Çocuğun özsaygısının gelişmesinde eğitimin önemli bir rolü vardır. Aile içi eğitimin önemli olmasıyla beraber, okul hayatındaki davranış kalıpları, çocuğun özsaygı düzeyini etkileyebilmektedir. Çocuğun okulda öğretmen ve arkadaşları ile olan ilişkilerinde yaşadıkları ve beklentilerinin karşılanma derecesi, bu bağlamda da başarıya ulaşp ulaşamaması özsaygı düzeyinin gelişmesini olumlu yada olumsuz etkileyebilmektedir (Avşaroğlu ve Üre, 2010; Kılıççı,2002; Pişkin, 1996).

Serhat'ın göç kararı vermesi ve ailesinin bir “bilinmeze” sürüklemesi, kendisinin özsaygı düzeyinin düşük olmadığının bir belirtisi olarak görülebilir mi? Gelecekle ilgili özellikle büyük bir sorumluluk gerektiren karar vermek sosyal psikoloji açısından yüksek özsaygı belirtisi olarak daha önce ifade edilmişti. Bu bağlamda Serhat'ın göç kararı verme anı ve Ankara'ya geliş ve yerleşme sürecine kadar özsaygı düzeyinde bir olumsuzluk görünmüyor. Serhat'ın göç kararının sonucunda, elde etmeyi umduğu ve elde ettiği şeylerin örtüşme yani amaçlarına ulaşma düzeyi özsaygısını etkileyen önemli bir faktördür.

Göçün asıl nedeni olan engelli çocuğun sağlık durumundaki ilerleme bekleyişinin olumlu sonuç vermesi, hem ailesinin (eşinin, kardeşlerinin) hem de kendisinin özsaygısını ve özgüvenini arttırmış görünüyor. Eğer olumsuz bir sonuç elde edilmiş olsaydı ve bunun üzerine bir de üzerine işsizlik olgusu yüklenmiş olsaydı durum daha çetkin olacak ve hem Serhat'ın hem de Fadime'nin özsaygı düzeyi olumsuz etkilenecekti.

Yardım Alma Süreci

Ailenin Ankara’da yardım alma sürecine eklemlenmeden önce, geçmişte yardım almış olup olmadıkları ve ne düzeyde aldıkları önemli. Geçmişte öğrenilmiş bir alışkanlığın sürekli bir tutuma dönüşebilme olasılığı açısından daha önceki yardım alışkanlığının bilinmesi gerekli. Köyde kaldıkları süre boyunca geleneksel yardım ilişkileri devam etmiş ve köydeyken zor durumda kaldıklarında diğer aile büyüklerinden yardım almışlar.

Serhat, “Biz ayırdık ama yardımları hep devam ediyordu, şu an halen de devam ediyor. Yani birimizin başı sıkıştığı zaman hepimiz koşuyoruz yani. Akrabalarımızda yardıma ihtiyacımız olsa gelirdi”.

Ailenin yardım alma geçmişi var. Erzurum’da da yardım alama süreci işlemiş. Çocukla ilgili engelli yardımı alınmış, bir süre de hastane geliş gidişi için yol parası desteği sağlanmış.; ancak aile oradaki işleymden oldukça şikayetçi. Taşrada en çok dile getirilen sorun, SYDV çalışanlarının yardımları düzensiz, hak etmeyene ve eş-dost- akrabalarına verdiklerine yönelik şikayet Serhat ve ailesi tarafından da dile getiriliyor.

Serhat, “Erzurum’da yardım olarak sadece bir çocuk yardımı aldık (y.n. *engelli maaşı*). Serhat: Hatta bizim orda kaymakamlıkta bir Harun vardı, neredeyse adam dövüyordu, yardım istediğin için. Çocuğumuz hastaydı biz gidiyorduk bize bağıryordu, “niye geliyorsunuz ikide bir buraya” “gelmeyin” diyordu. Tanıdıklarına genelde veriyorlar. Hakkı 30 torbaysa, 20 veriyor, 10’unu kendi alıyordu”.

Fadime,” sana deyim, o da bizim muhtar iyi bir muhtar değildi. Orda hiçbir şey vermiyorlardı. Ankara başka”.

Erzurum’da da ellerinde avuçlarında ne varsa tükendikten sonra yardım almaya mecbur kaldıklarını ifade ediyorlar.

Serhat, “Köyde ben, zaten biz yardım almıyorduk; ancak bu çocuk doğduğundan beri, Erzurum’a çok gidip geliyordum. Ayda iki sefer üç sefer gidip geliyorduk. Bizim köyle Erzurum arası 160 km. Yol parası ben son iki yılda aldım. Ben bu çocuğu Erzurum Üniversitesi hastanesinde 4 yıl tedavi ettirdim, son iki yılda kaymakamlık yol parası vermişti”.

Erzurum’da süren geleneksel ilişkiler Büyükşehir geldikten sonra çözülmeye başlamış. Erzurum’da kalanlarla yardımlaşma devam ederken, Ankara’da bulunan akrabaları ile yardımlaşma ilişkileri gittikçe zayıflamış.

Serhat, “Benim dayım mesela Keçiören’de oturuyor, ben hiç gitmiyorum yani. Bazen görüşüyoruz, ama, Hatta dedi ‘gel burada otur’ ben gitmedim. Çünkü onlar da bir şey yaptığı zaman hemen ertesi gün senin yüzüne vuruyor.

Fadime, “Vallahi aha bunun bir abisi hacca da gitmiştir. Aaha sen bir pantolon alırsın bu çocuğa ama bunun abisi kardeşidir, bir pantolon almamıştır bu çocuğa. Kimseden fayda görmemişiz. Bende en küçük gelinim. Abi kardeşinde faydası olmazsa kimse yardım etmez. Kimsenin faydası kimde yoktur ağabeycim. Mesela babamgil İstanbul’da çalışıyor. İki tane abim vardır, iki tane de kardeşim vardır, bir de onun oğlu var çalışıyor, bana mı çalışıyor? Valla ben açık konuşuyorum. Kimse elini kimseye uzatmıyor”.

Buna karşın, kent yaşamının geleneksel yardımlaşma ilişkileri devreye girmiş. Çevredeki komşularından yardım görmüşler. Yoksulların birbiriyle yardımlaşma olgusunun, kurumsal yardımın eksik ve yetersiz ya da ulaşamadığı dönemlerde eskisi kadar olmasa da varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Kent hayatında özellikle akrabalar arasındaki geleneksel yardımlaşma ilişkilerinin kopuşu, kent yaşamının birey üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır. Ancak buna yol açan

kentin kendisi değil, insanların gelip karşılaştıkları ve bir parçası oldukları kapitalist üretim süreçleri ve ilişkileridir. Bu bağlamda da kent emekçilerinin yoksulluğunun sömürölmesinin sorumlusu kent değil, kapitalist üretim biçimi olarak karşımıza çıkıyor (Keleş, 1997: 92).

Serhat, “Çevreden, tabii ki işsiz kaldığım zaman; bu komşular hep pazarcı, getiriyorlar tabi ben şimdi yalan mı söyylim. İnsanların hakkını yememek lazım. Yani adam kendi evine bir şey getirdiğı zaman bize de getiriyorlar. Ondan sonra, ben geldim, yakacak yoktu. Ben alamadım parayla. Burada adam başı bir iki çuval kömür verdiler bize; kendilerine gelen yardımdan; bizimde onlar kadar kömürümüz oldu. Yani yardım ettiler. Komşular sağolsun. Belediyeden kaymakamlıktan aldığımda hiç olmazsa yüzüne vuran olmuyor.

Kira ben şu an iki sene önceye kadar 280’di, şimdi adam bizden 200 lira alıyor. 80 lirasını artık almıyor; çocuğun durumunu da biliyor ya artık ondan. Hatta ev sahibim”ben kirada olmasaydım hiç almazdım sizden’ dedi. Şimdi bende hiç aksatmıyorum; yemiyorum içmiyorum önce onu veriyorum.

Diğer yandan muhtarlık da gerektiğinde yardım elini Serhat ve ailesine uzatıyor.

Serhat, “Muhtarlarımız hepsi iyi gerçekten bundan önceki Erzurumluydu. Bu Sivaslı. Şimdi evraklar için bizden hiç para almıyorlar. Çocuk için gerçekten bizden almıyorlar. Hatta dün demiş ki ‘akülü bir araba getireyim çocuk kullansın’ biz istemedik. ‘Çocuğun kullanacağı bir hali yok’ dedik. Başka ihtiyacı olan varsa ona ver dedik”.

Daha önce yeşilkart sahibi olan aile, Ankara’ya geldikleri günden beri Serhat çalıştığı için Yeşilkartları pasif durumdaymış; ancak şimdi işsiz kaldığı için daha önce almış oldukları yeşil kartlarla yeniden başvuru yapmış. Son üç hafta sonra öğrenebileceğini kendisine bildirmişler.

Serhat'ın işsiz kaldığı dönemlerde Komşularının yol göstermesi ve teşviki ile sosyal yardım almak için başvuru yapmışlar. Başka gelir kaynakları olmayınca mecbur kaldıklarını ifade ediyorlar.

“İhtiyaçları nasıl karşılayacak? Hepimiz biliyoruz. Her çocuğa en az 2-3 lira harçlık vermek lazım. E okul defteri var kitabı var, kalemi...”

Ankara'ya geldikten sonra Serhat'ın bulduğu süreksiz işler ve nihayet sgari ücretli şoförlük işi ailenin geçinmesine yetmiyor. Durumla baş etmek için yardım sürecine tekrar eklenme ihtiyacı doğuyor.

Fadime, “Burada 3 çocuğum okula gidiyor, büyüğüm 7'ye gidiyor, kızım dörde gidiyor, başka bir oğlanda 4'e gidiyor bu da (engelli çocuğu göstererek) böyle perişan, bende bu gecekonduda böyle duruyorum. O da markette çalışıyordu, beslenmedir, çocukların harçlığıdır, kalemdir, yemin ederim yetmiyordu”.

Yardım alma sürecinin başlaması genelde rastladığımız şekilde; yardım alan ve bu süreçten haberi olan yardım almayı geçmişte deneyimlemiş komşuların yönlendirmesi ile gerçekleşiyor.

Serhat, “Biz bilmiyorduk, geldikten yaklaşık bir buçuk yıl sonra komşular bize söyledi. Dediler ‘kaymakamlık böyle böyle yardım veriyor’ bizde başvurduk. Onlar da yardım alıyorlar”.

Hem Kaymakamlıktan (SYDV) hem de Büyükşehir Belediyesi'nden yardım alan aile, Büyükşehir'den Yardım alama sürecinde problem yaşıyor. Geldikleri zamandan bu güne kadar (3 yıl içinde) bir defa büyük şehirden, 2 defa da SYDV'den kömür yardımı almışlar.

Serhat, “Ben Büyükşehir’e başvuru yaptım. Kömür vermediler, (ye enini göstererek) ikimize de vermediler. Tekrar ba vurduk ama gene vermediler. Ondan sonra bu sene verdiler. Kaymakamlık da verdi. kaymakamlık iki yıldır veriyor; geçen sene de verdi, bu sene de verdi. Belediye bu sene gıda da verdi. Bu bölgeye zaten geç veriyor da”

Kaymakamlık, daha önce sigortası olduğu için yardımda bulunmamış. Çünkü 3294 sayılı SYDF Kanunu gereği herhangi bir sosyal güvencesi olanlara yardımda bulunulamıyor. Ancak Belediyeden yardım almak için bu bir engel değil. Serhat  imdi güvencesiz olduğu için yardım alabilecek. Bu doğrultuda kendisine çocuklarının eğitimi için (3 ilk   retim   rencisi yardımı) yardım verileceği iletilmiş.

Serhat, “Kaynakamlık bundan önce benim sigortam var diye vermemi ti. O gün ben işyerinden  ıkı ımı aldım götürdüm, çocuklara yardım amaçlı, (eğitim yardımı) 450 lira vereceklermi ”

Sosyal Yardım-  zsaygı İlişkisi

Refah uygulamalarının etkileri üzerine yapılan çalışmalara göre, uzun dönemli refah sisteminin yardımlarından faydalanma, sistemde bulunmak, düşük gelirli tek, yalnız kadınların özsaygısını ve öz yeterliliğinin üzerinde azaltıcı etki yapmaktadır. Bu g r    savunanlara göre alıcılar, kendilerini refah sistemi yüzünden a a ılanmı , onur kırıcı ilişkiler içerisinde görmektedirler (Goodban, 1985; Jarrett, 1996; McLoyd & Wilson, 1991). Kunz ve Kalil (1999) bu durumu refah sisteminin yarattığı bağımlılık nedeniyle, kişilerin kendilerinde refah sisteminin vermiş olduğu destekten ayrılma g   ve yeteneğini bulma olasılığının düşük olmasına dayandırmaktadırlar. Kali ve Kunz'un yapmış oldukları ampirik çalışma neticesinde, düşük düzeyde özsaygıya sahip kadınların refah yardımını talep etme olasılığının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Kalil ve Kunz: 1999).

Sosyal yardım anlayışı ve yardımlaşma kültürü, kişi, grup, bölge ve ülkeler arasında farklılık gösterebilmektedir. Bu farklılık ülkenin içinde bulunduğu soyo-ekonomik ve kültürel yapı ile yakından ilişkilidir. Yukarıda ifade edilen refah uygulamaları ve bireylerin tutumlarının farklılık göstermesi doğaldır. Araştırma yapılan Amerika Birleşik Devletleri'nin yürüttüğü liberal politikalar, kanımızca böyle bir sonucun çıkmasını gerektirirken, bir taraftan da mevcut refah hizmetlerinin gelişmişlik ve katkı düzeyi ve bireyin içinde bulunduğu kişisel durum nedeniyle böyle bir tutum sergilemiş olması olasıdır . Her ülkede, her toplumda, her grupta ve her bireyde aynı tepkinin ortaya çıkması pek mümkün değildir. Bu bağlamda Türkiye'de de farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Sosyal yardımların katkı düzeyi kişilerde bağımlılık yaratacak düzeyde değildir.

Alan çalışmasında görüşülen kadın görüşmeciler sosyal yardımlarla ayakta durduklarını, böylece hayata tutunduklarını ifade etmişlerdir. Görüşmeci kadınların büyük çoğunluğunun eşinden boşanmış olduğu göz önüne alındığında , bu kadınların özsaygı düzeylerini sosyal yardımların olumsuz etkilediğini söylemek çok zor. Tam aksine sosyal yardımların hayatta yalnız kaldığı hissine kapılan bir kadının özsaygısına olumlu katkı sağladığını söylemek daha doğru olacaktır. Böyle bir var olma mücadelesini, muhafazakâr yapısını hala koruyan Türkiye gibi bir toplumda sürdürebilmek, bunun en açık göstergesidir.

Araştırmamızın bu kısmına kadar sadece Serhat ve ailesinin sosyal yardım almaya kadar geçirmiş oldukları hayat hikayesi aktarılmıştır. Bunun nedeni buraya kadar Serhat ve ailesinin başından geçenler aşağı yukarı diğer sosyal yardım alan emekçilerin de başından geçmiş ve benzer süreçleri yaşamış olmalarıdır. Görüşme yapılan ailelerin neredeyse hepsinin Ankara dışından göç etmiş olmaları bu savımızı

desteklemektedir. Ancak bundan sonra bireylerin duygu ve düşüncelerindeki sosyal yardım algılayışı farklı olabileceğinden, diğer görüşmecilerin ifadeleri de aktarılacaktır. Özellikle tezimizin asıl bağlamını oluşturan özsaygı düzeyi ile sosyal yardım ilişkisi açısından bu kısımdan itibaren diğer görüşmecilerin görüşleri de aktarılmıştır.

Sosyal yardımların özsaygı düzeyine etkisini ortaya çıkarma açısından görüşmecilerin kullanmış oldukları ifadelerden yola çıkarak, kavramsal tartışma kısmında özsaygı düzeyi ile ilişkili ortaya konulmuş olan utanma, başarılı olma isteği, iyimserlik, sosyal yönden bağımsız, etkin, girişken, yaratıcı, araştırmacı, yeni fikirlere açık, sevecen, sorumluluk sahibi vb kavramlara dikkat edilerek, bunlar üzerinden değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Serhat yardıma ihtiyacı olmasına karşın böyle bir sürece eklemlenmeyi kendisine yediremiyor. Tipik geleneksel bir erkek davranışı olarak görünen bu davranış, kişinin kendisine saygısının bir göstergesi olarak da kabul edilebilir; ancak diğer yandan özsaygı konusundaki önceliğin ailesinin aç kalması pahasına sonuçlar vermesi olasılığı da yok değildir. Sorumluluktan kaçınmanın da “düşük özsaygı”nın belirtilerinden birisi olarak kabul edilmesi, bu davranışın özsaygı açısından müphemliğini ortaya koymaktadır. Kendi sorumluluğundan kaçmasının yanında, eşinin; Fadime’nin başvuru yapmasını da kendisine yedirememiş; hatta ileri giderek şiddete bile başvurmuş oldukları ifadelerinden anlaşılmıştır. Diğer görüşmecilerde de benzer ifadelere rastlanmış, erkeklerin utandıkları için yardım başvurularını kadınlara yaptırdıkları anlaşılmıştır. Diğer yapılan görüşmelerde, evli kadınlar da yardım başvurularını erkekler utandıkları için, kendilerinin yaptıkları gözlenmiştir.

Recep, “Eşim başvurdu. Parayı da ona veriyorlar. Bazen işimiz çıkıyor ben işe gidiyorum. Zaten parayı alınca da çoluğa çocuğa harcıyor. Yapacak bir şey yok”

Serhat,” vallahi ben **utandım**, gitmedim. Valla yardım istemek bana biraz şey olur ben o yüzden gitmedim. Ben yardıma gitmiyordum. Hanım gitmese ben gitmezdim. Ben çocuğun maaşını bile almak istemiyordum. Ben çalışıyordum, ben diyordum bana yeter”.

Fadime, “Vallahi kendi gitmedi, vallahi bir yıl burada aç kalsın açlıktan ölsün gine de gidip, yardım istemez. Zati köyde de bana bir şey yapmıyordu . Abi valla ben devamlı onunla kavga ediyor. Ben diyor ben büyükşehre (Belediye yardımı için) gidiyorum, o hiç istemedi. O öyle bir insan değil. Her gün kavga ediyoruz ben dedim “bu çocuğa ben bakıyor her gün sen değil, ben alacam” dedim. Yani bu adam bir gün demedi, “git burada başvuru yap, bu çocuğun bakım parası çıkar”. Valla benim zorumla gittim, bir tokat da bana vurdu. Dedim valla ben çıkacam. Yani ben devletten zengin değilim, devlet başka ben başka. Ben bir fakirdir. Hani Allah devletten razı olsun, biz gidiyoruz, yardım dağıtıyor, ne dağıtıyorsa da Allah razı olsun. Yani abi sen daha iyi bilirsin. Altı nüfus vallahi kolay değil. Vallahi bir çuval bir şey getiriyorum bana on gün yetmiyor. Aha dışarı çamurdur, çocuklar geliyor, çamurdur, kirleniyor, mecburdur çıkarıp yıkayacam. Benim ağır hastam var abi, Her şeyi ben elle veriyorum. Afedersin hazır bez kullanıyorum, çorba, mercimek, kıyma, çiğneyemiyor abi hiç bir şeyi. E vallahi geçim zor. Ben cep telefonu bilseydim ben derdim “durumum böyle böyle” söyledim yani. Ne çektim. Ben kim olsa; hakim olsun, savcı olsun, kaymakam olsun ben giderim, konuşuyorum; yani nerede olursa da olsun. E ben nasıl çalışım aha buna kim ne bakar. Bu da (eşini işaret ederek) iş yok yoktur, gidip kimde kavga yapar hani iş? bir iş de yoktur. Allah da biliyor iş yoktur. Vallahi önce kaynım burada inşaatta çalışıyor, adam onun da parayı yedi, getti, kocamın da parasını yedi. Biz gidip adamı mı öldür. Biz 4 bin 5 bin lira için gidip kiminle kavga yapak.

Kocamın işi olsun yeter. Gene de bize bir zararı yoktur (eşinden bahsediyor). Bize hakaret yapmıyor, zulüm yapmıyor, yani bizim gözümde bir şeyde bırakmıyor, çünkü biz geldik, Ankara’da geçim zor. 5 ay markette çalışıyor abi, elinde kartı var bir şeyler alıp getiriyor. Bir şey getirmeyince küçük oğlan kapıyı pencereyi kırıyor “baba herkes bunu almış ben de istiyorum”. Dün ayakkabı yırtılmış, Serhat gitti ona ayakkabı getirdi. Mecburdur. Köyde olsa yırtık yakayla, kirli yırtık da gider okula ama bura Ankara. Yok abi burada olmaz bir de ayıptır. Kızın üst baş temiz olmazsa gelip burada ağlıyor ‘anne keşke bizde zengin olsak, bu böyle beslenme getiriyor, ben böyle getiriyom’. E geçim zor. Şimdi biz 6 nüfus, bizim her bir tarafta bu (engelli) bir tarafta. Yemin ederim”.

Diğer görüşmecilerle yapılan mülakatlarda da elde edilen veriler ışığında, kadınların sosyal yardıma bakışlarının erkeklerden daha farklı olduğunu söyleyebiliriz. Onların kendilerine biçtikleri ilk ve zorunlu görev çocuklarının karınlarının doyması. Çocuklarının karınlarının doymasını geçicide olsa başarabilen ve bunun mücadelesini veren kadınların özsaygı düzeyleri olumlu yönde etkilenebilmektedir. Sosyal yardımların özellikle boşanmış olan kadınlar ve onların bakmak zorunda oldukları çocuklar için çok önemli bir araç.

Eşinden boşanmış olan ve en büyüğü 17 yaşında olan 6 çocuğuna bakmak zorunda olan, **Münevver** bunun en önemli örneklerinden birisidir.

Münevver, “6 tane öğrencim var. Küçük kızım gözlerinde problem olduğu için şimdi okula gitmiyor. Bir gözünden ameliyat oldu şimdi diğerinden olacak; gözlerinde kayma var. ...eşimden 2 yıldır ayrı yaşıyorum. Kendisi şimdi Mardin’de. Şimdi de büyük kızım evleniyor. Eşim imam nikahlı biriyle evlendi. ...Millet bir paket makarnaya doyuyor, ben 4 paket makarna yapıyorum, çocuklarım ona da doymuyor. Ben yardıma yazıldığım yerlerde, şuralardan yardım alıyorum diye de söylüyorum. 6 tane öğrencim var hangi birine ne kadar beslenme koyayım. Aldığım yardımla ancak kitap, defter ve kalemlerine yetiyor. Benim kazandığım da elektrik, suya ya da kiraya yetiştiriyorum . 20 liralık gaz alıyorum bir hafta gidiyor. Bir komşumuz vardı geçen öldü, 100 liralık gaz almıştı, kışın oda bir hafta ancak yetti. Bayağı da öteberi getirdi. Daha çok yardım edecekti bize; ancak bir hafta önce öldü. Allah rahmet eylesin”

Semiha, 33 yaşında, 12 yaşındaki oğlu ile beraber oturuyor. “Eşim alkolikti, kayın validemle beraber kalıyorduk eşim çalışmıyordu, sürekli beni dövüyordu. En son çocuğa da şiddet uyguladı ben de terk ettim. Aslında en son çocuğu dövüp üzerine işemiş, aşırı alkollüyken. Ben de o yüzden boşadım. Dengesiz bir insandı. Şu anda kendi ayaklarımın üzerinde durmaya çalışıyorum. Doğulu bir ailenin kızını ilkokulu bile bitirtmediler. Yok. Ben eşimden ayrıldıktan sonra, burada kendime yeni bir hayat kurdum, kendi başıma. Bu çevrede de kimse düşük değil; kendi yağlarında kavruluyorlar. İyi insanlar. Lazım olduğunda yardım edecek insanlar”

Zühre, 51 Yaşında, 3 çocuğu ile beraber kalıyor. “Çok şiddet görüyordum; sövüyordu, dövüyordu. Yaklaşık 27 sene çektim. Artık 51 yaşına geldim, tak dedi. Her gün

dövmesi vardı. Çocuklar için hiç bırakmadım. Alkollü hiçbir alışkanlığı yoktu. Ama şiddeti çoktu. Çok yalvardım ama anlamadı. Ortanca çocuğa çok vuruyordu. Bağırıyordu, çağırıyordu. Hepsine de şiddet uyguluyordu. Kızlar dayanamadı, 'anne ne zulüm çekeceğin'. Oğlan da bir kere gördü dövdüğünü. Sitelerde mobilyacıda boyacı olarak çalışıyordu. İşte orada boya yaptıkça, boya aklını alıyormuş gibi oluyormuş, ondan da işyeri stresine bize atıyormuş”

Keziban, “Aslında almak istemezdim. Yani daha zor durumda olanlar vardır. Onlar alsa ama bende zor durumdayım. Mecburen...”

Yeter, 36 yaşında, 7. sınıfa giden oğluyla beraber, Kızılay yakınlarında bir apartmanın kapıcı dairesinde temizlik karşılığı oturuyor. “Eşim yaklaşık 6 yıl önce çekip gitti. bende köyde ırgatlığa gidiyordum, orada da durumum zordu. Hiç olmazsa Ankara’da çocuğum okur deye geldik. Burada apartmanın temizliğini yapıyorum. Yardıma da akrabam aracı oldu, mecbur kaldım”.

İmam nikahlı eşinden ayrılan **Hatice** 28 yaşında “10 yaşında bir oğlum var. Çocuk ilkokulu bitirsin Antep'e dönmeyi düşünüyorum. 10 yıldır Ankara'dayım. Yardıma halam götürdü gösterdi. Zaten halam da yardım alıyor. Mecburum, gelirim yok”

Yukarıdaki görüşmecilerin hepsi sosyal yardımlar sayesinde ayakta durabildiklerini ifade etmişlerdir. Görüşmecilerde düşük özsaygı göstergesi olan , kendini kabul etmeme, kendini küçük görme, pasif olma gibi özellikler pek gözlenmemiştir. Biraz kaygı ve ürkeklik gözlenmiş olmakla beraber, yüksek özsaygı göstergesi olan, kendine güven, girişkenlik, başarılı olma isteği, sorumluluk duygusu bu görüşmecilerde yoğun bir şekilde gözlenen özellikler olmuştur. Özellikle sosyal yardım alabilme olasılığının yüksek olması bile onları motive eden bir durum olarak göze çarpmıştır. Sosyal yardımların önemini sadece boşanmış olan kadınlar vurgulamıyor. Aile bütünlüğü devam eden kadınlarda sosyal yardımların önemini vurgulamışlardır.

Gülizar 28 yaşında, 9 aylık bir erkek bebekleri var. 2 katlı betonarme binanın giriş katında yaşıyorlar, dolapları bozuk olduğu için bebeğin mamasını ve sütünü korumakta güçlük çektiklerini dile getiren Gülizar sosyal yardımların olumsuz yönünden ziyade, olumlu yönü olduğunu düşünmekte, hatta aldıklarına oldukça sevinmekte...

“Evet, seviniyorum aldığımı, çok seviniyorum. Hatta gelmediği zaman soruyorum niye gelmedi diye. Evimde çekmecelerimde hiçbir şeyim kalmadı, alamıyorum çünkü. Eşim de mutlu oluyor. Allah razı olsun diyoruz. Bunlar olmazsa ben ne yapacam; kömür hiç alamam”.

Sosyal yardım almaktan dolayı bireyin üzülməsi, utanması özsaygısını olumsuz yönde etkilemektedir. Görüşmeciler sosyal yardım almaktan pek de etkilenmediklerini, çünkü mecbur olduklarını ifade etmişlerdir. ‘Eş dost ve komşuların sizi yardım alırken görmesi sizi olumsuz yönde etkiliyor mu üzüyor mu?’ sorusuna,

Gülizar, “Yok valla, araba aşağıya geldi, gururla alıyorum. Kırık ayağımla, ayağım alçıdaydı. Valla hiç de üzülmедim. Kardeşimle beraber kırık ayağıma rağmen eve de taşıdım. Hiç olmazsa onlara ayıracağım parayla çocuğuma bir şeyler alırım. Bak çocuğuma çorap bile alamıyorum (çocuğun çıplak ayağını göstererek). Ben istemez miyim çocuğuma her şey üst baş alayım. Güzel mamalardan”

şeklinde cevap veriyor.

Serhat, sosyal yardımların özsaygı düzeyleri üzerinde olumsuz etki yaptığına dair savları nasıl değerlendirdiği sorulunca, bunu dışarıdan algılayan kişinin pek anlayamadığını vurgularcasına,

Serhat, “Gelmeyen, görmeyen bilemez, sadece uzaktan konuşuyorlar. Burada abi hak edene veriyorlar. Bu çevrede de zaten ihtiyacı olan adamlar oturuyorlar. (çevreyi göstererek)

Yardım alan kişinin çevredekilerin büyük çoğunluğunun yardım alıyor oluşu, kişinin sosyal yardıma karşı olan bakışını etkiliyor. Aynı sosyal çevrede yaşayan kişi ve grupların özsaygı düzeyleri de birbirine yakın olması olasıdır. Kültürel beklentiler, gelenekler, ortak yaşam tarzları gibi değerler ve alışkanlıklar o kültürde yaşayan insanların birbirlerine benzer benlik yapısına sahip olması sonucunu doğuruyor. Kağıtçıbaşı'na göre o kültürde var olmak ya da uyumlu bir şekilde yaşabilmek bunu gerektirir. Bu tezde de savunulduğu gibi düşünce, duygu ve davranışları etkileyen faktör, kişisel özelliklerden çok, içerisinde bulunan maddi ilişkilerdir (Kağıtçıbaşı, 1999: 363). Fikirlerin, anlayışların, ve bilincin üretimi, her şeyden önce doğrudan doğruya insanların maddi faaliyetine ve karşılıklı maddi ilişkilerine, gerçek yaşamın diline bağlıdır (Marks- Engels, 1992: 41). Bu nedenle de herkesin yoksul, herkesin ihtiyaç içinde olduğu bir yerde yardım alırken hissedilen duygularla zengin bir muhitte otururken yardım alındığında hissedilen duygular farklılaşıyor.

Serhat, “Belki o zaman daha farklı olurdu. şimdi çevremizde herkes aldığı için o kadar şey olmuyor, dokunmuyor; herkes alıyor ya. Buradakilerin % 80'i alıyor. Buradaki insanların ihtiyacı var”.

Veyssel: İnsan ihtiyaç duyunca yardım alır. Ben 3 aydır işsizim, mecburen yardım alırım. Mecbur kaldığımda aldığımda ben hiç utanmam. İhtiyacım olduğunda şurda, burada dilenene kadar, devlet madem ki sahip çıkacak, alırım. Bunu da gurur yapmam. Farklı, zengin bir bölgede alırkenki duygularım tabi ki aynı olmazdı. Çevredeki komşularını görüyorsun, onlar seni görüyor. O etkiliyor insani. Ama buradaki insanlar hepsi biliyor birbirinin durumunu”.

Sosyal yardımı verenin tüzel yada gerçek kişi kimliği, yardımın birey üzerindeki etkisini de değiştirmektedir. Serhat yardımı kendi akrabasından almasındansa devlet kurumlarının yapmasını kendini etkilemediğini ifade ediyor.

Serhat, “Benim dayım mesela Keçiörende oturuyor, ben hiç gitmiyorum yani. Bazen görüşüyoruz, ama, Hatta dedi “gel burada otur” ben gitmedim. Çünkü onlar da bir şey yaptığı zaman hemen ertesi gün senin yüzüne vuruyor. Tabi o da olmuyor; onun için gitmedim. Belediyeden kaymakamlıktan aldığım da hiç olmazsa yüzüne vuran olmuyor”.

Serhat sosyal yardımları en azından “tutunacak bir kapı” olarak görüyor. Sosyal yardımların moralini az da olsa arttırdığını ifade ederken, olmamasının sonuçlarının daha kötü olacağını dile getiriyor. Ancak verilecek sosyal yardımın kurumsal olmasının ayrıca önemli olduğunu da belirtme gereği duyuyor. Kurumsallık bir hak niteliği büründürüyor ve bunu da devlet bana bakmak zorunda diyerek dile getiriyor. “Yardım alınca kendini kötü hissediyor musun?” sorusuna:

Serhat, “Ya mutlaka insan sosyal yardım alınca biraz etkileniyor, ama sosyal yardım alınca o da insana bir şeydir yani; bir ek gelirdir. Biraz moral olur, şey olur. Farzet hiç olmazsa ne olur? O daha kötü olur. En azından tutunacak bir kapı olur. Çok da zor durumda kalırsam, müdür değil, direk kaymakama çıkarım. Mecbur bakacaklar, sana bakmak zorundadır. Şimdi adam ne kadar zengin olursa olsun gidip bir adamdan isteyemezsin. Ama ora (SYDV) sanki mecburidir, gider istersin, onlar mecburen sana verecek yani. Mesela ben **utanıyorum** ama genç yaşta olduğum için utaniyorum. Normalde utanılabilecek şey değil. Ama ben diyorum ‘şimdi ben gencim, adamlar şimdi belki yanlış anlar’ diyecekler ‘iş varda adam çalışmıyor’, ben kendi düşüncemi söylüyorum; yoksa gidip mecburen istersin. Gidip hırsızlık yapacağıma gider isterim yoksa. Derim ‘benim durumum ortada gelin bakın, Çok mağdur durumdayım’. Yani devletin yardım etmesi ile zengin birisinin yardım etmesi tabi ki çok farklı”.

Utanma özsaygısı düşük bireylerde en çok karşılaşılan duygu. Serhat, normal de utanılabilecek bir şey olmadığını ancak, genç ve çalışabilecek durumda olduğu için yardım almaktan utandığını ifade etmişti. diğer görüşmecilere sorulan sorularla “utanma” ile sosyal yardım arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır.

Mahmut, “Yardım aldığımızı sadece karşıdaki kapıcı biliyor. Ayrıca birilerinin bilmesinin hiçbir sakıncası da yok”.

Elif, “Yok üzmüyor niye üzsün ki. Yani Allaha şükür, elimde olsa Allah var, yoksa niye alim ki. Yok öyle bir şey. Yok. Zaten çevreden de bazı insanlar da yardım alıyor. Durumu iyi olanlar bir iki kilo bir şey alıp getirebiliyor. O yüzden bir şey yapmıyorum, üzülmiyorum. Allaha şükür sağlığımız yerinde, ya olmasa da iyi durumumuz, benden daha kötü durumda olanlar var. Ama bazen psikolojik olarak sıkıldığım oluyor”.

Haklı bir sebebin olması yardım almayı kendisi açısından meşrulaştırıyor. İçinde bulunduğu çevrenin davranış biçimi farklılık yaratmadığı ve aynı davranış başkaları tarafından da tekrar edildiği, yalnız olmadığı için olağan dışı bir duygu içine girmiyor.

Gülizar “Bak çocuğa bir süt ve mama bile alamıyorum. İş vermiyorlar yaşıma geçti diye, ne yapalım. Yardım almaktan hiç de utanmıyorum. Devletim değil mi, bakacak bana”

Yavuz da, Gülizar gibi sosyal yardım çıktığında açıkça sevenlerden. İçerisinde bulunduğu ekonomik ve psikolojik çöküntüden bu sayede bir nebze de olsun kurtulduğunu ifade ediyor.

Yavuz, “Yani abi Allah razı olsun devletten. Bu icadı yapandan yani gerçekten çok önemli bir şey. Şimdi insan bazen öyle kötü bir duruma geliyor ki, yani neredeyse intihar etme geliyor. İşte o bana üç yerde geldi. İşte o zaman sanki bana milli piyango çıktı. Ama nasıl? 150-100 lira ama o bana nasıl geldi bak: Kiracıyım, kiramı ödeyemiyorum, ev sahibinden telefon üstüne telefon geliyor. Yeni çocuk doğmuş, çocuk hasta, hastaneye götürüp getiriyorum. Hanım ameliyatlı, sezeryanla oldu. İşte onu da getirip götürüyom yani durum çok kötü. Dediler ki ya Vakıf para dağıtıyor. Ben de dedim ya gideyim bir şansımı deneyeyim. Gittim harbiden tutturdu. Yani bana dediler şey yap sana çıktı. Ev sahibi hep üstüme geldi, ‘sen evi tuttuğunda böyle değildin, şöyle konuşuyodun, böyle konuşuyodun, hani bu musun sen’ diyor. Yav 2-4 gün geç kaldı; şey değil ki ne oldu, kıyamet mi koptu. Ondan sonra gittim, vakıf verdi. Yani ben öyle bir bunalımdaydım ki, 20 bin lira bulsam hepsini verecem. Allah razı olsun işte böyle tutturdum, beni kurtardı”.

Kişinin daha önceki çalışma alışkanlığı, geldiği bölgenin kültür yapısı, ve yardım aldığı zaman ve yaşadığı çevre farklı şekillerde etkilemektedir. Yardım aldığı yerde uzun zaman yaşıyor ve çevresinde de kendisine benzer ailelerin olması onun aşırı derecede etkilenmesine engel oluyor. Ancak farklı bir çevreye gelmiş olmak, yeni çevrede yaşayan insan tutum ve davranışlarını bilmemek, bireyin o toplumla ilişki kurmasını zorlaştırmakta, üstüne bir de sosyal yardım alıyor olması durumu daha da zorlaştırmaktadır.

Murat A'da göç eden çoğu emekçi gibi Serhat'la aynı kaderi paylaşıyor. 30 yaşında, eşi Ayşe ve 2 çocuğu ile beraber Türközü'nde 2+1 gecekonduda 200 lira kira karşılığı oturuyor. Murat da ailesi ile birlikte, çocuğunun sağlık problemleri nedeniyle; kronik böbrek yetmezliği (% 64 oranında) 4-5 ay önce Iğdır'dan göç edip gelmişler. Çocuğunun tedavisi için İnşaatlarda işçi olarak çalışıyor; ancak sık sık hastaneye çocuğun götürülüp getirilmesi, çalışmasına da engel olmuş.

Murat A. “Yok memlekette de yardım almadım. Çiftçilikle geçimimi sürdüğüm için, hiç başvurmadım. Buraya geldim, baktım ki burada şartlar bayağı zor; mecbur kaldım başvurdum. İnsan kendi işi, olduğu zaman güzel olur. E tabii yardıma muhtaç kalmaması iyi olur. Yani yiyecek bir şey bulamazsan, o zor oluyor. O yüzden başvurmak zorunda kaldık. Memleketteyken çiftçilik yapıyor, geçimimizi sağlayabiliyorduk. En azından bir torba un alabiliyorduk. Çocuklar tandırlarda pişiriyorlardı. Bir, iki ay gidiyordu; yani hiçbir ihtiyaç yoktu. Bunun için hiçbir yardıma başvurmam orda. Gerek duymadım orda; yani Allaha çok şükür geçimimizi yapıyorduk. Çocuk Erzurum'a oradan da buraya sevk edilince; kira bir yandan, elektrik falan. Elektriği ilk başta açmamıştım ihbarname geldi. Şimdi de kirayı veremiyorum, elektrik su için de uyarı gelmiş. 4-5 ay oldu, Iğdır'dan geldik. Orada çiftçilik yapıyorduk. Çocuğun hastalığı yüzünden buraya geldik. Iğdır Erzurum'a, Erzurum da buraya sevk etti. İlk önce çocukla geldim. Ama baktım olmuyor, tedavisi uzun sürecek; evi de aldım buraya geldim. Dedim, en azından onlar orada perişan, biz burada perişan olamayız”.

Serhat'ın Karayazı'da karşılaştığı olumsuz davranışın benzerini, Murat A'da yaşamış. Büyükşehirlerdeki uygulama ile Anadolu'nun kasaba ve ilçelerinde farklı tutumlar göze çarpıyor. Kent merkezlerinin dışında uygulamalar daha özensiz ve keyfi görünüyor. Muhtaçlık tespitinin olumsuzluklarından biri olarak göze çarpan uygulamada “ayrımcılık” söz konusu olabilmektedir. Buna göre, sosyal yardım uygulamalarında, particilik, hemşehricilik, bölgecilik, mezhepçilik, arkadaşlık gibi kriterlerle yardım yapıldığı dile getirilen şikayetler arasındadır (Seyyar, 2006: 295).

Murat A, “Aslında orada tanıdık, eş daha öncelikli olabiliyor. Orada memurlar, belirli bir insanlardan gelmedir tamam mı. İlk önce tabii ki akrabalara öncelik tanınıyor. Sonra eğer boş kalırsa başkaları da alır”.

Ayşe, “İğdir’da çalışsa da yardımı veriyorlar akrabalarına”

Melik “Muhtaç olan insan fazla utanmaz İnsan mecbur kaldıktan sonra başını eğiyor gidip şey yapıyor; yani benim tahminime göre diyom, belki öbür millet hepsi de aynıdır- insanın zoruna gidiyor yani. Ya ben şimdi düşünüyorum yani 200 lira masraf olsa kalkıp ta gidip oraya boyun eğmem. 200 lira kuru sebze bir şeyler olsa insana gene bol bol yetiyor. Dediğim gibi doğruya doğru Allah yine devletimize zeval vermesin. Yine iyi kötü insana, yine bazı günler nefessiz kaldık gittik getirdik. Dün eğitim yardımını aldık. Çocukların defter kalem şeylerini aldık. Ondan Allah razı olsun hiç olmasa ne yapardık”

Yeşim’ “Çok da burs aldım. Hatta okul döneminin tamamını neredeyse bursla tamamladım. Hani insan özellikle elden burs verirler; ben ondan çok huylanırım açıkçası. Yani hesap açıtırsan, oraya yatırırsan ben görmesem sizin verdiğinizizi. Elden aldığım insanları çok da seviyorum ama, insan alırken sorun yapıyor bunu. Kendime, 'olsa da almasam' diyorum yani. Sonuçta bir bağış geliyor, bazıları da çok saygısız olabiliyor”.

Yardımların kurumsal olmayan yerlerden; yani hayırseverlerden alınması utanç duygusunu ortaya çıkarıyor. Bu durum Eğitim seviyesi ne olursa olsun görüşmecilerin genelde pek hoş karşılamadığı bir yardım uygulaması olarak gözlendi.

Kadir amca 69 yaşında: “Yok ben zaten böyle bir şey istemedim. Çok zor bir durum. Utanıyorum daha doğrusu”

Recep, “... Çok sıkıntı çekiyoruz. Bir düşünsenize şu çocuklara eşortman alamadım vallahi. E yok. Şu aşağıda bir tane şey var; çocuklara elbise aldık. 300-400 lira borcumuz var. Vallahi bak çocuklarımın hakkına, bak; ben şöyle yardım alma bile utandırıyor beni. Allahıma şükür gücüm kuvvetim yerinde, almakta istemiyorum ama mecburen alacaz. Aha da oturduğumuz ev, dört tane çocuğumuz var. Ben 10 senedir burada duruyorum; vallahi on senedir yerde yatıyorum”.

Emine, “Evde oturacak bir kanepemiz bile yok. Bir yatak odamız bile olmadı”.

Zeynep, “Birazda çekindim de yani. Utandım da. Kaynanamın gecekondusunda kalıyorduk. ‘Utanmıyor da’ diyecekler ‘kocası çalışıyor, kayın validesi destek veriyor’ diye. Ayrıca kaynanam kayın pederimden dolayı emekli maaşı da alıyor’ utanmıyor da gidip, başvuruyor’ diyecekler diye, utanma belasından dolayı ben hiç gidip de başvurmam”.

Cengiz, “Utanıyorsun her şeyden önce. Çalışamıyon, kendine bakıyon, oraya bakıyon ; yani utanıyorsun daha doğrusu. Çekinerek alıyorsun. Çalışırken çalışamıyorsun”

Muhsin, “Vallahi abi ben oraya gidemiyorum, abi utanıyorum. Allah kimsenin işini gücünü bozmasın. Bir erkeğin bir delikanlı adamın, yardım istemesi çok zor oluyor. Kör değilsin, sakat değilsin. Gerçekten mağdur oldum, eşim gitti ben gitmedim. Eşim gidiyor, ben oradaki bayanla konuşamıyorum; gerçekten. *Sadaka* gibi oluyor. Gerçekten zor. Başkent gibi bir yerde yaşıyoruz da 50 lira bile bulamıyoruz. ... Buraya incelemeye gelen memur bayan arkadaş geldiğinde, evi incelediğinde ben odaya girdim çıkmadım. Odaya girecekler diye de korktum yemin ederim”

Erkek görüşmeciler yardım almaktan değil, yardım almak açısından görünür olmaktan utanıyorlar. Bu durum geleneksel erkek tipinin mevcut rolüne saldırı niteliğinde görülmektedir. Bunun yanında birde yardım veren kurumda yardım başvurusu alan kişinin bir kadın olması, erkeğin kendisini iyice aşağılanmış hissetmesine yol açıyor. Bu nedenle de eşinin gitmesi ona daha uygun görünüyor. Erkekler bu nedenle yardım almaya kendilerinin değil, karşı olmalarına karşın eşlerinin gitmesini tercih edebilmektedirler.

Melek, “Abi ben başlarda çok gurur ettim, gitmedim. Komşularım bana dedi ki 'sen niye başvurmuyorsun?' 'ben utanıyorum gitmem' dedim. Zenginliğimiz yok ama gönlümüz zengin. Ama mecbur kaldım artık utanmıyorum. Komşular ben utanıyorum diye benle dalga geçiyorlardı. 'varlıklılar alıyor, sen niye almıyon'. Çekiniyordum. Sonra sonra alıştım”

Muhsin’in utanmasının çekinmesinin bir diğer nedeni olarak geçmişte iyi bir gelir elde etmiş olması ve sonradan muhtaç duruma düşmesi olarak görülebilir. Araştırmamızda geçmişte iyi bir ekonomik ve sosyal statüye sahip olanların muhtaç duruma düştüklerinde benzer davranışlar sergiledikleri gözlemlenmiştir. Geçmişte bir işadamı olduğunu söyleyen Murat da bunlardan birisi.

Murat “Hiç suçum yok; solcu olarak 6 sene arandım. Ondan sonra bana bir yazı geldi. ‘Türkiye'nin hiçbir yerinde öğretmenlik yapamaz’ diye. Sonra ben serbest çalıştım. İhracatçıydım. 1994'te tanesi 800 milyondan 10 tane motosiklet, Antalya Emniyetine bağışladım. (bağış ve teşekkür yazısını göstererek). Durumum çok iyiydi, Benim param gitti aha böyle oldum. (kısmi felç). Benim çok evim, arsam, arabam yazıhanem.. hepsi gitti. Ben ihracat yapıyordum Lübnanlı bir adamla. Onun çocukları onun malına el koyduktan sonra, o adam da mahvolmuş. 1999'dan beri ekonomik durumum kötü. Sırasıyla her şeyimi sattım. Ben arkadaşlarımdan yardım istemiyorum. Gururuma yediremiyorum. kendimi zaten, kötü hissediyorum. Yani oraya (SYDV) gidişimde kötü oluyorum çok zor.

Kadir, “Ya tabii, insan içine giriyorsun, zor duruma düşüyorsun. Şimdi ben altıncı katta oturuyorum; girişteki benim kömür aldığımı görüyor; rencide oluyordum”

Serhat SYDV ve Büyükşehir Belediyesi dışında Deniz Feneri, Zeytin Dalı Yardım Derneği ve Başbakanlıktan da yardım almış. Kişilere bağımlı olmadığından bu yardımları almaktan da pek utanmıyor. Çünkü verenin ve alanın karşı karşıya gelmesi söz konusu değil.

Serhat, “Mesela bize Deniz Feneri de yardım etti, okul kıyafetleri de verdi çocuklara, kalem defter de verdi. Ben onu bile farklı görüyorum. O da güzel kurum

gerçekten; gelip bize baktılar, çocuklara iki sefer kıyafet verdiler. Her kurbanda gerçekten güzel bir et veriyorlar. Bu da çok güzel bir şey. Başbakanlık da mesela dün değil, evelsi gün bize bir koli göndermiş. Yani her gıdada iki kilo; o da güzel bir şey yani. Başbakanlık ayrı gönderdi, PTT kargoyla geldi. Deniz Feneri gıda yardımı değil, kalem defter yardımı yapıyor. Bir ara Zeytin Dalı diye bir yardım derneği de biraz gıda yardımı yaptı. Onların ki az pek şey değil. Onlar şahısmış. O guruba bağlı hayırseverler varmış, onlar yardımda bulunuyormuş, onlarda dağıtıyormuş. Genelde gelip mahalleyi geziyorlar. Neye ihtiyacı varsa bakıyorlar ona göre veriyorlar”.

Başbakanlık yardım kolileri gönderiyor; fakat bunların takibi yapılamıyor. Yapılan yardımın PTT kargo ile yapılması, yardımın kamuoyu tarafından takibinden gizleme çabası içinde olmasının bir göstergesi. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Başbakanlığa bağlı bir kurum ve Resmi yardımlar bu kurum üzerinden yapılmaktadır. Zeytin Dalı genelde ev eşyası ve nakit yardımı şeklinde yardımseverlerin destekleri ile yardım yapan bir dernek. Fadime’nin komşusuna buzdolabı veren dernek, Fadimeye’de gıda ve 20 Lira para vermiş. Serhat’a göre onların bunu düşünmüş ve yapmış olmaları bile güzel bir şey.

Sosyal yardım alma durumu kişinin sahip olmuş olduğu mesleki yeterliliğe ve niteliğe bağlı. mülakat yapmış olduğumuz, Sosyal yardım alan görüşmecilerin neredeyse hepsi vasıfsızdı. Vasıfsız oldukları için de iş gücü piyasasında kendilerine yer bulmaları bir o kadar zor. Vasıflı olanlar ise sürekli iş aramamakta ve hatta sürekli iş şartlarını beğenmeyip iş değiştirmekte. Vasıflı ve işsiz olan ancak iş arayan Ayhan yardım almayı kendisine yakıştırmıyor.

Ayhan, “Canım sağ, Allaha şükür çalışıyorum. Belediyeden geldiler ama ben kabul etmiyorum, ihtiyaç duymuyorum. Devlet özellikle ihtiyacı olana yardım yapsın. Benden durumu iyi olanlar alıyor; onlara vermemeli. O insanları kendi vicdanlarıyla bırakıyorum. Ben böyle bir yardımı kabul etmedim, etmem de bundan sonra. Biz burda 5 kardeş kalıyoruz;

hiç birimiz de yardım almıyoruz. Ekmeğimi alnımın teriyle kazanırım. Hiç kimse de yardım almıyor”.

Sosyal yardımların veriliş, dağıtılış biçimi de faydalanıcılar üzerinde psikososyal etkileri olabileceği yaygın görüştür. Sosyal yardımların dağıtan kişi ve kurumların bir şova dönüştürmesi bu görüşü desteklemektedir. Diğer yandan araştırmamız esnasında incelediğimiz, Çankaya Kaymakamlığı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ile Ankara Büyükşehir Belediyesi (BB) yardım hizmetlerinin kişiler üzerinde bu tür olumsuz etkiler yarattığını destekleyecek pek fazla görüşe rastlanmadı. Genel anlamda görüşmecilerin, Hem SYDV’nin hem de BB’nin yardım dağıtım şeklinden genel anlamda memnun oldukları görülmüştür.

Serhat “Bazı yerlerde ters insanlar var. Örneğin şu bizim Karayazıdaki sekreter gibi. Ama burada öyle bir şey görmedik. Buradaki adamlar gerçekten iyiler. Hiç olmazsa insanın hallerinden anlıyorlar abi. Başkent olduğu için diyorum, başka bir şey demiyorum. İki gün önce yeşilkart vizesi için gittim, hemen adamlar bana form verdiler doldurdum verdim. Dediler ‘üç hafta sonra ara’.

Muhsin, “Yok abi, biz öyle bir şey görmedik. Var desek yalan olur. Hiç duymadık da burada”

Melik, “Yardım dağıtanların bize kötü davranmasını görmedim. Belediye telefon ediyor, ‘abi yarın yardımın gelecek, bir yere ayrılmayın komşulara da iletin’ diyor biz de ona göre bekliyoruz. Araba getiriyor veriyor”.

Memnuniyetsizlik daha çok söz verilen zamanında yardım aracının gelmeyişi ve geldiklerinde fazla beklemeyişi ile ilgili.

Feyyaz, “Belediye kapılara gelmiyor, basıp gidiyorlar. Bu çevrede yardım alanlar var. Kamyona yetişen yardım alıyor. Kamyon geliyor buraya, sonra da basıp gidiyor, yetişebilirsen... Elinde bir liste var, kimliğinle listeden kontrol ediyor. Eğer ismin varsa veriyor, eve gelmiyor, sokağa geliyorlar. Salı gelecekler diyor, bekliyoruz gelmiyor. Başka bir gün geliyor, bu sefer de yakalayamıyoruz”.

Dağıtımların yapıldığı anlardan ziyade yardım için başvuru yapıldığı esnada kötü muameleyle karşılaştığını ifade eden bazı görüşmeciler de oldu.

Ömer, “Üzerimde 15'e yakın nüfus var. Ben Kaymakamlığa gidiyorum, adam bana kafa tutuyor. Yok şöyle olmuş, yok böyle olmuş. Yav bu yardıma ihtiyacım olmasa, ben gelirmiyim, gelip de senden yardım alır mıyım? Ben o yardımı alım; eğer o yardımı da benim yüzüme vurduktan sonra, ne anlamı kaldı. Vallahi yüzüne vuruyorlar, neredeyse yani it gibi adamı kovuyorlar. Belediye iyi. Allah razı olsun, heç bir sorun yok. Hemen adrese gelir, edamın evinin önüne, kömürü yıkar. Allah razı olsun gıdayı da aynı şekilde veriyor. Oraya bir defa başvurduk, kaydımız var. Mesajla, telefonla bize bildiriyorlar, 'falan gün gelecez' diye. Ama kaymakamlığa geldi mi... bir yardım alana kadar burnumuzdan geliyor.

Onur, “ Yav öyle davranıyorlarki ne yacağını şaşıırıyorsun”.

Kadir, “Yav şimdi geliyor mesela, aralarında abuk subuk hareketleri yapanları da ben gördüm. Adamı bir böyle çağırmak var (el kol işareti yaparak), bir de böyle çağırmak var. Bir böyle vermek var, bir de şöyle vermek var. Bunu belediyeden verenler yapıyor. Vallahi abi bunu bu şekilde değil de, çek verse”.

Çocuklarının geleceklerinin güvence altına alınamayışının yanında, günlük olarak ihtiyaçlarının karşılanamaması bireyin kendisine olan saygısını ve güvenini zedelemektedir.

Melik, “Vallahi insan çocuğa karşı kendini mahçup hissediyor. Çocuklar bir şey istedi mi alamadın mı zoruna gidiyor. Gerçekten insan alamadığı zaman çok zor. Ben de isterim keşke olsa da alsam. Olmadığı zaman ben kendimin ölümünü isterim, o çocuğun istediğini, alamadığım zaman, alamamak çok zoruma gidiyor. Bir baba kalkıp da çocuğuna bir şey almadıktan sonra neye yarıyor? Çok zor. Başka bir şey demeye gerek yok”.

Emine, “Aha okuldan eşortman takımı istediler neylen alıcam. Çocuklara bir şey alamayınca vicdan azabı çekiyoruz”.

Tüzel kişiliğe sahip kurumlarla bireysel yapılan yardım ve hayırseverliklerin birey ve toplum üzerindeki etkisi farklı olabiliyor. Toplu yardım verilmesi, yani içinde bulunduğunuz toplumda yardım alan sizin gibi bireylerin olması ile sadece sizin yardım almanız, hem bireysel bakışınızı hem de psikolojinizi farklı şekilde

etkileyebiliyor. Bunun kişi ve gruplar üzerindeki psiko-sosyal etkisi de farklı olabiliyor

Yurttaşlık Hakkı Olarak Sosyal Yardım: Hak Eden Hak Etmeyen

Sosyal yardımların “hak” olup olmadığı sorulduğunda, yanıtlayıcılar buna evet-hayır cevabı vermektense yaşadıklarının buna bir cevap olduğunu belirtircesine anlatıyorlar. Hak niteliği taşıyan bir şeyin neden mücadele edilerek bile alınmasının zorluğunu sorar gibiler.

Serhat, “Ben de birkaç sefer kaymakamlığa gittim, insanlara iyi davranıyorlar. Belediye’ye de bir sefer gittim beni içeriye almadılar. “Memur gelecek” dediler, 3- 4 ay bekledik, kimse gelmedi. Ondan sonra, hanım tekrar gitti. Orada aynı şeyleri söyleyince, hanım zorla müdürün yanına çıkmış raporlarla beraber. Yardımı komple iptal etmişler o zaman. Ondan sonra hem kömür, hem de gıda için tekrar başvuru yapmış. Müdüre “çıkarmazsanız, meclise giderim” demiş ondan sonra başvuruyu kabul etmişler. Aradan kaç ay geçti ondan sonra gıda geldi. Ama sadece bize değil bütün mahalleye geldi, ondan sonra kömür geldi. Bu yıl için yine gelip bakacaklarmış”.

Fadime, “En son zorla müdüre çıktım, dedim, ‘çocuk ayrı, 6 nüfus ayrı, ne yaparsan yap’ dedim. Abi ben sürekli hazır bez kullanıyorum, engelli çocuğun altı bağlanıyor. Islak mendil, başka mendil, biraz kıyma alırım. Sen kırmızı et ne kadar pahalı biliyorsun. Yemeğin içinde olmazsa olmuyor. Çocuk parasını Sosyal Hizmetlerden alıyorum Bakım parası. Biri bize dedi, ‘teyze böyle böyle, ayrı bir çocuk parası da veriyorlar’ diye. Biz bilmiyoruz, yol gösteren de yok. Ben biliyorum bazıları hem çocuk hem bakım parası alıyor”.

Yardım talepleri başvuru sonrası iptal edilmiş, onaylanmamış. Serhat, “Yardıma memurlar iptal etmiş. Çocuk için 522 lira para alıyorduk onun için memurlar iptal etmiş” diyor. Ancak Büyükşehir belediyesi Sosyal Yardımlar Planlama ve Koordinasyon Şube Müdürü İbrahim Meydan kendilerinin TÜİK’in belirlemiş olduğu yoksulluk sınırına göre yardım yaptıklarını ifade ediyor.

Kendilerine iptal gerekçesi olarak gösterilen 522,00 TL Engelli Bakım Parası 6 kişilik bir aile için bu sınırın yaklaşık yarısı.

Veysel “Abi bu insanlarımız cahil. Çünkü hak nereden gelir bilmezler. O zannediyor ki bu yardım belediye başkanının cebinden çıkıyor. Burada kültürsüz insan oturuyor. Kültürlü bilinçli bir insan yok ki burada. O insan da gelip burada oturmaz. Bunlar yardımın nereden geldiğini bilmiyorlar. Hangi hakları var, nelere hakları var bilmiyorlar. Sadece yardım geliyor, ‘Allah razı olsun’ diyor. Yani kim vermiş niye vermiş önemli değil. Şimdi insanların bilgi almasını istemiyorlar. Senin hakkın var diyorlar istediğinde karşı çıkıyorlar. Kimse verilen bu hakkın nereden geldiğini bilmiyor. Sanki Tüm yardımları bu hükümet cebinden yapıyor sanıyorlar”.

Büyükşehirde yaşamanın yurttaşlık bilincinin gelişmesine katkıda bulunduğunu söylemek mümkün. Özellikle kentli olmanın ve kent ilişkileri içerisinde bulunmanın yurttaşlık ve hak kavramları arasındaki ilişkinin yakalanmasına bir şekilde neden olduğu görülüyor. Muhafazakar kimliğinin öne çıktığı Erzurum gibi illerde, yurttaşlık haklarından bahsetmenin sol bir söylem olarak görülmesi ve engellenmesi olasıdır.

Serhat, “Şimdi biz memleketeyken bizim aklımıza hiçbir şey gelmezdi, şimdi burada etraftan görüyoruz, duyuyoruz, öğreniyoruz. Hangisi iyi hangisi kötü orada sadece belli şeyleri gördüğümüz için hiçbir şeyi anlamıyorduk, bilmiyorduk neyse o. Şimdi köydeki insan bilmez ki benim ne hakkım var, hakkım var mı, yok mu?”.

Yeşim “Evet bence sosyal yardım hak, öyle düşünüyorum. (Devlet) Yapması gerekiyor; zaten az bile yapıyor. Kaymakamlık, öğrenci bursu olarak baktığımda az bile yapıyor. Kardeşim de TEV(Türk Eğitim Vakfı)'den almıştı. Hani o da bir şey yapıyor. Ondan huzursuzluk duymuyor; hani herkes oradan alıyor zaten. Çünkü kimden aldığımı bilmiyorum. Oraya kim bağış yapmış bilmiyorum. Öyle olunca da güvenli hissediyorsunuz. Tüzel kişilik daha rahat oluyor her zaman. Özelde birazcık şey yapıyor. Ama devlet dokunmuyor. Rahatça kendi param gibi alıyorum.

Murat, “Devlet, ben şimdi devlete vergi vermişim, elimden gelen herşeyi yapmışım. E şimdi ben dar durumdayım. Şimdi devletten bekliyorum; bu haktır”.

Ayhan, “Yardıma ihtiyacı olana haktır”.

Serhat yurttaşlık hakları açısından bu hükümeti daha iyi ve başarılı görüyor. Ona göre bu hükümeti farklı kılan sağlık ve eğitim politikalarını gösteriyor. ona göre eğitim ve sağlıktaki dönüşüm yurttaşlık hakları çerçevesinde olumlu olarak değerlendirilebilir.

Serhat, “Şu an benim görüşlerime göre bu hükümet diğer hükümetlere göre daha iyidir; yardım olsun diğer konular olsun, bir hastaneye gitsen, ben oy da vermedim bu hükümete, vatandaşlık hakları olarak bu hükümeti diğerlerinden daha iyi görüyorum. Çünkü diğerlerinden hiçbir şey görmedim. Biz diğerlerinden hiç görmediğimiz için bunu iyi görüyoruz. İyiliği hastaneler işte.

Hastanelerde eskiden para vermiyordun, şimdi para veriyorsun bu size zor gelmiyor mu? sorusuna;

Serhat, “Para alıyor ama eskiden de çok sıra bekliyordun. Ben şimdiyi daha mantıklı buluyorum. Beklemek daha zor. Akşama kadar adamları bekletiyorlardı”.

Buna karşın, yurttaşlık haklarının para ile alınmasını ne yazık ki sorgulama gereği duymuyor. İşsiz, geliri olmayan, sosyal güvenceden yoksun olduğunda vermiş olduğu muayene parasının yeni siyasi iktidar tarafından sağlıkta yürütülen küresel kapitalist dönüşüm çerçevesinde getirilmiş bir uygulama. Sağlığın piyasalaşması onlara ne yazık ki olumlu bir hizmet gibi görünmektedir.

Şimdi sıra beklemek mi önemli, yoksa şu işsiz olduğun dönemde para vermek mi? sorusunda “beklemek” cevabı ile karşılaşılıyor. Serhat beklemektense para vermeyi tercih ediyor. İşsiz bir insanın boş zamanın neden bu kadar değerli olduğunu araştırmak başka bir araştırma konusu niteliğinde olduğundan bu konuya değinilmeyecektir. Ancak sağlığın piyasalaştırılması sürecinde sağlık hizmetlerinin

“sağlık hakkı” çerçevesinde değerlendirilmesinin önemi ortadadır. Belki de sağlığın piyasalaşması tıpta etiği bile sorgulanır hale getirmiştir. Oysa Bilaloğlu’na göre “Hastanın, hekimin ve toplumun sağlığını içeren bütüncü bir kavramdır sağlık hakkı” (Bilaloğlu, 2011).

Eğitim yardımını önemli bulan Serhat, sağlık gibi yurttaşlık haklarının vazgeçilmezlerinden olan eğitim hakkının da bir yardım olarak verilmesini pek önemsemiyor. Hak olarak verilmesi ile yardım olarak verilmesi arasındaki ayırım, aslında birisinin talep, birisinin mücadele ile elde edilmesi noktasındadır. Yoksul insanların, yardım başlığı altında kısa vadeli kazanımlar elde ederek, asıl haklarını sorgulamaktan uzaklaştırıldıkları görülmektedir. Böylece kendilerine uzatılmış olan en ufak karşılıksız bir “verme” eylemi, onların gözünde mücadele edilerek elde edilecek bir haktan daha kıymetli. ancak diğer yandan da bu durumda olmasının suçlusu olarak devleti görüyor.

Serhat, “Tabi ki suç benim değil. Ben suçu devlette buluyorum. Devlet önceden mesela ben Kürtsem, Alevi, ya da Çerkezsem, bana anadilim neyse ona göre eğitim verecekti, şimdi eğitim Kürtçe olsaydı, sizinle burada farklı bir şekilde konuşurdum kendi dilimde. Ama benim çok söylemek istediğim anlatmak istediğim şeyler var anlatamıyorum. Vallahi eğitim Kürtçe olsaydı ben okurdum belki profesör olurdum. Çünkü ben çok şeyleri başardım, işleri başardım, okumadığım halde. E farz et bir de okumuş olsaydım? Şimdi 38 yaşındayım ve 25 yıldır iş hayatındayım, hiç geri kalmamışım”.

Görüşmecilerin genel hakları konusunda bilinçli olduğunu söylemek mümkün değil. Bilgi ve eğitim yetersizliği bunun en önde gelen nedenidir.

Sosyal Yardımlar- Siyasi Rant: Klientalizm

"Bağış yükümlülükler yaratır, karşılık vermekle yükümlü insanlar yaratan bir tür elde tutma yöntemidir." (Bourdieu, 2006: 166).

Sosyal yardımların bireyin özgür iradesinin bir yansıması ve belirtisi olan siyasi seçme oy hakkı üzerinde etkisi olup olmadığı yönünde tartışmalar vardır. Bu tür tartışmalara özellikle seçim dönemlerinde ülkemizde sıkça rastlanmaktadır. özsaygı düzeyi yüksek bir yurttaş olmanın bir belirtisi olarak görebileceğimiz etkilenmeden oy kullanma hakkının etki altına alınabilmesi, ve klientalist bir yaklaşımla yapılabilecek sosyal yardımlara karşı bireyin tutumu nasıldır? Yoksul vatandaşlarımız üzerinden yürütülen bu tartışmanın gerçeklik payı var mıdır?

Araştırmamızda, seçim dönemlerinde verilen sosyal yardımlara bağlı olarak oy kullandığına yönelik farklı verilere ulaşılmıştır. Ancak Serhat da dahil olmak üzere görüşmeciler böyle bir durumun, olasılığın olabileceğini inkar etmemekle beraber, kendilerinin böyle davranmadıklarına böyle bir tutum takınmadıklarına yönelik ifadeler kullanmışlardır. Elde edilen veriler çerçevesinde net olarak erkeklerin böyle bir tutum içerisinde olduklarını söylemek mümkün değil. Buna karşın, yoksul kadın görüşmecilerin klientalist bir tutuma karşılık verebildiklerine rastlanmıştır. Erkeklerin tutumlarında ideolojik bir sertlik/ yıkılması zor bir duvarla karşılaşılırken, Fadime dahil kadınların çoğunluğu, alınacak sosyal yardım karşılığında oylarının yönünün değişebileceğini ifade etmektedirler.

Fadime, “Abi, sen abim, babam yerinesin, eşim kızıyor ama ben 3 yıldır buradayım zor durumdayım. ben yardım istedim, Melih Gökçek’te bana yardım etsin ben bütün oylarımı ona vereceğim”.

Fadime gelecek seçimlerle ilgili oy yönünün verilecek sosyal yardıma bağlı olduğunu ifade ederken, bazı görüşmeciler, bu nedenle oy verdiklerinin ve bu oy vermelerinin karşılığı olarak sosyal yardıma hak kazandıklarının bilinciyle hareket etmektedirler. Bu bağlamda klientalist bir yönelimin söz konusu olduğu ve bunun kadınlar üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Nuray, “gider valinin kapısına dayanırım. ‘Oyumu aldın, bana dil döktün bana da yardım etmek zorundasın’ derim. öbür türlü ya dilenecez ya da bana iş vereceksin o zaman”.

Fatma, “E doğru. Onlar bizi adam yerine koyduğu için biz oy veriyoruz. Evet ben CHP’den bir şey görmedim. Ban yardım etmeyecekse de iş versin”.

Nuran, “Başbakanımız diyor 'bu sene, herkesin elinden tutacam, Romanların ellerinden', hani? Bize de yok Romana da yok, garibanlara da yok. Diyo veririm ama, oyunu verdin gitti. Bi daha da vermez. Başbakan istese bütün garibanları yurt sahibi yapar”.

Erkekler sosyal yardım verme nitelik ve niceliğinin siyasi rant bağlamında değiştiğini, ancak bunun oy verme tutumlarını değiştirmeye yol açacağını kabul etmiyorlar. Görüşmeciler yardım yapan siyasilerin beklentilerinin aksine, kendi ideolojik görüşlerine bağlı olarak oy kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Serhat, “Vallahi ben ilk geldiğimde seçim zamanıydı; Belediye seçimleri vardı. Hemen gıdamız geldi. Ondan sonra ise 8-9 ay sonra geldi. Normal de yılda 3 defa gıda vermeleri gerekiyor, ama büyükşehir öyle denk getiriyor ki yılda bir defa yada iki defa veriyor. Söylediğimizde ‘tamam gıdanız gelecek’ diyor, veya ‘kömürünüz gelecek’ diyor. Bir defa yazılmıştık, geldiler buraya incelemeye ama kömürümüz gelmedi. ‘Ha abi gelecek gelecek’ dediler, ettiler etmediler o sene kömürümüzü getirmediler. Çocuğun raporu da vardı. Onu da götürdük, normalde almadılar, aşağıda başvuru yaptık (Büyükşehir Belediyesi Sosyal yardım Başvuruları Etlik’te bulunan Osmanlı İş Merkezi’nin alt katında yapılıyor). 5-6 ay bekledik eve bakmaya gelmediler. 2008’in dokuzuncu ayın sonunda başvuru yaptık,

zaten kış bitti. Seçim olduğu için ondan sonra gıda hemen geldi. Ondan sonra seçim bitti bir daha kimse gelmedi. Kömürü üç yılda bir sefer aldık belediyeden.

Yavuz, “Abi oy bişey, şöyle, bu bir vatandır. Senin sonuçta deden, atan buna hizmet etmiş. Sen de etmişsin. Bunu kim iyi yönetiyorsa artık halk kendi kafasından benimsiyor, ona göre gidiyor ona oy veriyor. Bunun yardımla bir alakası yok. Sen böyle almışsın böyle veriyorsun, yok şundan almışsın buna veriyorsun yani bu olacak iş değil”

Recep, “Siyasetle de yardımın bir bağı yok bence; şimdi adam dese ‘he he ben ona verdim’ ben biliyom yalan söylüyor. kimin nereye verip vermediğini kimse bilemez. Sahibinin kalbinde ne varsa ona verir. Hani ben ‘AKP’ye verdim bana yardım yapıyor; alakası yok. Bunlar bana göre yalan”.

Melik, “Öyle bir şey yok abi. Daha öncekileri de gördüm, Özal da geldi diğerleri de geldi. Hepsi elinden geldiği kadar veriyordu. Ama belki bunlarda çocuk parası fazla çıktı”

Kadir, “Millet dört torba kömürle, bir paket makarnayla kandırılmaz”

Görüşmeciler oy verme karşılığında yardım alan ve buna karşın oy vermeyenlerin olduğunu da komşularından örnekler vererek anlatıyorlar.

Fatma, “Yardım alıyor, Büyükşehir Belediyesi’den gıdasını aldı. BB’den alan, veren oy için alıyor, veriyor. Ama alan vermiyor oyunu. Adamı tanıyorum ailesini tanıyorum”

Sosyal yardımların siyasi araçsal rolü, mevcut siyasi iktidarların kendi oy potansiyelinin yüksek olduğu yerlere öncelik vermesinde ortaya çıkıyor. Belediyeler kendi oy depoları olarak gördükleri semt ve ilçelere daha yoğun ve sık aralıklarla yardım verilirken, özellikle Çankaya gibi siyasi iktidarın bir türlü oy çoğunluğunu ele geçiremediği ilçelere yardım verme aralıkları uzun olmaktadır. Yardım alanlar bu tür bilgileri farklı semtlerde oturan akrabalarından aldıklarını belirtmişlerdir.

Veysel, “Abi bizim buraya yeterince ve zamanında vermiyorlar. Keçiören’e bak, Mamak’a bak; önce onlara veriyorlar, en son kalırsa buraya veriyorlar. Ben burada öyle bir yardım görmedim. Düzenli bir şey yok.

Serhat, “Keçiören’e 3 ay önce bir yardım gitmiş sonra bir daha gitmiş, bizimki si ise daha yeni gelmişler yardım yazıyorlar. Kış bitti neredeyse, adalet bu değil ki. Şimdi o da insan sen de insansın sonuçta. O da oy veriyor, bu da oy veriyor sana. Belki Çankaya belediyesi CHP olabilir, MHP olabilir, başka bir parti de olabilir. Sonuçta Büyükşehir olunca sana oy veriyor.

İl ve ilçe belediye başkanlarının farklı siyasi partilerden oluşu, verilen ödenek ve yapılan yardımlar da farklılık olduğu il belediye yönetimince doğrulanmasa da, halk bu durumun oldukça farkında.

Veysel, “Şimdi burada Çankaya’da CHP var. Belki burada AKP olsaydı daha farklı olurdu. Yardımlar belki daha zamanında gelirdi. Yardım veriyor ama zamanında vermiyor, oy alıyor adamı”.

Sosyal yardımların siyasi bir rant olarak görüldüğü bazı görüşmecilerce de savunuluyor. Kendilerine yapılan rutin yardımlarda ufak da olsa bir değişim olsa bunu siyasi bir beklenti neticesinde olduğunu düşünüyorlar.

Kadir amca, “Yaşlılık aylığı üç ayda bir 296 liraydı şimdi 300 lira yaptılar ama niye yaptılar bilmiyorum, acaba referandum var diye mi” (12 Eylülde Anayasa değişikliği ile ilgili Referandum olacak. Kadir amca yapılan bir artışı siyasi bir amaca yoruyor).

Serhat, “Onun faydası çok oluyor. Mesela benim eşim burada çocuk parası alıyor, sanki onlar veriyormuş gibi ‘seçimlerde onlara oy verecem’ diyor. Anladın yani, genelde öyle oluyor. Bu hükümet gitse, gelen hükümet de verecek; çünkü mecbur”.

Melik ilçe belediyesinin yardım dağıtırken, Kendi eşinin türbanlı olmasından kaynaklı ayrımcılık yaptığını ifade ediyor. Çankaya Belediyesi’nin CHP olması ve,

muhafazakarlar tarafından Türban karşıtı yansıtılması sosyal yardım dağıtımındaki bir yanlışlığın, siyasi bir tutumla açıklanmasına neden olmaktadır.

Melik, “Çankaya belediyesinde öyle bir şey yok, market gibi ortada ondan bir kilo şundan, bir kilo bundan diye veriyorlar. Bir başka sefer gittiğimizde de bir kadına ikişer kilo bize birer kilo verdiler. Bizimkilerin başı kapalı diye bunu yapıyorlar”.

Bazı görüşmeciler, muhtar aracılığı ile bir adamın gelerek kartını verdiğini ve bu karla yardım başvurusu yapmasını söylemiş. Siyasi parti temsilcileri de sosyal yardımları oy sağlayacak potansiyelde gördükleri ortadadır.

Cengiz, “...ayrıca bir bey geldi bu kartı bıraktı”¹⁵

Çankaya Kaymakamlığı SYDV’nda inceleme yaparken, yardım başvurusu onaylanmayan bir kadın, Vakıftan çıkarken, duyulması amacıyla, “madem yardım vermiyor, bizde seçimlerde bu hükümete oy vermeyeceğiz” diyerek Vakıf’tan ayrıldı.

Sosyal yardımların siyasiler tarafından bir rant aracı olarak görüldüğü açık. 12 Haziran seçimleri döneminde 2009’ yerel seçimlerinde olduğu gibi sosyal yardımlar medyada pek fazla yer almadı. Çünkü görünürde ekstra olağandışı bir durum gözüküyordu. Buna karşın Yardım verilme oranların incelendiğinde, bir dönem önce verilen Örneğin Eğitim yardımının bir anda 100 liradan , 150, 200 ve 250 liraya yükseldiği görülmüştür. Yardım miktarının artışı daha önce de ifade edildiği gibi görüşmeciler tarafından da siyasilerin bir beklentisi olarak yorumlanmıştır.

¹⁵ Bırakılan kart, AKP Çankaya ilçe başkanı Alaattin Varol adına. Kartın arkasına SYDV’dekilerin yardımcı olmaları konusunda bir not düşülmüş.

Tembellik: İş mi, Sosyal Yardım mı?

Sosyal yardımlar insanı tembelliğe alıştırmır mı? Yardım alanların çalışma isteği kaybolur mu? Sosyal yardımlar yarattığı tembellik sonucu çalışmayı bırakanlar arasında bir bağımlılık yaratır mı? gibi sorular, sosyal yardımların çalışma alışkanlığına olumsuz etki yapıp yapmadığına yönelik tartışmalar açısından yanıtlanması gerekiyor. Özellikle erkeklerin sosyal yardım almaları nedeniyle tembelliğe alıştıklarına dair eleştiriler (Furman, Schneiderman ve Weber, 1989: 205). önceki bölümde dile getirilmişti. Görüşmecilere de bu yönde sorular soruldu.

Serhat, “Aslında böyle düşünen insanlar var; yok değil. Ama ben zannetmiyorum. Tembel insan zaten tembeldir. İnsan sadece buradan verilen parayla hadi yıllık bin lira verse biz sadece onunla mı geçineceğiz. Benim işim olsun bana para vermesin, benim işim olsa ben zaten oraya gitmem. bana asgari ücretli bir iş yeter. Çalıştığım yerde zaten o kadar alıyordum. Bir de çocuklardan aldığım para bana yetiyordu. çocuk için aylık 540 lira alıyorum. çalışmak için evde durmuyorum, inşaatlara gidiyorum, Dikmen’deki işçi durağına gidiyorum. Pazartesi günü de İŞKUR’a gidip tekrar başvuracağım. Verdiği yardım çok da önemli değil, 150 lira verse, bir şekilde yine bulunur. Öyle çok büyük bir yardım da değil. 400 – 500 olsaydı o zaman derdik bu yardım çok önemli bu para kesilince ne yapacaklar. İnsanlar bütün geleceğini hayatını bu yardıma bağlamamışlar ki. Sadece verdiği birkaç tane makarnayla insan nasıl geçinir. Ama tabi ki bir yan gelir oluyor. Yani sürekli iş aramak zorundayım, mecburum çalışayım. Burada da çimenton fabrikasında çalışayım dedim, ama buradan hem uzak hem de gece orda kalmam lazım. Ben bunları bırakıp nasıl kalayım. Şimdi kimse yok burada yabancı yerdeyiz”.

Veysel de sosyal yardımların tembelliğe alıştırdığı ve çalışmaktan soğuttuğu türündeki savlara şiddetle karşı çıkıyor. İş olsa hiçbir yardıma ihtiyaç duymayacaklarını ifade ederken, aslında buna devletin iş alanı yaratmayarak neden olduğu görüşünde. Veysel evli çocuğu yok. Serhat’tan 3 ay önce işsizlik yüzünden

Erzurum'dan göç etmiş. O da işsiz kalınca Belediyeden ve SYDV'den yardım almaya başlamış.

Veysel: Verdiği yardım neye yetiyor; sadece günlük 6 liradan aylık 180 lira neredeyse kuru ekmeğe gidiyor. Halkı kandırıyorlar, şimdi bir iş sağlamıyorlar. Şimdi ben boştayım çalışmıyorum, şimdi işim olsa ne yardıma ne şuna buna ihtiyacım olur. Gelip bana bulgur veriyorsun, prinç veriyorsun; belki ben bunu yemiyorum, makarna yemek zorunda değilim ki. Ben markete gidip alışveriş yapabilirim. Yani onunla kandırıyorlar bizi. Büyük bir yardım yok ki burada; yılda iki sefer 100 lira yardım veriyorlar. Büyükşehir yılda iki defa gıda veriyor. O da gelirse. Yardım hak ama hak bu değil ki. Ben şimdi işsizim. Sigortaya baktığımda zaten biliyor. Bana bir iş versin, ben zaten bunu almam ki. Ben de herkes gibi 1000 – 1200 lira alsam, zaten ihtiyacım olamaz ona. Şimdi 2-3 ay çalışıyorum; aha kış işim yok, boş, evde oturuyorum. Mamak'a gittim iki üç defa (çöp, geri dönüşüm işi için) dediler “kontenjan yok, zaten çok adam var” almadılar. inşaat, şoförlük, temizlik... Biz iş seçmeyiz yeter ki iş olsun. Atık, çöp toplansa, kime ne yetecek, zaten sadece burada var birkaç hane o işi yapıyor. Herkes o işi yaparsa kim ne kazanacak?

Melik, “Öyle bir şey olmaz. Bana ne veriyorsun abi. Şimdi sen bana veriyorsun; bir haftalık yiyecek anca veriyorsun. Öbür taraftan ben nasıl, ben yatım da devlet bana para versin, ben tembellik yapım. Devlet bana ne verir. O üç günlük yemeğimdir. Ya da bilemedin bir hafta on günlük olsun. Bu kalan yirmi gün sen nasıl idare edersin Hiç kimse sıkıntı çekmez huzursuzlukta olmaz. Bak ben iki gün çalışmadım mı evimde huzur kalmaz. Otur, iş yok, güç yok. Kardeşim iş olsa ben zaten çalışırım. Sabah çıkıp gidiyorum akşama kadar durakta dikiliyorum. E işim olsa kadar saat çalışırım akşama sevinerek evime gelirim. E ben eve geliyorum iş yok, acaba yarına işe gidebilir miyim, gidemez miyim?sadece kafam da iş var.

Yavuz, “Yok ben şöyle diyom abi, bana 800-900 liralık sigortalı bir iş versin ben yardım istemiyorum. Ben çalışım kendi işimi kendim yapım. 34 yaşındayım, yani tembellikmiş. Yani tembellik ola ben niye gidip belediyeyle tartışıp bu işi (nohut-pilav arabası) yapmaya çalışım. Sokakta haraç alanlar var onlarla boğuşuyorum. Gene işimi çözmek için çabalıyorum. Tembel olan zaten tembeldir. Ona bir şey yapamazsın”.

Nuran, “Devlet garibana hiç bakmıyor; affedersin bir köpek gibi bir parça ekmek önümüze atar; ya biraz makarna, biraz mercimek, biraz yardım eder bize, 'aha yardım etti'der. Ne yardım etti? Ggeçen sene benim 6 tene çocuğum okuyordu, 6 tene. Geçen seneden beri bana 250 lira para verdi. Buna ayakkabı alırım, buna önlük alırım, çanta alırım; bitti. Aha işte, sadakadır bu ne yardımı?”

Özsaygısı düşük bireyler, kendilerine güvenleri olmayan ve bir iş beceremeyecekleri kaygısı ile iş aramaktan vazgeçmiş ve çalışmak istemeyen kişiler olarak görülmektedirler. Araştırmamızda Serhat gibi diğer görüşmeciler de sosyal yardımlar yerine kendilerine iş verilmesini tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

Evde çocuklarına bakan, Elif, ayda bir defa Kızılay’da bir lokantaya evde mantı yapıp gönderiyor. Çalışmayı isteyen Elif aynı zamanda Vakıf aracılığı ile iş de talep ediyor.

Elif, “Bir iş olursa gider yaparım. Ben hayatta bu son iki sene zorluk çektim (ağlamaklı gözlerle), hiçbir akrabamın hayrı olmadı. Ben de imkanım olsa bir şeyler yapmak isterim. Kendime güvenim var”.

Muhsin: “...ya boşver ona (yardıma) gerek yok . Ben önce iş isterim abi, inan bu yardım olayı çoğu aileyi işten bile soğuttu”.

Melik, “Hamallık yapıyorum geldiğimden beri. Eskiden hamallık iyiydi. Kömür vardı, curuf vardı, odun vardı taşınacak, eşya vardı. Şimdi Dikmen camiinin orada bekliyoruz, dikiliyoruz. Okullar kapanınca, tayinler olunca 2 ay iş oldu. Bundan sonra yine boş yine iş yok. İş olunca iyi ama iş olmayınca ne yapacaksın. *O zaman kendimden nefret ediyorum..* Bak ben iki gün çalışmadım mı evimde huzur kalmaz. Otur, iş yok, güç yok. Kardeşim iş olsa ben zaten çalışırım. Sabah çıkıp gidiyorum akşama kadar durakta dikiliyorum. E işim olsa kadar saat çalışırım akşama sevinerek evime gelirim. E ben eve geliyorum iş yok, acaba yarına işe gidebilir miyim, gidemez miyim?sadece kafam da iş var. Yok abi, yani şimdi devlete ille de verecen diye bir şey diyemem. Ama eğer bana verecekleri sadece bir şey varsa bana iş versinler yeter. Onun gıdasını mıdasını istemiyorum. Hiç olmazda bir aylığımlı alıp gidip üst başımı, gıdamı, yeme içmemi aldıktan sonra, daha ne. Bu dünyaya bedeldir. Alnımın teri ile alıyorum”.

Recep, “Abi çalışmaktan vazgeçilmez. Bizim Karadeniz insanı mümkün değil; bak burada bir çuval paran olsun biz yine de vazgeçmeyiz. Mümkün değil. Çalışmak hem ibadettir hem spordur. Hem bir çuval para verirler spor salonlarına, rejimlere. Biz çalıştık mı hem para kazanıyoruz hem spor yapıyoruz. Bak bu TOKİ’den dolayı 3-5 senedir işimiz yok inşaat sektörü öldü”.

Fatma: “Mecbur çalışıyon. Çalışmadığın zaman yorulmuyorsun. Yorulmayınca gece uykunda gelmiyor”.

Gölüzar, “İş vermiyorlar yaşıma geçti diye, ne yapalım”

Feyyaz, “Devletin görevi olmamalı. Zaten asgari ücretler 700 falan olsa, hiç kimse sosyal yardıma muhtaç olmazdı. İş olsa ben de annem de işe girse, çok güzel olur. 1400 lira bize yeter”

İğdır’dan göç etmek zorunda kalan Murat da çalışmayı yardıma tercih edenlerden,

Murat “İnsan kendi işi, olduğu zaman güzel olur. E tabii yardıma muhtaç kalmaması iyi olur”

Bazı görüşmeciler bağımsız olarak çalıştıklarını ifade ettiler. Bu görüşmecilerin en büyük sıkıntısı kendilerinin iş yapmak istemesi ancak belediye çalışanlarının zabıtaının buna engel olmaya çalışmasıydı. 10 kişilik ailesi ile beraber hurdacılık yapan Ömer, hem devletin iş vermediğini hem de ellerindeki işi almaya kalktığından şikayetçi. Onları en çok etkileyen verilen yardımın niteliği ve miktarından çok, işlerinin ellerinden alınması. Yardıma muhtaç olmaktan çok çalışmayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

Katı Atık toplayan **Ömer**, “10 tane çocuk var burada, beraber aç kaldık. Devlet bizi aç bırakıyor. Devlet bize bir şey vermiyor, bir de elimizdekini alıyor. 11 yıldır burdayım, sırf hurdacılıkla uğraşıyorum. Bizim devletimiz Allah zeval vermesin, evet iyidir; ama arkaya dönüp te, sağdaki, soldaki insana dönüp te bakmıyor. Nerede bir zengin varsa onu görüyor; bir fakiri göremiyor. Bir fakiri görse! Bak ben buralarda perişanım. Devlet çocuklarıma bunlara birer iş verse, güzelce çalışsa ne mutlu olur. Ama devlet bakmıyor. Ben ekmeğimi, çöpten alıyorum. Benim ağır vasıta ehliyetim var. Bana bir şoförlük versin niye çalışmamayım arkadaş? Adam diyor ki, 'ben buranın belediyesiyim, burasını bana vereceksin, başkasına vermeyeceksin' . Adam ne yapıyor, vermezse basacak cezayı. Korkudan direkmen oraya veriyor. 150 lira veriyor. Bu neye yeter? 6 tane çocuk okuyor; bunların defteri var kalemi var... Yinede kalkıp yalan söyleyecek halimiz yok. Cenab-i allah razı olsun, ama bizim perişanlığımız işte burada. Bir ekmek yiyecez, oradan biraz hurda alıyorduk, buradan kağıttı, naylondu topluyorduk; sağolsun belediye elimizden aldı. Temelli

bitti gitti.3 aydan beridir belediye böyle yapıyor. Eğer bir müslüman kendi başına çalışıyorsa, ekmeğini kendi başına kazanıyorsa bize ne mutludur. Ama kalkıp da devlet onu elinden aldıktan sonra ne yapacak? Gidip hırsızlık yapacak.

Onur (Ömer'in büyük oğlu): Onu boş ver, gelip ekmeğimizi de elimizden aldılar. Hurdacılığı yasak ettiler, ekmeğimizi de elimizden aldılar yani; el arabasıyla çıkıyorduk onu da yasakladılar. kamyonetler var onları da yasak etmiş, çıkarmıyorlar. Melih Gökçek'in oğluna veriyorlar. İhaleyi gökçeğin oğlu almış. O da şirkete çevirmiş. Genellikle marketler olsun, şeyler olsun hep kendileri alıyorlar.

Vedat (Ömer'in damadı), “El arabasıyla çıkınca gelip elimizden alıyorlar. Aha şu kamyonet benim, işe çıkamıyorum. Orda öyle bekliyor; o bana bakıyor ben ona bakıyorum. yetki almışlar. Geri dönüşüm ihalelerini Gökçek'in oğlu almış. Biz yardım da istemiyoruz. Yeter ki ekmeğimizi kazanalım”

Yavuz, “...şu pilav arabasını, bir kere yani başladığımda, gittim söyledim, yine zor durumdaydım. Yine vakıfa gittim dediler 'senin bizde 100 lira çıkışın var, biz sana anca 150 lira daha verebiliriz. Başka şansınız yok, senin gibi binlerce var' dediler. Bu arabayı gittim yaptırdım. Bi 9-10 ay devam ettim ondan sonra belediye el koymasın... E gittim kaymakamlığa söyledim, durum böyle böyle. Dediler 'bizim yapacağımız bir şey yok ki, istersen kaymakama çık'. Gittim 'kaymakam yerinde yok' dediler. Ondan sonra bana 'belediyede falanca adama git versinler' dediler. Gittim. Adam, 'olmaz kardeşim ben vermiyorum' dedi. Çıktık geldik. Neyse burada demirci dedi ki, “ben sana on günlüğüne veresiye yapıyorum” aşağıya geldim, reklamcı var, o da dedi “camlar bana ait” valla tekrar yaptırdık işte şimdi tekrar başladım”

Benimle konuşurken aynı zamansa 8-9 aylık bir bebeği de ayakta emziren, yaklaşık 45 yaşlarında olan Ömer'in eşi:

Nuran, “10 tane çocuk var burada, beraber aç kaldık. Devlet bizi aç bırakıyor. Devlet bize bir şey vermiyor, bir de elimizdekini alıyor. **İş olsun da çoluğumuz çocuğumuz aç kalmasın. Lüksümüz yok Açız!”**

Sosyal yardımların çalışma alışkanlığı ve tembellik alışkanlığı üzerindeki etkilerine yönelik daha önce sorulan sorulara dönersek:

“Sosyal yardımlar insanı tembelliğe alıştırmı mı?”

“Yardım alanların çalışma isteği kaybolur mu?”

“Sosyal yardımlar yarattığı tembellik sonucu çalışmayı bırakanlar arasında bir bağımlılık yaratır mı?”

Görüşmeciler, verilen yardımların insanların evde oturarak tembellik yapmalarına yetecek bir düzeyde olmamasının böyle bir olumsuzluğa neden olamayacağı konusunda hemfikirler. Görüşmelerden elde edilen bulgular ve görüşmeye gidilen evlerde özellikle kadınların evde oluşu ve erkeklerin ya çalışıyor ya da iş arıyor oluşu bunu destekler niteliktedir. Görüşmeci erkeklerin hepsi ve tek ebeveynli ailelerdeki kadınların hepsi ya temizliğe gidiyor, ya yarı-zamanlı çalışıyor, ya da iş arıyor.

Yardım Alanların; Yoksulların Birbirini Şikâyet Etmeleri

Sosyal yardım konusunda dikkati çeken bir durum da yoksulların birbirini şikâyet etmeleri. Bir taraftan çevreye yeni gelen ya da zor durumda olan yoksul komşularına sosyal yardım kaynak ve edinme yollarını öğretirken, bir yandan da aynı çevre ve komşularca şikâyet edilmeleri ilgi çekicidir.

Görüşmeciler hem asılsız mal ve mülk sahibi olduklarına dair kendilerinin şikâyet edildiği hem de hak etmeyenlerin yardım aldığı ile ilgili iddialarını dile getirmişlerdir. “Yardımları engellemeye çalışan var mı?” sorusuna verilen yanıt gerçeği gözler önüne sermektedir.

Serhat: “Yardımlara da, ‘gitmeyin boşa vermiyorlar’ diye engellemeye çalışıyorlar. Yardım için incelemeye gelenlere bazı komşular ‘onun evi arabası var, durumu iyi’ deyip engel olmaya çalışıyorlarmış, şikayet ediyorlarmış. Ama uyanık insanlar çok, kimseye bilgi de vermiyorlar, demiyorlar ki bak şöyle bir yardım var git başvur; ancak sadece bana baksın diye bekliyor.

Neden böyle yapıyorlar? Sorusuna verilen yanıt daha çok düşündürücüdür; çünkü suçlanan yoksul kadınlar.

Veyssel, “Çekememezlik, Çoğu bayanlardan kaynaklanıyor. İnan ki öyle ; şahit oldum. Birbirlerini çekemiyorlar. Aman o bir yardım almasın diye uğraşıyorlar. O yardım onun hakkı zaten. Bir insanın hakkına el koymak gibi bir şey”.

Yoksulun şikayet edilmesinin sadece yoksulların bir arada yaşadığı çevrede olabileceğini, zenginlerin yaşadığı yerlerde böyle bir şeyin olanaklı olamadığını belirten görüşmeciye göre,

Veyssel: “Yok zaten adamın durumu belli, neyini şikayet edeyim” diye düşünür. Belki de yardım bile eder. Örneğin ben aç sen toksan, eninde sonunda bana bir elini uzatırsın. kötü insan her zaman kötüdür”.

Havva: Daha önce kaymakamlıktan yardım aldım. Ancak hep şikayet oluyordu. Çevredekiler, eşim serviste yada kamyonunda çalışmaya başladığı zaman, araba aldılar diye şikayet etmişler. Ekmek bile alamıyordum ama.

Zeynep, “Bizim daha düne kadar sigortamız yoktu. Biz gidip de herhangi bir yere – beş parasız kesinlikle durumumuzda iyi değildi. Çok zor duruma da düştük, çok kötü günlerimizde oldu. Ben hayatta gidip de bir yere müracaat etmedim. Ettim desem yalan olur. Yani bakıyorsun çoğuna kolunda bilezik, altında araba, evi barkı her şeyi var; onlar gidip direkt yeşilkartını alıyor, gidip muayene oluyor. Ama ben başvurmadım. Durumu iyi olup da alan, birkaç kişi vardı. Evi var, ocağı var, arabası var, gidiyor yeşilkart alıyor. Ben onların nasıl aldığına hayret ediyordum ama onlar utanmıyordu. Onlar birde aldıkları kömürü satıyorlardı”.

Muhsin, “Yardımları şikayet eden çok oluyor. Bir ara yardım çıkıyordu sonra kestiler. Diyorlar ki 'bu adamın 3-5 arabası var' bunu anlatamıyorum. Ama gerçekten 2-3 arabası olan var; oda yardım alıyor. Ama nasıl alıyor? Başkasının üzerine yapıyor, yardım

alıyor. 9-10 sene önce benim de arabam vardı. Sergi (kavun-karpuz) yapıyordum. Ama gitti bir şey kalmadı. Ama yardım alan, çevrede durumu iyi olanlar var, o zoruma gidiyor. Arabası, evi var. Şimdi bir makarna 30-40 kuruş. Senin her şeyin var, bunu alacak gücün var. Başkasının hakkına tecavüz etme. Adam yemin ediyor, yok diyor. Yemin ederim hak etmeden alıyor”.

Fatma, elektriği olmayan bir gecekonduda 3 çocuğu ile birlikte yaşıyor ve yardımın adaletli dağıtılmadığını savunuyor.

Fatma,”Daha önce alıyordum. Ancak bu sene gelmedi. Ya benim anlayamadığım bir şey var bak şurada biri var, şeyde çalışıyor, Çankaya Belediyesi’nde. Annesi maaş alıyor. Bir sürü binaya bakıyorlar. ‘evime 3-4 bin lira maaş giriyor geçinemiyorum’ diyor. O kişinin kendi evi de var. O kişi alıyor gıda yardımı Büyükşehirden, bize gelince biz alamıyoruz. Bu nasıl oluyor ben anlayamıyorum. Yanımızda sadece bir gece kondu var. O da yardım alıyor. Kaymakamlığa da başvurdu herhalde oradan da alacak. Gölbaşında arsası varmış bir sürü şeyi varmış. Kendini acındırıyor ama bir sürü şeyi var; 4-5 oğlu dolmuşta çalışıyor.

Elektriğimiz yok burada mum ışığında oturuyoruz. Gerçi elektriğim olsa bir televizyonum olurdu sadece. Zaten cereyanlı hiçbir aletim yok. Buzdolabı, çamaşır makinesi, gibi hiçbir şeyim yok.”

Zeliha, “Belediyeden bir defa yardım aldım ama komşularım benim üstüme iki defa aldılar. Belimden rahatsızım, ağır işlerde çalışamıyorum. Arada bir temizliğe gidiyorum ortalama 400-450 lira gelirim oluyor. Akrabalardan, ramazan da falan yardım alıyorum, şeker gibi. Eğitim ve gıda yardımı dışında nakit yardımı yok mu. Ben niye alamıyorum?”

Ayhan, “Devlet özellikle ihtiyacı olana yardım yapsın. benden durumu iyi olanlar alıyor. Onlara vermemeli”

Kadir, “İşi yok, maddi durumu yoksa, gerçekten ihtiyaç sahibi olan alsın. ...ihtiyacı varsa alsın. Bak ben sitede oturuyorum; adam karşımızda, adamın evi var, arabası vardı, aslanlar gibi de satıyordu kömürü de, evi de doğal gazlıydı.

Nasıl Bir Sosyal Yardım?

“Nasıl bir sosyal yardım?” başlığı altında görüşmecilerin beklentilerine ulaşılmaya çalışılmıştır.

Serhat, sosyal yardımların dağıtım yönteminden şikayetçi. Ona göre özellikle siyasilerin seçim dönemlerinde dillendirdiğini ve Türkiye'nin bir türlü hayata geçiremediği sosyal güvenlik sistemlerinin bir kolu olan “Aile Sigortası”nın olması gerektiğini savunuyor.

Serhat, “Şimdi aslında bu yardım işi, bana sorarsan bu yoksul ailelere belirli bir aylık verilmeli. Şimdi siz gidiyorsunuz, başvuru yapıyorsunuz, 2-3 ay ve 4-5 ay bekliyorsunuz, ondan sonra gelip eve bakıyorlar. (yoksulluğun tescili), çünkü sıra varmış öyle diyorlar. Bilmiyorum ondan sonra aradan bir ay geçiyor, sonuç çıkıyor. E bu 5-6 ay içinde aç mı kalacaz. Farz et ben çalışsam, engelli çocuğun bakım parası da olmasa şimdi aç mı kalacam o aylara kadar. Bunun acil tarafı da olması lazım”.

Yardımların dağıtılış biçimi Vakıflar arasında pek farklılık göstermemekle beraber, Büyükşehir belediyesinde farklılaşmaktadır. Vakıflar gıda, eğitim, Nakit desteği, Kira vb. adı altında nakit yardım yaparken, Büyükşehir belediyesi nakit yardım yapmak yerine gıda ve Kömür yardımı yapmayı tercih ediyor. Büyükşehir belediyesi sosyal yardım işleri Müdürü İbrahim meydan bunun gerekçesini “*Nakit versek, adam gider kumar oynar, içki içer sigara parası yapar, kadına versek de fark etmez, kadının kolunu burar o parayı gene alır*” diyerek ortaya koyuyor. Bu konuda faydalanıcılar arasında da bir görüş birliği bulunmamaktadır. Veysel erkeğe nakit verilmesini savunurken, Serhat nakit verilmesi dışında erkeğe verilmesi konusunda Veysel'e katılmıyor:

Serhat “Ben Veysel’le aynı düşünmüyorum. Şimdi benim tanıdığım insanlar var. Eğer o parayı o kadına vermezse o ev o parayı hiç görmez. O para ya içki ya başka yere gider. Ama kadın aldığı zaman, o mutfağa gider. Çoğu kadın kocasından saklıyor. Örneğin 400 lira alıyor, diyor ki kocasına “ben 100 lira aldım”, kocası da ona inanıyor. Benim tanıdığım bildiğim insanlar var böyle, o parayla da gidiyor ya çeyrek altın yada başka bir yere yatırıyor, evin ihtiyacını alıyor. Bence kadınlara vermesi daha doğrudur. Nakit versin. Mesela benim eşim benden bir lira saklamaz, ister bir lira ister bir milyar olsun. Ama saklayan var,

ama hak eden de var. Ben içki içsem, o parayı öldürür bile yine alırım. Gıda aldığı zaman bir şey yapamaz, götürüp satamazsın ki! Belki kömür satılır ama gıdayı duymadım”

Zeynep, “ Erkekler alıp hemen kendilerine harcarlar. Erkekler kendi cebini, kadınlarsa evini, çocuğunu düşünür. Hanımlar sürekli mutfakta olduğu ve evini düşündüğü için, hanımlar genelde akşam çocuklarım ne yiyecek, ne pişirecem diye düşünür”.

Serhat öncelikle devletten iş istediğini belirtiyor. “*Öncelikle mutlaka iş olursa yani hiç bir şeye ihtiyacın kalmaz ki. Evine de aşını getirirsin*”. Fadime’nin ise tek istediği bir ev sahibi olmak, büyüklüğü ise hiç önemli değil. Köy hayatından oldukça yorulmuş. Kadının köy yerinde sürekli devam eden ve bir türlü bitmeyen çalışması, Fadime’yi bezdirmiş görünüyor. Kırsal alanda ataerkil ilişkiler kadının hem geçimlik tarımda hem de ailenin yeniden üretilmesi işlerinde çalışmasını gerektiriyor. Bu durum kadının uyanık / ayakta olduğu sürece çalışması gerektiği anlamına geliyor. Kırsal çözülmenin teknolojik temellerinin yanında kadınlarında bu hayattan kopmak istemelerinin büyük bir payı olduğu ortadadır. Bu nedenledir ki, kentsel çalışma sürelerini sonlandıran ilk nesil ailelerin erkekleri emeklilik dönemlerinde köye dönme planları kurarken, kadınlar buna şiddetle karşı çıkmaktadırlar; şimdi ister köyde çalışma zorunluluğu olsun olmasın önemli değil. Köy hayatı onlara itici görünmektedir.

Fadime, “Ben tek bir şey istiyorum; burada bir tane evim olsun; zaten ben bu güne kadar bire rahatlık görmemişim. Bu evimiz, iki oda, öbür oda da soba yoktur. Banyo yok sadece tuvalet var, içerde. Şehirde bir evim olsun, isterse sadece bir tuvalet olsun. Abi ben haklıdır. 10 inek ben hep sütü alıyorum, hep mandıraya veriyorum, birde ekmek yapıyorum tandır var, her şeyi ben yapıyor bir de tek başına. Abi Serhat birazda çok sinirlidir. Öyle bakma sinirlidir o. Bu anadan doğma böyledir. iş var yok değil, hep böyle. Onun ailesi hep ona bakmış, (el üstünde tutmuş), nazlı büyümüş. Aha şimdi gelmiş “ben diyorum niye geliyor benim yanımda yatıyor, git bir iş bul” ben niye yalan söyleyim.

Diğer görüşmecilerde genellikle yardımın nakit olması yönünde görüşler belirttiler. Fadime'ye benzer şekilde 7 çocuk sahibi **Melik**'de,

”Sadece ev istiyorum ama biraz büyük olsun”.

Cengiz, “Biz ne diyelim biz bilmeyiz, memur sizsiniz. Verirlerse yardımı tamam, vermezlerse ne yapalım. Allah yine de zarar vermesin devlete. E biz ne diyelim ki. Elinizden ne gelirse, ben başka bir şey demiyorum. Öncelikli olarak para ve gıda olmalı”

Ömerin damadı Onur, “Aabi bize yardım etmesin, bize ev versin, işimizi yapacak bir yerimiz olsun. Abi yardım evdir. Aha burda kalmışız. Kiraya da vermiyorlar bize. Hurdacı adamız diye ev vermiyorlar. Biz yardım değil, bir iş olsa, bir ev olsa yeter”.

Sosyal yardımların yapılış şekli, yapan kişi ve kurumlara göre farklılık göstermektedir. Verilecek yardımın niteliğine –maddi, ayni- ve kime –kadın, erkek- verileceği bağlamında bir farklılıktır. Diğer yandan yardımların ne amaçla yapıldığı da ayrı bir önem taşımaktadır. Kazanım güden bir amaç doğrultusunda yapılacak yardımların görünür olması yardım yapan açısından önemlidir. Bu yardımlar özellikle “hayırseverlik” adına yapılan ve reklam amaçlı yardımlardır. Bu tür yardımlar görüşmeciler tarafından da pek hoş karşılanmamıştır. İnsanlar öncelikle karınlarının doyması için yardım yapılmasını isterken, barınma açısından ev talebinde bulunanlarda olmuştur. Bireyin muhtaçlık durumuna göre kurumsallaşmış olan ve işleyen sosyal yardım sistemimizin her bireyin muhtaç olduğu maddi ve ayni şeyleri ayrı ayrı vermesi ve vermeye çalışması, bekli de norm ve standart birliğin yakalanmasındaki en önemli engeldir.

Ailede tüketilecek gıdaya bile karar vermiş olan gıda yardım paketleri bir yandan insanları belli şeyleri tüketmeye zorlarken bir yandan da sadece bunlarla kısıtlamaktadır. Böylece insanları denetim altına almaya ve kontrolde tutmaya

alışan neo-liberal politikalar, dolaylı olarak yoksulların tüketim alışkanlıklarını da kontrol altına almış olmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye’de de daha çok bir ön kabul çerçevesinde, yapılan sosyal yardımların bireyi küçük düşürdüğü, aşağıladığı, bunun da bireyin kendisini alçalmış, değersizleşmiş, beceriksizleşmiş olarak hissetmesine yol açtığı, ve dolayısıyla özsaygı düzeyini olumsuz yönde etkilediği sık sık dile getirilmektedir. Bu bağlamda yapılan eleştirilerin gerçeklikle ne ölçüde örtüştüğü alan verilerinin ışığında bazı sorulara yanıt arayarak bu ilişki çözümlemeye çalışılacaktır.

Sosyal yardımların, yardım alan bireyin özsaygı düzeyine etkisi var mıdır?

Varsa ne yöndedir?

Görüşmecilerden elde edilen bulgular çerçevesinde, sosyal yardımların bireyin özsaygısı üzerinde etkili olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu etkinin düzeyi ve yönü farklılıklar göstermiştir. Bu kişilerin özsaygı düzeylerinin sosyal yardım almayanlara nazaran daha düşük çıkması olasıdır; ancak elde edilen veriler ışığında değerlendirdiğimizde bunun nedeninin, sosyal yardım alıyor olmaları değildir. Öncelikle ve önemle vurgulanması gereken konu, mülakat yapılan görüşmecilerin tamamının işsiz olduğu, sürekli bir gelire sahip olmadığıdır. İşsizlik ve yoksulluk gibi bireylerin özsaygı düzeylerini olumsuz yönde etkilediği ampirik çalışmalarla (Fidan, Karataş, Yılmaz, 2004: 173; Dowson, 1992: 93) ortaya konmuş olguların varlığı, görüşmecilerin yüksek düzeyde bir özsaygıya sahip olma olasılığını azaltmaktadır. Bu nedenle bu insanlarda özsaygı düzeyinin düşük çıkma olasılığını sosyal yardımlara bağlamak pek anlamlı görünmemektedir. Bireylerin işsizlik öncesi taraf oldukları, ekonomik ve sosyal ilişkilerin, işsizlikle beraber ortadan kalkması, bireyi psikolojik olarak etkileyen en önemli unsurlar olarak gösterilmektedir

(Bartley, Montkomery and Watsworth, 1999). Bu bağlamda da sosyal yardım faydalanıcılarının özsaygı düzeylerinin düşük olması sosyal yardımların bir sonucu değil, aksine, sosyal yardım almak özsaygı düşüklüğünün bir sonucu olarak görülebilir. Ancak bireyin bu duruma düşmesinin suçlusu olarak onun işsiz olmasını göstermek, sorunun kaynağının gözden kaçmasına neden olabilir. Çünkü asıl neden kapitalist üretim ilişkilerinin birey ve toplum üzerindeki etkileridir. Yapısal hale gelmiş olan işsizliğin süregelenleşmesi, hem birey hem de toplumun psiko-sosyal dengesi açısından bir tehdit oluşturmaktadır.

Sosyal yardımlar bireyin özsaygısı üzerindeki etkisi herkeste aynı düzeyde midir?

Bu sorunun yanıtı “hayır” dır. Sosyal yardımların bireyin özsaygı düzeyi üzerindeki etkisi, faydalanıcının cinsiyet, yaş, göç edilen kültür, sosyal yardım alma geçmişinin varlığı, eğitim düzeyi, sosyal yardım hizmetinin kimin tarafından sunulduğu, Büyükşehir ve kentsel yaşama katılma süresi gibi değişkenlere bağlı olarak farklılık göstermektedir.

Faydalanıcının cinsiyeti en önemli belirleyici olarak karşımıza çıkmıştır. Sosyal yardımların kadın faydalanıcıların özsaygı düzeylerini olumlu yönde etkilediğini söyleyebiliriz. Bir iki görüşmeci dışında tüm kadınlar, sosyal yardım almaktan dolayı utanmadıklarını dile getirmişler, hatta mutlu olduklarını bile vurgulamışlardır. Fişek (2011), bu durumu şu şekilde değerlendirmektedir: “Onlar zaten bu toplumda kadına tanınan statü dolayısıyla yaşama özsaygılarında yitirerek başlıyorlar. Erkeğin ‘bakmakla yükümlü olduğu’ ikincil varlıklar olarak tanımlanıyorlar. Şimdi de devletin ‘bakmakla yükümlü olduğu’ varlıklar olarak kendilerini görüyorlar.

Sonuç olarak değişen ‘bakıcı’ onları rahatsız etmiyor”

Kadınlar “mecburen” sosyal yardım aldıklarını sık sık vurgularken, sosyal yardımları “ hayata tutunabilmek” açısından önemli görmektedirler. Özellikle boşanmış olan görüşmeci kadınlar açısından hayati bir önem taşıdığı görülmüştür. Çocukları ile beraber yalnız kalan ve toplumun muhafazakar yapısından kaynaklı olarak üretim ilişkilerinde kendilerine yer bulmakta zorlanan, boşanmış vasıfsız kadınlar açısından sosyal yardımlar “tutunabilecek bir dal” niteliğinde görülmektedir. Bu bağlamda sosyal yardımların kadınların, özellikle boşanmış olan kadınların özsaygı düzeylerini olumlu yönde etkilediğini söyleyebiliriz. Kadınlar sosyal yardımlar sayesinde “kendi ayakları üzerinde” durabilmenin vermiş olduğu haz ve “başarma” güdüsünün olumlanması sayesinde, sosyal yardım almadan önceki durumlarına nazaran, hayata daha olumlu baktıklarını ifade etmişlerdir.

Erkekler açısından farklı bir durumla karşılaşmıştır. Kadınların aksine erkeklerin sosyal yardım almayı, kendi toplumsal statülerine ve rollerine yapılmış bir saldırı, bir meydan okuma niteliğinde algıladıkları ve bu nedenle uzak durmayı tercih ettikleri tespit edilmiştir. Erkekler yardım almaktan utandıklarını dile getirmişlerdir. Onlara göre, “bir erkeğin bir delikanlı adamın” yardım istemesi çok zordur. Geleneksel erkek ve “delikanlılık” kavramlarının erkeğe yüklemiş olduğu roller, “acizlik” olarak gördükleri ve bu kavramlarla çelişen davranışlar sergilemesine engel olmaktadır. Fakat görüşmelerden elde edilen bulgulara göre, erkeklerin sosyal yardım alma sürecine ilk eklemlenme aşamasında utandıkları, daha sonra ise bunu o kadar sorun etmedikleri görülmüştür. Sosyal yardımlara ilk başvuruyu özellikle eşlerine yaptırmaları da bunun bir göstergesidir. Yardım almayı deneyimleyen erkeklerin sonra, kendilerinin Vakıf'lara giderek yardımın çıkıp

çıkmadığını sormakta pek sakınca görmedikleri Çankaya SYDV’de ki çalışmalar boyunca gözlemlenmiştir. Cinsiyetler açısından bakıldığında kadınlar için yardım verenin kim olduğu, -kurumsal, bireysel- önemli değildir. Önemli olan evinin mutfağına ve çocuklarının karınlarına bir şeylerin girmesi, doymalarıdır. Erkekler için ise öncelik bireysel kaygılarıdır.

Bir diğer değişken olarak yardım alanın yaşı sosyal yardım - özsaygı ilişkisini etkilemektedir. özellikle genç faydalanıcı erkeklerde, “utanma” çokça dile getirildiği bir durum. Genç erkekler bunun nedenini yardım başvurusu sırasında yardım verenlerin kendilerine “genç adam”, “dağ gibi adam”, “gücü kuvveti yerinde” “sağlıklı” gibi çalışabilir durumda olmalarını vurgulayıcı nitelikteki tutum ve davranışlarını göstermektedirler. Aslında benzer duyguları kendileri de dile getirerek işsizliğin kendilerini bu kısıpaca soktuklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda genç erkeklerin özellikle yardım başvurusunda özsaygı düzeylerinin olumsuz yönde etkilendiğini söyleyebiliriz. Orta yaş ve çalışma çağındaki diğer erkekler de sosyal yardımları farklı bir yönden olumsuz gördüklerini ifade etmişlerdir. Gençken çalıştıklarını, durumlarının iyi olduğunu ancak, özellikle inşaatlarda çalışanlar taşeronlaşmanın yaygınlaşması ve TOKİ’nin bu işe el atmasının kendilerini işsiz bıraktığını vurgulamış ve bir anda iyi durumdan yardım alır duruma düşmelerini kendilerine yediremediklerini dile getirmişlerdir. Kadınlar açısından yaş değişkeninin pek bir etkisi görülmemiştir. Her yaştaki kadın görüşmeciler sosyal yardımları olumlu gördüğünü ifade etmişlerdir.

Sosyal yardımların bireyin özsaygısı üzerinde etki etmesinde göç edilen yerdeki kültürün etkisi olduğu tespit edilmiştir. Göç edilen kaynak yerlerin muhafazakar yapıların, erkeklere yükledikleri geleneksel roller, sosyal yardım

almaya karşı tutumlarına etkileri olumsuz yönde olmaktadır. Ataerkil yapının sıkı bir şekilde yürürlükte olduğu bir kültürden Ankara gibi daha rahat aile ortamlarının yaşandığı büyükşehirlere gelen ve buralarda yardım alma durumuna düşen erkekler, sosyal yardıma başvurmayı aşağılanma olarak görmektedirler. Bu durum kadının, eşinin dahi yardım başvurusu yapmasını kabullenmesine engel olmaktadır. Kendi beceriksizliğinin, niteliksizliğinin ifadesi olarak görülebileceğinden ve aslında tam anlamıyla “erkekliğine” bir saldırı niteliğinde gördüğünden, kadınının sosyal yardım başvurusunu engellemek için şiddete başvurdukları görüşmecilerin ifadelerinden anlaşılmıştır.

Sosyal yardım alışkanlığının olması da bireyin özsaygısı açısından anlamlıdır. Daha önce de ifade edildiği gibi özellikle erkekler ilk yardım başvurusunda psikolojik olarak etkilendikleri, daha sonra ise bu etkinin düzeyi gittikçe azaldığı hatta eve bir miktar da olsa para girdiği için mutlu oldukları tespit edilmiştir.

Eğitim düzeyi, sosyal yardım algısını ve buna tepkisini etkilemektedir. Eğitim düzeyi yükseldikçe, sosyal yardımların birey üzerindeki olumsuz etkisi azalmaktadır. Eğitimli faydalanıcıların, sosyal yardımı bir yurttaşlık hakkı olarak gördükleri için bundan pek fazla etkilenmedikleri görülmüştür. Hatta bu durumu istismar edebilecek davranışlar sergileyebildikleri gözlemlenmiştir.

Sosyal yardımların kimin tarafından sunulduğu da önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar için bu noktanın pek de önemli olmadığını daha önce belirtilmişti. Ancak erkekler açısından konu o kadar basit değil. Bu konuda farklı görüşlerle karşılaşmış olmakla beraber, hem fikir oldukları konu, sosyal yardımların resmi kurumlar tarafından -SYDV ve Belediyeler- yapılmasının

kendilerini etkilemekle beraber kabul edilebilir nitelikte olduğudur. Bunda etkili olan erkeklerin yardım başvurusunda ve alınmasında kendilerinin görünür olamamalarıdır. Erkekler için veren ve alanın karşılaşmadığı bir sistem, onların özsaygı düzeylerine aşırı olumsuz etki etmemekte, hatta yardım başvurusu olumlu sonuçlandığında olumlu yönde etkilemiş olabileceği “intihardan döndüm” gibi ifadelerinden anlaşılmıştır.

Kentsel yaşam deneyimlerinin süresinin de konumuz açısından önemli bir değişken olduğu tespit edilmiştir. Uzun süredir Ankara’da ya da yakın bir yerde yaşayıp gelen faydalanıcılarla, Büyükşehir’e yeni gelenlerin tutumları arasından da farklılıklar tespit edilmiştir. Kent geçmişi olan bireylerin, kentlerin ekonomik ve sosyal ilişkiler ağını ya kendilerinin ya da bir tanıdıklarının-komşularının deneyimlemesinden kaynaklı olarak daha önceden öğrendikleri için hiçbir sıkıntı yaşamadan doğrudan hem SYDV’lere hem de Büyükşehir belediyesine başvurmakta sakınca görmedikleri görülmüştür. Kentsel yaşama yeni katılan ve geleneksel sosyal ilişkilerle bağını daha tam olarak kes(e)memiş olan bireylerin sosyal yardımlara başvurmaları pek kolay olmadığı görülmüştür. Bu tip aile bireylerinin yardıma başvurmaları esnasında sıkıntılar yaşadıkları tespit edilmiştir.

Yurttaşlık ve Hak Bağlamında Etkisi Nedir?

Haklar “toplumsal ekonomik ve siyasal düzenlemeleri değerlendirip eleştirebileceğimiz kriterler olarak görülmektedir. İnsan hakları kısaca, temel ihtiyaç ya da çıkarların ifadesidir. Siyasetleri reformdan geçirmek için gerekli olana protesto ve haklılaştırma gerekçeleri siyasal bakımdan önemlidirler. Adalet ve

eşitlik gibi idealleri kapsadıkları için yardımseverlik ve hayırseverlik çağrılarından farklılaşırlar. O halde insan hakları, aynı şekilde modernin bir nosyon olan sosyal adaletin bir sonucudur” (Benn, 1976: 198)

Görüşmecilerde “devlet her şeyi bilir, verirse olur vermezse yapacak bir şey yok” görüşü hakim. Kendilerini devletten alacaklı değil, sırtında yük olarak gördüklerinden, verilecek her yardımı da bir devlet lütfu olarak gördükleri tespit edilmiştir. Yurttaşlık ve haklarının neler olduğu konusunda bilgileri yok denecek kadar az. Sennett’in (kaynak?) ifade etmiş olduğu gibi “Devlet baba” metaforu, sosyal yardıma ihtiyacı olan “çocuklarını” aç bırakmayacağı görüşünde ve “eğer verirse iyi vermezse yapacak bir şey yok” eğiliminde oldukları görülmüştür.

Muhafazakar aile yapısının ve toplumsal ilişkiler içinde oldukları gözlemlenen görüşmecilerin, devlete ya da yardım yapan kişi ve kuruluşlara bir minnet duygusu içinde oldukları görülmüştür. Yardımın bir hak olarak algılanmayışının bir göstergesi olarak, verilen yardım neticesinde, “Allah devletten razı olsun, Allah devlete zeval ziyan vermesin” gibi bir lütuf sonrası şükran duygularını belirten duaları takip etmiştir. İkinci bölümde neoliberal sosyal yardımlarda paternalist himayeci sosyal yardımlara değinilmişti. Karşımıza çıkan durum bununla örtüşmektedir. Paternalist otorite kendisine bağımlı olanlara toplum kaynaklarını bir lütuf gibi sunar. Bu lütufların koşuluysa tamamıyla kendi denetimindedir. Bu lütuf otoriteye karşı şükran duygusunu geliştirerek aynı zamanda pasif durmaları koşuluna bağlıdır (Sennett, 1992: 88)

Yurttaşlık haklarının yasa metinlerinde yazılı olmasının pek bir şey ifade etmediği de görülmektedir. Hakkın kazanılması yerine, tepeden inme bir şekilde

verilmiş olması, hakkın nereden kaynaklandığının belirsiz olması o hakkın varlığını ve kullanımını da belirsizleştirmektedir. Verilen sosyal yardımların bir lütuf olarak görülmesinin bir nedeni de kimin tarafından verildiğinin tam olarak bilinmemesi ya da anlaşılamamasıdır. Sosyal yardım almak için yardım yapan kişiye hitaben bireysel olarak verilen dilekçelerde “sayın valim”, “sayın kaymakamım”, “sayın müdürüm” ifadelerinin kullanılması bir hak talebinden çok bir lütuf beklentisi olarak görülmüştür.

Durumun biraz farkında olanlar da böyle “hak” olmayacağını vurgulamışlardır. Diğer yandan onlar açısından sosyal yardım almayı hak niteliğine büründüren, yurttaşlık kurumunun kendilerine sağlamış olduğu bir hak niteliğinden çok, kendilerini haklı kılacak, “çevredekiler de alıyor”, “ben devletten zengin miyim”, “muhtaç olmasam almam”, gibi psikolojik mantığa büründürme mekanizmalarını kullandıkları görülmüştür.

Görüşmeciler bunun suçlusu olarak, kimi zaman kendilerini kimi zaman devleti görmekteler; ancak devleti suçladıkları durumda bir yurttaş bilinci ve yurttaşın sahip olduğu hakları talep etme bağlamında değil, ilk bölümde de ifade edildiği gibi yurttaşlık vasfı sona ermiş kişiler olarak. Devlet babanın çocuklarına karşı iyi bir tutumu olarak gördükleri sosyal yardımlar, farkında olmadan tüm sosyal güvenlik haklarının yerini almaya başlamış görünüyor.

Yurttaşlık kavramının tartışıldığı Birinci Bölüm’de Turner’in (2000: 9) ifade ettiği gibi sınıf mücadelelerine dayanmayan ve yurttaşlık haklarının devrimci bir nitelik taşıyan mücadeleler sonucu elde edilmediği ülkelerde tabandan gelen aktif bir yurttaşlık geleneğinden söz etmek mümkün değildir. Türkiye’deki durum bu görüşü

doğrular nitelikte olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye’deki aktif yurttaşlıktan pek söz edilememesinin nedeni olarak bireyin örgütsüz olması, hak arama bilincinden yoksun olması, dolayısıyla sınıf mücadelesi sonucu elde etmediği haklarını da “bir lütuf” olarak algılama eğilimine girmesi gösterilebilir. Bu bağlamda da yurttaşlığın yeterli mücadele verilmeden, bir lütuf şeklinde tavandan tabana geliştiği Türkiye’de yurttaşlığın oldukça pasif ve olumsuz bir nitelik taşıdığı görülmüştür. Özellikle kamusal alanın daraldığı, kısıtlı kaldığı ülkelerde yurttaşlığın pasif bir nitelik taşıdığı daha önce ifade edilmişti.

Görüşmecilerin temel sosyal yurttaşlık haklarına ulaşamadıkları görülmüştür. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik vb. haklara erişimde adil bir düzenin varlığı söz konusu değildir. Özellikle gelecekleri açısından önemli olan eğitim hakkı neredeyse sadece egemen sınıfların ve ayrıcalıklı bölgelerde yaşayanların hakkı haline gelmiştir. Marshall (2006) 19. yüzyılda İngiltere’de temel eğitimin zorunlu kılınmasının, 20. yüzyılda sosyal hakların yurttaşlığın önemli bir bileşeni haline gelmesi için gerekli koşulları hazırladığını vurgulamıştı. Türkiye’de de egemen sınıfların menfaatlerine yönelik müfredat içerse de kapitalist küreselleşme ile mücadelede eğitimin rolü yadsınamaz. Ancak özellikle doğu bölgeleri ve büyük kentlerdeki işsiz emekçi yığınlarının yurttaşlığın vazgeçilmez haklarından olan eğitim hakkına ulaşması pek mümkün görünmemiştir. Bu insanların sosyal yardım alır duruma düşmelerinin en büyük nedenlerinin başında, eğitim olanaklarına yeterince erişememeleri gelmektedir. Görüşmecilerin, ana dilleri ile ilgili eğitim vurgusu kendileri açısından bu durumu kaçınılmaz kılmıştır. “kendi dilimde eğitim görseydim belki şimdi profesördüm” ifadesi bunun bir göstergesidir. Lister’in (1990) ifade ettiği gibi Neo-liberal ideoloji, zamanla sosyal hakları yurttaşlık

kurumunun dışına çıkarmış; sağlık, eğitim, belediye hizmetleri gibi kamu hizmetlerin ticarileştirilmesi bağlamında özelleştirilmesini desteklemiştir. Doğal olarak kamusal alan dışında görülen bu hizmetleri talep eden “yoksullar”da özel yardıma muhtaç zavallı ikinci sınıf yurttaşlar olarak değerlendirilmişlerdir.

Sosyal yardım alan bireylerin özsaygı güzeylerinin düşük olduğu daha önce ifade edilmişti. Özsaygısı düşük bireylerin yurttaşlık ve yurttaşlık hakları ile ilgili bilinç düzeylerinin de düşük olduğu görülmektedir. Karşılaştığımız olgu, bireyin Marshall’ın ifade ettiği yurttaşlık vasfını yitirmiş bireyden çok hiçbir zaman yurttaş olamamış bireylerin görüntüsü niteliğindedir. Yasal metinlerde yurttaşlık hakkının tanınmış olmasının yanında yurttaşlık bilincinin kazanılmamış olması, egemen sınıflar için bulunmaz bir nimettir. Hakkını aramayan, ne verirsın şükreden bir halk kitlesinin varlığı, özellikle kapitalist birikim süreci açısından önemli bir durumdur. Sunulan sosyal yardımın sosyal niteliğinin ortadan kalkmış olduğunun önemli göstergelerinden birisi olarak, sosyal yardımların bir hak değil, bir lütuf şeklinde sunulması ve öyle algılatırılması gösterilebilir.

Sosyal yardım hakkını ifade edilen diğer yurttaşlık haklarından ayıran önemli bir özelliğı vardır. Diğer haklarda süreklilik hayati bir önem taşıırken, sosyal yardım hakkı tersine geçici olduğu sürece bir hak niteliğı taşıır. Sürekli olması gereken sosyal güvenlik hakkından doğan bir hak olan sosyal yardım hakkı, kalıcı olduğu zaman telafi edici özelliğini yitirir. Bu hakkın kalıcı bir nitelik kazanması makroekonomik sorunların varlığının bir işareti olduğu gibi, faydalanıcıyı yoksulluk kapanına sıkıştırarak, oradan kurtulmasına engel olabilecek bir mekanizma haline de dönüşebilir.

Uygulanan neoliberal politikalar çerçevesinde bireylerin insan olarak kendilerini ve dolayısıyla dünyayı geliştirme ve değiştirme olanakları, imkanları ellerinden alınmış ya da alınmaya çalışılmaktadır. Eğitim hakkı, sağlık hakkı, çalışma hakkı, örgütlenme hakkı ve sosyal güvenlik hakkı bağlamında da sosyal yardım hakkına erişmede büyük zorluklar, yoksunluklar yaşamış ve halen yaşamaktadırlar. Sahip oldukları tek hak, egemen sınıf ve aktörleri tarafından kendilerine sosyal yardımlarla sağlanmaya çalışılan yaşam hakkı olduğunu söylemek mümkündür. Sonuç olarak Türkiye’de yoksulların yurttaşlık hakları ellerinden alınmaya çalışılmaktadır. Ne yazı ki onlar da bunun farkında değiller; çünkü bu haklara tam anlamıyla zaten hiç sahip olmamışlar.

Sosyal Yardımlar- Siyasi Rant: Klientalizm

Sosyal yardımların siyasi bir ranta dönüştürüldüğü sık sık vurgulanmaktadır. Siyasilerin bu yönde faaliyet gösterdikleri her seçim dönemlerinde sıkça görülmektedir. Bunun örneklerine medyada özellikle 2009 yerel seçimlerinde oldukça çok rastlanmıştır. Peki siyasetçilerin bu beklentileri sosyal yardım alanlar tarafından karşılığını bulmakta mıdır?

Yukarıdaki görüşme bulgularına dayanarak bunun tam olarak karşılık bulduğunu söyleyememekle berber, karşılık bulamadığını da söyleyemiyoruz. Araştırmada klientalist yaklaşımın cinsiyet farklılığı bağlamında karşılık bulduğu yönünde bulgular elde edilmiştir. Görüşülen yoksul kadınların verilen sosyal yardıma bağlı oy verme tutumlarının değişebileceği ve politik tercihlerinin çok katı olmadığı elde edilen en önemli bulgulardandır.

Kadınlarla yapılan mülakatlarda, kendileri için önemli olanın evlerine girecek olan gıda para ve yakacak olduğunu dile getirmişlerdir. Ve bu yardımın kimden geldiğinin önemli olmaması, oy karşılığında veriliyor olmasını da kendileri açısından meşrulaştırmaktadır. Oy verme kararına muhafazakar yapıdaki “evin erkeği” dahi müdahale edemezken, “sosyal yardımı kim verirse ona oy” vereceklerini açık bir şekilde dile getiren kadın görüşmeciler, sosyal yardımların siyasi rant olarak sunulmasına yönelik eleştirileri haklı çıkarmışlardır. Kadınların bu tutumlarının nedeni yanlış bir algıdan kaynaklanmaktadır. Hakkı olan bir hizmetlerin siyasilerin lütfu olarak görülmesi ve uygulamada öyle bilinmesi, bu tür davranışlara yol açmaktadır. Her iktidarın bu tür yardımları verip vermeyeceği ile ilgili kaygılar taşımaları, elindekini kaybetmeme adına, mevcut siyasi iktidara yönelik oy kullanma davranışına etki etmektedir.

Erkeklerin ise daha katı bir ideolojik oy kullanma tutumuna sahip oldukları tespit edilmiştir. Verilen sosyal yardımların siyasi rant açısından bir karşılık bulduğunu söylemek pek mümkün görünmemiştir. Erkek görüşmeciler, sosyal yardım aldıktan sonra oy verme kararlarını değiştirebileceklerine yönelik savları kabul etmemişlerdir. “Millet bir torba kömüre ve makarnayla kandırılmaz”, “herkesin gönlünde bir aslan yatar” gibi ifadelerle bu tür beklentilerin karşılığının olmadığını savunan erkelerin, sosyal yardım karşılığı oy tutumlarını değiştirdiklerine yönelik bir davranış ve ifadeye rastlanmamıştır. Buna karşın siyasilerin bu yöndeki beklentilerinin de açıkça farkında oldukları, “seçim zamanı geliyorlar sonra yok”, “sadece bunlar değil, her gelen veriyor”, “para miktarı arttı, seçim var ya”, “ona verdim desem kim bilecek” gibi ifadelerde görülmüştür. Buna

karşın erkeklerin sahip olduğu ataerkil anlayışın bu konudaki tutumlarını gizleyebileceği göz ardı edilmemelidir.

Yurttaşın medeni, siyasi ve sosyal haklarla donatılmış çağdaş birey olduğu daha önce belirtilmişti. Siyasi haklar sadece yurttaş açısından değil, varlık sebebi olan demokrasi için de vazgeçilmez ve devredilemez haklardandır. Özgür seçme ve seçilme hakkı, ancak sosyal yurttaş olarak ifade edebileceğimiz ve bu bağlamda da özsaygı düzeyi ortalama seviyenin üzerinde olan bireylerin kullanabileceği bir hak niteliğindedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde kadınların özgürce seçme haklarına etki edebilecek bir özsaygı düzeyine sahip olmadıklarını söylemek pek yanlış olmayacaktır. Erkeklerin ise aynı bağlam çerçevesinde kadınlara nazaran özsaygı düzeylerinin daha yüksek olduğunu söyleyebilmekle beraber, erkeklerin de ideolojik olarak, milliyetçilik, muhafazakarlık, görüşlerinin dışına çıkarak, özgürce oy kullanmalarına yol açacak yüksek özsaygı düzeyine sahip olduklarını söylemek pek mümkün değildir.

Tembellik: İş mi, Sosyal Yardım mı?

Sosyal yardımlar insanı tembelliğe alıştırmır mı? Yardım alanların çalışma isteği kaybolur mu? Sosyal yardımlar yarattığı tembellik sonucu çalışmayı bırakanlar arasında bir bağımlılık¹⁶ yaratır mı?

¹⁶ **TDK Büyük Türkçe Sözlük**'de “**bağımlılık** : 1. Karlaşılan sorunları yalnız başına çözmek ve kendine yön seçmek için gerekli yetenekten yoksun olma durumu. 2. Ekonomik ve ruhsal desteğe gereksinme duyma. 3. Kendi kendine yetmezlik”

“**Alışkanlık**: 1. Bir edim ya da etki karşısında canlı bir varlığın kazanmış olduğu değişmez tutum. 2. Bir şeyin sık sık yinelenmesi sonunda oluşan huy ve alışkı” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2011).

Birey açısından, sosyal yardımların bir bağımlılık yarattığını söyleyecek bulgular elde edilememiştir. Bağımlılık teorisine göre refah destekleri insanları işgücü piyasasına girmek yerine yardım alarak tembelce yaşamayı tercih ettiklerine yöneliktir. Kimisi de sosyal yardımlara bağımlılığın, insanı çalışmaktan soğuttuğu için karşı çıkmaktadır. Karşılaştığımız durum bu teoriyi destekler nitelikte değildir. Daha önce de ifade edildiği gibi, farklı gelişmişlik ve refah düzeyine sahip ülkelerdeki refah aktarımları ve bireylerin tutumları farklı olmaktadır. Bu nedenle de özellikle gelişmiş batı ülkelerindeki ve ABD’deki araştırma sonuçlarına göre Türkiye’deki durumu yorumlamaya çalışmak yanıltıcı olabilir. Yapılan yardımların emeğin çalışma şevkini düşüreceği, İngiliz yoksul yardımlarından beri liberaller tarafından öne sürülen bir görüştür (Blaug, 1974: 125) Batılı kavramlarla ya da egemen sınıfın kavramlarını kullanarak sosyal olguları bir örnekmiş gibi açıklamaya çalışmak olgular açısından tam açıklayıcı olmayabilir.

Elde etmiş olduğumuz bulgular, verilen sosyal yardımların insanları evlerinde tembelce oturacak düzeyde yüksek olmaması, yardımların bağımlılıktan çok yoksullukla mücadele araçlarından biri olarak görülmesi gerektiğini bize göstermiştir. Açıkçası bizdeki sosyal yardımlarla alıcılar arasındaki ilişki bağımlılıktan çok, bir “alışkanlık” ilişkisi gibi görünmüştür. Bir yandan kayıt dışında çalışırken bir yandan da daha önce deneyimlediği sosyal yardımı cüzi de olsa alma peşindedir. Alışkanlık olarak nitelememizi destekleyecek bir başka veri de, daha önce evliyken yardım alan kadınların boşandıktan sonra , baba evine döndüklerinde ekonomik durumları iyi de olsa talepte bulunmalarıdır.

Yardımdan faydalananların yardım almaktansa iş bulup çalışmayı tercih ettikleri görülmüştür. Sosyal yardımların kendilerini evde tutacak kadar yüksek miktarda olmaması, Onlar açısından böyle bir eleştiriyi anlamsızlaştırmaktadır. Bu bağlamda da “yardım vereceğine iş versin”, “iş seçmeyiz, yeter ki iş olsun”, “verdiği yardım sadece kuru ekmeğe yetiyor”, “lüksümüz yok açız” gibi ifadelerle asıl sorunlarının işsizlik olduğunu dile getirmişlerdir. Görüşmecilerin sosyal yardım almanın yanında aynı zamanda kayıt dışında çalışıyor, ya da iş buldukça çalışıyor olmaları, bu görüşü olumsuzlamaktadır. İşsizlik sorunu ile baş edemeyen bazı görüşmecilerin serbest çalışma girişimleri de özellikle belediye ekiplerince bir şekilde engellenmiştir. Bu bağlamda da en azından araştırmamız açısından sosyal yardımların tembellik yarattığına dair net bir bulguya rastlanmadığını söyleyebiliriz.

Sosyal Yardımların Toplumsal Etkileri

Kurumsal sosyal yardımların belli bir düzen içerisinde sunulmasının olumsuz psiko-sosyal etkilerinin az olduğu, hatta bazı durumlarda ve kişiler üzerinde etkisinin olmadığını görmüş bulunmaktayız. Sosyal yardımların olumsuz olan yönü peki nedir?

Tomanbaya göre, “Kurumsallaşmış yardımlar, toplumların ekonomik gelişim süreçlerinde kimi zaman birey için, çoğu zaman sistem için, kurtarıcı olmuştur. Yapılan yardım, alanı geçici ya da sürekli kurtarıırken, yardım yapanı da eğer sistemse ve devletse sürekli olarak kurtarmış olmaktadır. Çünkü yardım oluşacak tepkileri ve örgütlü başkaldırıyı, saldırıları önlemektedir. Sosyal yardımlar bireysel yapılmakta ancak, toplumsal sonuçlar doğurmaktadır (Tomanbay, 2007: 256).

Sosyal yardımlar kişileri post-fordist üretim ilişkileri gibi birbirinden ayırmıştır. Bir araya gelerek örgütlenmelerinin önü kapatılmıştır. Özsaygı bağlamında incelediğimiz sosyal yardımların, aslında savunulanan aksine faydalanıcıyı motive etmekte ve ona bireysel olumlu katkı sağlamaktadır. Başarının elde edilmesi, özsaygıyı olumlu yönde etkilemektedir. Görüldüğü kadarıyla sosyal yardım başvurularının kabul edilmesi ve olumlu sonuçlanması onların bir şeyi başarma duygusuna kapılmalarına haklı olarak yol açmaktadır. Bu durumda bireysel başarının toplumsal başarıya tercih edilmesi kaçınılmazdır. Bireysel kurtuluşun empoze edilmeye çalışıldığı küresel kapitalist dönüşümde, sosyal risk olarak ortaya çıkması muhtemel sosyal patlamaları engellemek için, yoksulların örgütlenmeleri engellenmeye çalışılmaktadır. Görüşmecilerin örgütlenme ve toplu hak aramaya karşı geçmişte başarısız gösterilmeye çalışılan Tekel işçilerinin vermiş oldukları mücadelenin “başarı” düzeyi doğrultusunda verdikleri yanıtlar, onların neden toplu değil de, bireysel hareket et(tiril)meye çalıştıklarının anlamlı örnekleridir.

Küresel kapitalist dönüşümle beraber sosyal yardımlar, bir sosyal güvenlik aracı olmaktan çıkmış, rekabet edilen bir alan haline gelmiştir. Görüşmecilerde elde edilen verilerden birisi de başvuru sırasında herkesi kendilerine rakip olarak görmeleridir. Yardım alanlar arasında birbirini şikayet etme davranışı sıkça dile getirilmiştir. Bu durum özellikle ezilen emekçilerin bir araya gelmelerini ve ortak hareket etmelerini engellemektedir. Yoksul, yoksulun rakibi haline dönüştürülmüştür. Bireysel bağlamda olmasa da toplumsal bağlamda özsaygı düzeyinin olumsuz yönde etkilenmiş olması olasıdır.

Yoksulların birbirlerini şikâyet etmeleri ve birbirlerinin yardım almasına engel olmaya çalışmaları, önemli ve araştırılmaya değer sosyolojik bir konudur.

Çevresel yardımlaşmanın geleneksel ilişkilerin korunduğu ve Ankara'ya göç etme geçmişlerinin pek eski olmadığı aileler tarafından yapıldığı; şikayetlerin ise ya eski bir Ankara geçmişine ya da Ankara'ya yakın bir çevreden gelen, kentsel ilişkilere daha önce eklenmiş yoksullarca yapılmış olması olasıdır (Ankara'nın Büyükşehir oluşu ve kapitalist üretim süreç ve ilişkilerinin geçerli olması açısından değerlendirilmiştir).

Kentsel sosyal ilişkilerle uzun zamandır, etkileşimde olan insanların diğerlerine oranla daha bireyci tutumları benimsemekte ve uygulamaktadırlar. Kağıtçıbaşı da sosyal psikolojik süreçlerin farklı benlik yapılarına ve kültürel özelliklere göre farklılıklar gösterebildiğini ifade etmektedir (Kağıtçıbaşı, 1999: 367). Küresel kapitalist sürecin hızlı bir şekilde yayıldığı ve her alana nüfuz ettiği kentlerde, rekabete dayalı bireyci özelliklerin yaygın olduğu bir çok araştırmacı tarafından ortaya konmuştur (Görülen, 1995; Üskül, 1998).

Yoksulları birbirlerinin rakibi haline dönüştüren küresel kapitalist sistemin kendisidir. Bu sistemde yoksulların birbirine rakip olmaları sağlanırken küresel kapitalizmin en önemli argümanı olan “rekabet edebilirlik” de , yoksulların sosyal yardıma ulaşmasında ve elde etmesinde kendisini göstermektedir. Bir birleriyle rekabet halinde olan yoksulların, “komşuma sosyal yardım verilmezse bana verilir” temelindeki komşusunu alt etme düşüncesi, kapitalist küreselleşmenin bireyci mantığı ile örtüşmektedir. Marks ve Engels , “*Tek tek bireyler, ancak başka bir sınıfa karşı ortak bir savaşım yürütmek zorunda oldukça bir sınıf meydana getirirler; bunun dışında rekabet içinde birbirlerine düşmandırlar*” (Marks-Engels, 1992: 90) ifadesi ile bir sınıfı parçalamanın yolunun, onları birbirleri ile rekabete sokmak olduğunu çok önceden görmüşlerdir.

Asıl çatışma yoksul-varsıl arasında beklenirken, mücadele mevzi değiştirmiş; yoksullar birbirleriyle mücadele etmeye başlamışlardır. Asıl önemli olan bunun yoksullar tarafından da görülebilmesi ve buna rağmen böyle davranılmasıdır. Bu durum da varsılı yoksulun gözünde daha üst seviyelere yerleştirirken, yoksulu yoksulun gözünden düşürmektedir. Bu da yoksulun sistemi sorgulamasına engel olunmaktadır.

Her ne kadar bu yapılan yardımlar toplumsal adalet çerçevesinde yapılıyor görünse de, asıl amaç mevcut toplumsal eşitsizlik sisteminin sürdürülmesidir. Peffer’in ifadelerinde de yer aldığı gibi, *“toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler, ancak ve ancak en az avantajlı olanların yararına ve adil tasarruf ilkesi ile tutarlı olması halinde haklı görülebilir; ancak bu eşitsizlikler eşit özgürlük değerini yada özsaygı değerini ciddi biçimde zayıflatacak düzeyleri aşmamalıdır”* (Peffer, 2001: 411).

Toplumsal özsaygı üzerinde etkileri açısından değerlendirildiğinde, bireye yapılan yardımın bireye katkısı önemlidir. Sağlıklı bir bireyin sağlıklı bir toplum için önemli olduğu gerçeğinden hareketle, yapılan yardımın “sosyal” niteliğinin sorgulanması gerekmektedir. Yardımların “sosyal” niteliği anlamını yitirmek üzeredir. Yapılan sosyal yardımların yetersizliği, kişileri toplumdan iyice koparıp tam anlamıyla yabancılaştırmamış olsa da, yakın gelecekte bunun gerçeğleşmesine ne engel olabilir? Görüşmecilerle yapılan mülakatlarda, kişileri ne kendilerini ne de çevrelerini dönüştürme imkanlarının olmadığı, ya da ellerinden alındığı gözlemlenmiştir. Kendi hayatları üzerinde özgür karar alma yetileri yok gibidir. Bunlar yabancılaşmanın belirtileri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Neoliberal politikalarla toplumun her alanına nüfuz eden ve kendi menfaatine dönüştüren küresel kapitalizm, insanların ellerinden sadece işlerini değil, insana yaraşır onurlu bir şekilde yaşama haklarını da ellerinden alma noktasına gelmiştir. Küresel kapitalizmin yaratmış olduğu tahribatları azaltmak, toplumsal yıkımları engellemek; bu bağlamda da sosyal politika adına bazı önlemler alınmaya çalışılsa da bunların yeterli ve iyi niyetli olduğunu söyleyebilmek pek mümkün değildir. Sosyal politikanın ve sosyal güvenliğin sosyal yardımlara indirgenmeye çalışıldığı ve sosyal yardımların sürekli görünür kılındığı yeni stratejide amacın, yoksulluğu yok etmek ve azaltmak ve bu bağlamda da emekçilerin sosyal güvenliğini sağlamak olmadığı; aksine, küresel kapitalizmin sosyal patlamalara karşı güvenliğini sağlama yönünde olduğu göze çarpmaktadır.

Neoliberal politikalar sonucunda işsiz yığınların artması ve mevcut işlerin esnekleşmesi emekçilerin gelecek endişelerini arttırmıştır. Gelecekle ilgili hiçbir plan yapamayan, yarına işsiz olarak uyanıp uyanmayacağı kaygısı içinde olan emekçilerle, “bu gün iş bulamadım, yarın da iş bulamazsam” kaygısı içindeki işsiz bireyin ortak noktası güvenli gelecek kaygısıdır. Bu kaygı içerisindeki bireyin karakter aşınmasına maruz kaldığı ve türüne yabancılaştığını söylemek pek de iddialı bir söylem olmayacağı kanısındayız. Bu süreçte bir yarışa tutuşturulan, üretmeyen, üretemeyen ve sosyal yardımlara bağımlı hale getirilmeye çalışılan bireylerden oluşan toplumun toplumsal özsaygı düzeyi, bireysel kurtuluşu amaçlayan rakip emekçilerce alaşağı edilebilir ve toplum diye bir şey kalmayabilir. Bunun suçlusu da emekçiler değil, küresel kapitalizmin üretim ilişkileridir.

KAYNAKÇA

- Akkaya, Yüksel (2003), “‘Küreselleşme’ Kısacasında Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Temel Özellikleri”, **Küreselleşme Koşullarında Kapitalizm ve Sendikal Hareket**, Petrol-İş Yayını no:85, s.219-238
- Aktan, Coşkun Can (1998), “Özgürlüklerin iki Boyutu: Siyasal Özgürlükler ve Ekonomik Özgürlükler,” Yeni Türkiye İnsan Hakları Özel Sayısı II, S. 22, Temmuz-Ağustos, s. 1075-1089.
- Aktay, Nizammettin (2006), Sosyal Yardımlar ve Primsiz Ödemeler Kanunu Tasarısı(Taslağı) Üzerine Görüşler”, **Mercek**, Sayı:43, Temmuz, s.153-160
- Alcantara, Cynthia Hewitt (1996.), **Social Futures**, Global Visions, Blackwell, Oxford
- Alwoowd, Wayne (2003), **Küreselleşmeyi Anlama Klavuzu**, (Çev. Betül Dilan Genç), Metis Yayınları
- Amin, Samir (1998), “The Challenge of Globalization”, Africa and the Challenge of Development: Essays by Samir Amin (der. Uroh), Hope, Ibana
- Andren, Thomas; Gustafsson, Björn (2004), “Patterns of Social Assistance Receipt in Sweden”, **International Journal of Welfare**, No:13, p.55-68
- Andrisani, Paul. J. (1977). “Internal-external attitudes, personal initiative, and the labor market experience of black and white men”. Journal of Human Resources, 12, 308-328., <http://www.jstor.org/pss/145493>
- Arıcı, Kadir (2005), “Primsiz Ödemeler Kanunu'nun Getirdikleri”, İşveren dergisi, Mart, www.tisk.org.tr/isveren_
- Arıcı, Kadir (2006), Sosyal Yardımlar ve Primsiz Ödemeler Kanunu Tasarısı’nın Genel İlkeleri, İşleyişi, Yeterliliği Sorunu, **Mercek**, Sayı:43, Temmuz, s.112-122
- Arıcı, Kadir (2006a) “Sosyal Güvenlik Kurumu’nun Yeni Yapısı ve İşleyiş Esasları,” **Yeni Düzenlemeler Çerçevesinde Sosyal Güvenlik Mevzuatı Semineri: 29-30 Kasım 2006**, Kamu-İş Yay.Başbakanlık Basımevi, Nisan, Ankara, s. 40
- Arın, Tülay (2004), “Refah Devleti, Sosyal Güvenliğin Yoksunluğu” , **Neoliberalizmin Tahribatı**, Der. Neşecan Balkan ve Sungur Savran, Metis Yayınları,

- Ariel Fiszbein and Norbert Schady (2009), **Conditionnal Cash Transfer; Redusing Present and Future Poverly**, Worl Bank, Washington D.C,
- Aristotales (1990), **Politika**, Remzi Kitabevi, (çev. Mete Tunçay), İstanbul
- Asker, Ali Ekber (1997), “Belediyelerin Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardım Faaliyetleri”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Atalay, Figen (2011), “Türkiye’nin Ayıbı”, Cumhuriyet Gazetesi, 22 Haziran 2011, s.20
- Aust, Ana. ve Arriba, Andreas (2004), “Policy Reforms and Discourses in Social Assistance in the 1990s, Towards Activation?”, Paper presented to the ESPA net conference, Oxford, 8-11, September.
- Avşaroğlu, Selahattin ve Üre, Ömer (2010), “Üniversite Öğrencilerinin Karar Vermede Özsaygı, Karar Verme ve Stresle Başa Çıkma Stillerinin Benlik Saygısı ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”
www.sosyaltbil.selcuk.edu.tr/w.../AVŞAROĞLU,%20SELAHATTİN%20VD..pdf
- Ayhan, Abdurrahman (1990), “Sosyal Güvenlik Sistemi İçinde Sosyal Sigorta Sosyal Yardım İlişkisi ve Türk Hukukunda Sosyal Yardımlara Genel Bir Bakış”, **İlhan Cemalcılar’ın Hatırasına Armağan**, Anadolu Üniv. Yayını No:393, Eskişehir
- Bartly, M.J., Montgomery, S.M. and Watsworth, M.E.J (1999), The Persisting Effect Of Unemployment on Health and Social Well-being in Men Early Working Life”, **Social Science & Medicine**, Vol. 48, p.1491-1499 <http://econpapers.repec.org>
- Blaug, Mark (1974), “The Myth of Old Poor Law and The Making of the New”, **Essays in Social History**, Oxford. p.113-121
- Bonefeld, Werner and Holloway, John (1991), **Post Fordism and Social Form**, Macmillan, London
- Bottomore, Tom (2006), “Kırk Yıl Sonra Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar”, **Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar**, İstanbul Bigi Üniversitesi Yayını, s.57-94
- Bourdieu, Pierre (2006), **Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine**, Hil Yayınları (çev.H. U. Tanrıöver), İstanbul

- Braithwaite, Jeanine; Grootaert, Christiaan; Milanovic, Branko (2000), **Poverty and social Assistance in Transition Countries**, Palgrave Macmillan
- Buğra, Ayşe (2005), “Yoksulluk ve Sosyal Haklar”, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği Danışmanlık Raporu,
- Buğra, Ayşe (2008), **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul
- Buğra, Ayşe ve Keyder, Çağlar, (2003), “Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi”, **UNDP, Proje Raporu**, Ankara
- Carson, G.L. (1967), “The self Concept of Welfare Recipients”, Personal and Guidance Journal, 45 (5), p.424-428
- Castels, Manuel (1998), **The Information Age**, Volume III End Of Millenium, Oxford, Blackwel
- Cohen, Robin ; Kennedy, Paul (2000), **Global Sociology**, New York Univ.Pres. New York
- Coopersmith, S. (1967), **The Antecedents of Self-Esteem**, W.H.Freeman, San Fransisko
- Çetindağ, Funda ve Kılıç, İlker (2007), “Kapitalist Sistemde İnsan Hakları ve Yurttaş Hakları Arasındaki Gerilim”, İnsan Hakları Yıllığı Cilt.25, s.21-33
- Çiçek, Hüseyin (1996), “Türkiye’de Vakıf Müessesinin Sosyo-ekonomik Fonksiyonları: İzmir İli Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Üzerine Bir Araştırma”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir
- Darity, William J.R., Goldsmith, Arthur H., Veum, Jonathan R. (1997), “Unemployment Jobless Psychological Well-being and Self-Esteem: Theory And Evidence”, Journal of Social-Economics, Vol.26 no:2s.133-152, <http://www.sciencedirect.com/science/article/B6W5H-45FY3HV-2J/2/54d9271b3bb153953c4f282323dc2355>
- Deringil, Selim (1998) **The Well Protected Domains, Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire 1876- 7909**, I.B.Tauris, Londra-New York.
- Desforjes, Luke (2004) “The Formation of Global Citizenship: International Non-Governmental Organization in Britain”. Political Geography 23, s.549–569,

- Dilik, Sait (1980) “Sosyal Yardımlar-İki Anlamalı Bir Terim,” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. XXXV, S. 1-4, Ocak-Aralık, s. 55-72.
- Dilik, Sait (1992), “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sistemi”, Konrad Adanur Vakfı 8. Sosyal Piyasa Ekonomisi Sempozyumu, Sistem Yayıncılık, Ankara
- Ditch, John (2006), “The Structure and Dynamics of Social Assistance in the European Union”, **European Foundation, Linking Welfare to Work**, Dublin, p. 59-70.
- Dowson, Graham (1992), **Inflation and Unemployment**, Hants, Edward Elgar Publishing
- DPT (1963), **1. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)**, Ankara
- DPT (1967), **2. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)**, Ankara,
- DPT (1972), **3. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)**, Ankara
- DPT (1979), **4. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)**, Ankara
- DPT (1984), **5. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)**, Ankara
- DPT (1989), **6. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)**, Ankara
- DPT (1995), **7. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)**, Ankara
- DPT (2000), **8. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)**, Ankara
- DPT (2001), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Sosyal Hizmetler ve Yardımlar Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara
- DPT (2006), **9. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)**, Ankara
- Duru, Muhittin Celal (1939), **Sosyal Yardım**, Matbaai Ebüzziya, İstanbul
- Ekdemir, H.Şadi (1983), **Türkiye’de Sosyal Güvenlik Rejimleri ve Uygulamaları**, SSK Genel Müdürlüğü Yayınları No.375, Ankara
- Engels, Friedrich (1997), **İngiltere’de Emekçi Sınıfların Durumu**, Eriş Yayınları, <http://www.kurtuluscephesi.org/orjinal/ingiliz.pdf>
- Erdoğan, Seyhan (2006), **Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Sendikacılık**, İmge Kitapevi, Ankara

- Erdoğdu, Seyhan (2007), “Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Çalışma Örgütü - ILO”, **Güncel Sosyal Politika Tartışmaları**, Cahit Talas Anısına, A.Ü.SBF yayın No.595, Ankara, s.285- 314
- Ergin, Osman Nuri (1995) **Mecelle-i Umur-ı Belediye**, (9 cilt) İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Erol, Nuran, (1997), Yurttaşlık ve Demokrasi:Çoğulcu Bir Yurttaşlık Kavramına Doğru”, **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**, İstanbul: Bağlam Yayınları, s. 119-129.
- Esping-Andersen, Gosta (1990), **The Three Worlds of Welfare Capitalism**, Camridge, Policy Press
- Esping-Andersen, Gosta (1999), **Social Foundations of Postindustrial Economies**, Oxford University Press
- Ferrera, Maurizio, (1996), “The ‘Southern Model’ Of Welfare in Social Europe”, **Journal of European Policy**, no:6, s.17-37
- Fidan, Fatma; Karataş Serhat ve Yılmaz, Tuncay (2004), “İşsizliğin Sosyo-Psikolojik Sonuçları: Sosyo Demografik Özelliklere GöreBireylerin Tutumları bir Alan Araştırması” **Sosyal Siyaset konferansları**, C.48, s.164-183
- Fiszbein, Ariel and Schady, Norbert (2009), “Conditional Cash Transfers: Redusing Present and Future Poverty”, **A World Bank Policy Research Report**, World Bank Press, Washington D.C.
- Fişek, A.Gürhan (1997), “Sosyal Güvenliğimizdeki Çatışmaların Tarihsel Kökenleri” **Görüş Dergisi**, TÜSİAD Yayını, Sayı 33, Kasım , s.
- Fişek, A.Gürhan (2001), “Sosyal Barışıklığın Tutkalı: Sağlık”, **Yeni Türkiye Dergisi** Sağlık Özel Sayısı s. 312-320
- Fişek, A.Gürhan (2006) “Sistem, Şili’den Sonra Türkiye’de Deneniyor” **Çalışma Ortamı Dergisi**, Sayı : 86 Mayıs Haziran 2006, Ankara
- Fişek, A.Gürhan (2007), “Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardımların Sosyal Politika Araçları İçerisindeki Yeri (‘Genel’i ‘Yerel’e e İndirmek), **Güncel Sosyal Politika Tartışmaları**, Cahit Talas Anısına, A.Ü. SBF yayın No.595, Ankara, s.333-350

- Fişek, A.Gürhan (2007a), “Sivil İtaatkar (ya da AKP’nin Sosyal Politikasının Çıkmazları” , <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=68>
- Fişek, A.Gürhan (2011), Karşılıklı görüşme, Tez değerlendirme
- Furman, Walter M.; Schneiderman, Leonard and Weber, Joseph (1989), “Self-esteem And Chronic Welfare Dependency” **The Social importance of self-esteem**, (Ed. Andrew M. Mecca, Neil J. Smelser, John Vasconcellos)Berkeley, University of California Pres, p.201-248
- Gerek, Nüvit ve Oral, A. İlhan (2004) **Sosyal Güvenlik Hukuku**, Anadolu Üniversitesi Yay., No: 1574, Eskişehir,
- Ginnekon, Wouter von, (1999), “Overcoming Social Exclusion”, **Social Security for The Excluded Majority**, Ed. Wouter von Ginnekon, , ILO Pres, Geneva, p.1-36
- Goodban, N. (1985). “The Psychological Impact of Being on Welfare”, **Social Service Review**, vol.59, s.403-422.
- Gough, Ian, (2007) “Social Assistance in Southern Europe”, **South European Society and Policies**, Vol.12, p.227-239
- Gönencan, Zahit (2010), “Osmanlı Döneminde Sosyal Güvenlik Sistemleri”, <http://www.tarihcininyeri.net/forum/index.php?PHPSESSID=9edf0fdc8cce920be058bdb0e25997f6&topic=7986.msg14685#msg14685>
- Göztepe, Ece, (2003), “Yurttaşlığın Kamusal ve Ulusüstü Boyutu: Avrupa Yurttaşlığı ve ‘Göçmen Forumu’ Örnekleri”, www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/280/2542.pdf
- Güngör, Fatih ve Özügürlü, Metin (1997), “İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet”, Tartışma Metinleri no:3, Ankara Üniv.SBF Gelişme ve Toplum Araştırma Merkezi, Ankara
- Güngör, Mehmet (2008), **Ulus-Devlet Yurttaşlığından Küresel Yurttaşlığa Türkiye’de Yurttaşlık Olgusu**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya
- Güzel, Ali ve Okur, Ali Rıza (2002) **Sosyal Güvenlik Hukuku**, İstanbul,
- Güzel, Ali ve Okur, Ali Rıza (2004), **Sosyal Güvenlik Hukuku**, Beta, İstanbul

- Hayek, Friedrich A. (1995), **Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük: Sosyal Adalet Serabı**, İş Bankası Yayınları, (çev. Mustafa Erdoğan),
- Hayek, Friedrich A. (2004), **Kölelik Yolu**, Liberte Yayınları, (çev. Turhan Feyzioğlu ve Yıldırım Arsan), Ankara
- Hirschi, Travis (1969). **Causes of delinquency**. Berkeley and Los Angeles: University of California Press
- Hirst, Paul ve Thompson, Grahame (2003), **Küreselleşme Sorgulanıyor**, (Çev. Çağla Erdem, Elif Yücel) Dost Kitapevi, Ankara
- Howell, F. (2001) “Social assistance: theoretical background”, **Social Protection in Asia and the Pacific**, Assian Development Bank Press.
- Hürriyet gazetesi , “Devletten Acı Göç Raporu” 24 Ocak 2010, s.8
- ILO (1976), **Introduction to Social Security**, A Workers Education Manual, Geneva
- ILO (1995), **World Employment 1995**, ILO, Geneva
- IMF (2008), “IMF Works With Vulnerable States on Food Price Policies”, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2008/NEW042808A.htm>
- Işıklı, Alpaslan (1995), **Küreselleşme ve Demokratikleşme**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları no:14, Ankara
- İkizoğlu, Musa (2000), “Yoksulluk ve Sosyal Yardım İlişkisi: Ankara Mamak İlçesinde Ampirik Bir Araştırma,” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, S.B.E.), Ankara,
- Jarrett, R. (1996). “Welfare stigma among low-income African American single mothers”, **Family Relations**, Vol.45, s. 368-374.
- Kalil, A., & Kunz, J. (1998). “Predicting adolescent childbearing and welfare use: Longitudinal effects of individual, family, and community factors”, **Biennial Meeting of the Society for Research on Adolescence**, San Diego
- Kaya, Ayhan (2006), “Yurttaşlık, Azınlıklar ve Çokkültürcülük”, **Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar**, İstanbul Bigi Üniversitesi Yayını, s.95-136

- Kılıççı, Yadigar (2002), “6-15 Yaş Öğrencilerinin Gelişimsel güçleri ve kişilik gelişimini Kolaylaştırma”, **İlk Öğretimde Rehberlik**, (Ed.Y.Kuzgun), Nobel Yayınları, Ankara, s. 95-123
- Kızmaz, Zahir (2006), “Suçun Önemli Belirleyenleri Olarak İktisadi Etkenler: İşsizlik ve Suç İlişkisine Sosyolojik Bir Bakış”, **Polis Bilimleri Dergisi**, No.8, s.73-90
- Koç, Yıldırım (2006), “Sağlık ve Sosyal Güvenlik Alanındaki Düzenlemeler Türkiye’ye Büyük Zarar Verecektir”, **Mercek**, Sayı:43, Temmuz, s.105-111
- Koray, Meryem (2005), **Sosyal Politika**, Ankara,
- Koşar, Nesrin G. (2000), **Sosyal Hizmetlerde Sosyal Yardım Alanı**, Şafak Matbaası , Ankara
- Kovancı, Onur (2003), “Hayır Anlayışından Sosyal Devlete: İngiliz Yoksul Yasaları”, **Mülkiye**, Cilt:XXVII, Sayı:239, s.255-278
- Koyuncu, Murat ve Şenses, Fikret (2004) “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri.” **Çalışma ve Toplum** , s.11-52.
- Kukkuk, Leon (2005), **Letters to Gabriella**, FLP Press
- Laursen, Thomas (2009), “World Bank Report Aims to Ensure Social Social Assistance For The Poorest in Lithuania”, <http://web.worldbank.org/>
- Lister, Ruth (1990), **The Exclusive Society: Citizenship and the Poor**, Child Poverty Action Group, London
- Marshall, T.Humphrey (1965), **Social Policy**, Hutchinson & Co. London
- Marshall,T.H; Bottomore, Tom (2006), **Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar**, (çev: Ayhan Kaya) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Maruflu, Z.Selçuk (1978), **Sosyal Refah Devleti Hedefi ve Sosyal Güvenlik Sistemi**, DPT, Yayın no: 1631, Ankara
- Marwell, G. and Wells, R. (1976), **Self-Esteem: Its Conseptualisation and Measurements**, Sage Publications Inc., Beverly Hills
- Maynard, Rebeca (1997). **Kids having kids**. Washington, DC: Urban Institute.

- McLanahan, S. (1988), **Family Structure and Dependency: Early Transitions to Female Household**, Headship, Demography, 25, 1 -7.<https://kb.osu.edu/dspace/bitstream/>
- McLoyd, V., & Wilson, L. (1991). "The strain of living poor: Parenting, social support, and child mental health. In A. Huston (Ed.), Children in poverty", **Child Development and Public Policy** Cambridge, England: Cambridge University Press. s. 105-135.
- Menaghan, E. G. (1990). "The impact of occupational and economic pressures on young mothers' self-esteem: Evidence from the NLSY", **The Society for the Sociological Study of Social Problems**, Washington, DC.
- Midgley, James and Kwong-Leung Tang (2002), "Individualism, Collectivism and Marketization of Social Security: Chile and China Compared," **The Review of Policy Research**, Vol. 19, No: 3, p. 58-84.
- Millar, Jane (2004), "Social Security: Means and End", **Understanding Social Security**, Ed. Jane Millar, Policy press, Bristol, p.1-8
- Munck, Ronaldo (2003), **Emeğin Yeni Dünyası**, Kiyap Yayınevi, (çev. Mahmut Tekçe), İstanbul
- Munnell, Alicia Hydock, (1977), **The Future of Social Security**, Brookings Institution, Washington
- OECD (1998), **The Battle Against Exclusion: Social assistance in Australia, Finland, Sweden, and the United Kingdom**, Organisation for Economic Co-operation and Development Edition: illustrated
- Orenstein, Mitchell (1995) "Transitional Social Policy in Czech Republic And Poland", **Czech Sociology Review**, Vol.3, p.179-196
- Öksüz, Davut (2010), "Sosyal Yardımların Koordinasyon Sorunu", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Öngen, Tülin (2003), "Küresel Kapitalizm ve Sermayenin Yeni Hegemonya Stratejileri", **Küreselleşme Koşullarında Kapitalizm ve Sendikal Hareket**, Petrol-İş Yayını no: 85, s.29-45
- Özbek, Nadir (2010) "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Yardım Uygulamaları: 1839-1918", http://www.sosyalsiyaset.net/documents/osmanlida_sosyalyardim.htm

- Özdemir, Süleyman (2004), **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, İTO Yay., No. 2004-69, İstanbul,
- Özgüven, Ali (2003), “Sosyal Adalet”, SOSYAL ADALET, **İstanbul Kültür Üniv.Hukuk Fak.Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1-2, s.35-38,
- Özşuca, Şerife Turcan; Toksöz, Gülay (2003), **Sosyal Koruma Yoksunluğu Enformel Sektör ve Küçük İşletmeler**, Ank.Ünv.SBF Yayınları no: 591, Ankara
- Öztürk, Nazif (1983), **Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay, Ankara
- Özüğurlu, Metin (2003) “Sosyal Politikanın Dönüşümü ya da Sıfatın Suretten Kopuşu”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt XXVII. Sayı : 239, Mart-Nisan-Mayıs , s.59-74
- Özüğurlu, Metin (2003a), “Küresel Fabrika'nın Doğuşu ve Yükselişi”, **Küreselleşme Koşullarında Kapitalizm ve Sendikal Hareket**, Petrol-İş Yayını no: 85, s.197-217
- Özüğurlu, Metin (2008), **Anadolu’da Küresel Fabrikanın Doğuşu**, Kalkedon Yayınları, İstanbul
- Özüğurlu, Metin (2010) karşılıklı görüşme
- Payne, James L. (1997), **The Smart Smaritan**, Policy Review, No.83, www.Questia.com/googleScholar
- Petras, James (2008) “Emperyalizm, Küreselleşme ve Latin Amerika Üzerine”, www.vatanpostasi.org.
- Petras, James; Veltmeyer, Henry (2007), **Latin Amerika'da Devlet İktidarı ve Toplumsal Hareketler**, (Çev. Ali Ergin Demirhan), Kalkedon, İstanbul
- Pişkin, Metin (1996) “Türk İngiliz Öğrencilerinin Benlik Saygısı yönünden karşılaştırılması”, III. **Ulusal PDR Kongresi, 15 – 16 Nisan**, Adana Çukurova Üniversitesi, s.21-35
- Pişkin, Metin (2002), “Özsaygıyı Geliştirme Programı”, **İlk Öğretimde Rehberlik**, 3.Baskı (Ed.Y.Kuzgun), Nobel Yayınları, Ankara,
- Rawling, Laura B. (2004), “A New Approach to Social Assistance : Latin America’s Experience with Conditional Cash Transfer Programs”, **Social Protection Discussion Paper Series**, no: 0416, WB Institute

- Reisenberg, Peter (1992), **Citizenship in the Western Tradition: Plato to Rousseau**, Chapel Hill:The University of North Carolina Press.
- Ritzer, George (1986), **Social Problems**, Random House, Newyork.
- Rossenberg, M. (1965), **Society and The Adolescent Self-image**, Princeton University Press., New Jersey
- Sağlam, Hadi (2011), “İslam Hukuk Tarihinde Sosyal Güvenlik Kurumları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teknikleri”, http://www.e-akademi.org/makaleler/hsaglam-2.htm#_ftnref97
- Sapancalı, Faruk (2005), “Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri”, **Çalışma ve Toplum**, Sayı: 2005/3, İstanbul, s.51-106
- Saraceno, Chira (2002), **Social Assistance Dynamics in Europe, National and Local Poverty Regime**, The Policy Press, Bristol
- Saunders Peter (1999) “Social Security in Australia and New Zealand: Means-tested or Just Mean?”, **Social Policy & Administration**, Vol:33, No:5, December p..493-515.
- Sennet, Richard (1992), **Otorite**, Ayrıntı Yayınları (çev: Kamil Durand), İstanbul
- Seyyar, Ali (2009), “Sosyal Güvenlik Nedir?”, www.sosyalsiyaset.com
- Seyyar, Ali (2006), **Değişen Dünyada ve Türkiye’de Sosyal Politikalar**, Değişim Y. İstanbul,.
- Smelser, Neil J. (1989). “Self-Esteem and Social Problems” **The Social Importance of Self-Esteem**, (Ed. Andrew M. Mecca,Neil J. Smelser,John Vasconcellos)Berkeley, University of California Press, p. 1-24
- Sözer, Ali Nazım (1991), **Sosyal Sigorta İlişkisi**, Dokuz Eylül Ün., İzmir
- SYDGM (2009), www.sydgm.gov.tr/tr/html/87/Yardimlar+Dairesi/
- SYDGM (2009a), **2008 Yılı Faaliyet Raporu**, <http://www.sydgm.gov.tr/tr/html/>
- SYDGM (2012), <http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/tr/html/526/Aile+Yardimlari>

SYDGM (2008), **Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün Sosyal Yardım ve Proje Destek Faaliyetlerinin Etki Analizi Araştırma Raporu 2007**, İstatistik, Araştırma ve Tanıtım Dairesi Başkanlığı, Ankara

SYDGM (2008a), **Stratejik Plan: 2009-2013**, T.C Başbakanlık SYDGM, Ankara

Symeonidou, Haris (1996), "Social Protection in Contemporary Greece" **South European Society & Politic**, Volume:1, Number:3, pp.63-86, <http://www.informaworld.com/smpp/content~db=jour~content=a786453793>

Şen, Murat (2002), "Tanzimat Öncesi (klasik Dönem) Osmanlı Devleti'nde Sosyal Güvenlik", www.e-akademi.net

Şenses, Fikret (1999), "Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Sayı: 26/3-4, s.427-453

Şenses, Fikret (2003), **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İletişim, İstanbul

T.C.Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2010), **Sosyal Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü, Türkiye'de kamusal Sosyal Yardım Alanlarının Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü Araştırması**, Ankara

Talas, Cahit (1979), **Sosyal Ekonomi**, S.Yayınları, Ankara

Talas, Cahit (1993). "Liberalciliğin Geri Dönüşü ve Sonrası". **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 26, Sayı:3, Ankara.

Talas, Cahit (1997), **Toplumsal Ekonomi**, İmge Kitapevi, Ankara

Taşçı, Faruk (2007), "1980 Sonrası Türkiye'de Sosyal Yardımların Analizi" İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi), İstanbul

TDK (2011), <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

TİSK (2005) "Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Özel Emeklilik Programlarının Yeri ve Gelişimi" <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp>. 14.11.2005

TİSK (2009) "Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Özel Emeklilik Programlarının Yeri ve Gelişimi" <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=1128#dp>

Tomanbay, İlhan (2007), **Sosyal Olmak**, SABEV Yayınları, Ankara

- Tunç, Ahmet (2009), “Türkiye’de 1983’ten Günümüze Sosyal Yardımların Değerlendirilmesi”, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya
- Turner, Brayn S. (1996), “Oryantaliz, Postmodernizm ve Din. Postmoderniz ve İslam”, Vadi Yayınları (Der. Y. Akay, A. Topçuoğlu. Çev. Y. Akay). Ankara:, s. 35–56,
- Turner, Brayn S.(2000), **Citizenship and Social Theory**, SAGE, London
- TÜİK (2009), **2007 Yoksulluk Çalışması Sonuçları**, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=23&ust_id=7
- TÜRK-İŞ (2009), **Sosyal Güvenlik Raporu** ,www.turkis.org.tr/ce/docs/file/____.sosyalguvenlikrap.pdf
- TÜRK-İŞ, (2009a), **Sosyal Güvenlik Raporu** ,www.ahmetfidan.com /gazeteyazilarim/anasayfayazilari
- UNDP (2008), “Gıda Krizinde Küresel Dayanışma”, **Yeni Ufuklar** , S.31, Temmuz, <http://www.undp.org.tr/Gozlem2.aspx?WebSayfaNo=1459>
- Üskül, Ayşe K. (1998), “How to Insult Effectively Across Cultures? Insults As a Mirrors of The Self”, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Virije
- Üstel, Füsun, (1999). **Yurttaşlık ve Demokrasi**, Dost Yayınları, Ankara
- Vaidya, Ashish K. (2005), **Globalization: Encyclopedia Of Trade, Labor And Politics**, ABC-CLIO Press
- WB (2001), “Project Appraisal Document on a Proposed Hybrid Investment/Adjustment Loan in the Amount of US\$500 Million to the Republic of Turkey for a Social Risk Mitigation Project/Loan”, Report No. 22510-TU, Washington, D.C.: World Bank.
- WB (2005), **Türkiye’de Dünya Bankası 1993-2004 Ülke Yardım Değerlendirmesi, Bağımsız Değerlendirme Grubu Raporu**, www.worldbank.org , 21.12.2009
- WB (2008), Moldova - Health Services and Social Assistance Project : additional financing, Report no: 44715-MD, Human Development Sector Unit Ukraine, Belarus and Moldova Country Unit Europe and Central Asia Region,<http://www-wds.worldbank.org/external/default/main?pagePK=>

WB, (2008a) Türkiye Ülke Ekonomik Memorandumu Yüksek Büyümenin Sürdürülebilirliği
Cilt I – Ana Rapor (no:39194), 10 Nisan 2008 Yoksulluğu Azaltma ve Ekonomik
Yönetim Birimi, Avrupa ve Orta Asya Bölgesi

WB, (2009), “World Bank Report Aims to Ensure Social Social Assistance For The Poorest
in Lithuania”, [www.web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,, content
MDK:22270312~pagePK:64257043~piPK:437376~theSitePK:4607,00.html?cid=](http://www.web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,contentMDK:22270312~pagePK:64257043~piPK:437376~theSitePK:4607,00.html?cid=)

WB,(2008), **Conditional Cash Transfer**, [http://web.worldbank.org/WBSITE/
EXTERNAL/TOPICS/EXTSOCIALPROTECTION/EXTSAFETYNET
SANDTRANSFERS/0,,content MDK:20615138~menuPK:282766~page
PK:148956~piPK:216618~theSitePK:282761,00.html](http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTSOCIALPROTECTION/EXTSAFETYNETSANDTRANSFERS/0,,contentMDK:20615138~menuPK:282766~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:282761,00.html)

Williamson, H.Jr. (2001), “Globalisation and Poverty: Lessons From the Theory and Practice
of Food Security”, **American Journal of Agricultural Economics**, Vol:83, no:
3, s.730-732

Zabcı, Filiz (2002) “Dünya Bankası'nın Küresel Pazar İçin Yeni Stratejisi: Yönetişim”
Ank.Ünv. SBF Dergisi, no:57/3, Ankara, s.151-179

Zabcı, Filiz (2002a), “Sosyal Riski Azaltma Projesi: Yoksulluğu Azaltmak mı, Zengini
Yoksuldan Korumak mı?”, **Ank.Ünv. SBF Tartışma Metinleri**, No. 51,
Ankara

Zaim, Sabahattin (1992) “Vakıflarımızın İktisadi ve Sosyal Açından Değerlendirilmesi,”
Sosyal Siyaset Konferansları, 37-38. Kitaplar, s.1-18

İnternet Kaynakları

<http://www2.rgu.ac.uk/publicpolicy/introduction/socialsecurity.htm> “An Intruction to Social
Policy: Social Security” 24.12.2009

www.haber24.com.tr, “SYDV Aşevi Kapandı mı?”, 01.06.2009

[www.web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,content
MDK:22270312~pagePK:64257043~piPK:437376~theSitePK:4607,00.html?cid=3001](http://www.web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,contentMDK:22270312~pagePK:64257043~piPK:437376~theSitePK:4607,00.html?cid=3001)

<http://books.google.com.tr/books?id>

<http://www.tumgazeteler.com/?a=2230183> (2007)

www.dgmarket.com.tr (2009), “Health Services and Social Assistance Project”
<http://www.dgmarket.com.tr/eproc/adminShowBuyer.do~buyerId=1456588>

Kanun Taslakları

Sosyal Hizmetler ve Sosyal Yardım Temel Kanunu Tasarısı Taslağı (2003)

Sosyal Yardımlar ve Primsiz Ödemeler Kanunu Tasarısı Taslağı (2005)

ÖZET

Sosyal yardımların psiko-sosyal etkileri küçümsenmeyecek kadar önemlidir. Bu sistemin bireyi değersizleştiren, onun özsaygısını azaltan bir etki yaptığına yönelik eleştiriler sürekli dile getirilmektedir. Özsaygısı düşürülmüş bireylerin topluma zararı göz ardı edilemez. Sosyal yardımların sosyal bir problem olan psiko-sosyal etkileri ve özellikle özsaygıya etkisi, bu tezin asıl sorunsalını oluşturmaktadır. Bu tür bir çalışmanın olmayışı böyle bir incelemeyi elzem kılmıştır.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Kavramsal tartışmanın yapıldığı birinci bölümde çalışmamız açısından önemli gördüğümüz, “Sosyal” sıfatı ile beraber “Özsaygı, Yurttaşlık ve Küreselleşme” kavramları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Sosyal yardım uygulamalarının ortaya çıkışı ve geçirdiği aşamalar ortaya konmuştur. Bu bağlamda da “Muhafazakar Sosyal Yardımlar, Seküler Sosyal Yardımlar ve Neo-liberal Sosyal Yardımlar” olmak üzere üç gelişim aşamasına değinilmiştir. Bu dönemsel açıklamalarda özellikle sosyal yardım tipolojilerinin bireye bakışı göz önünde tutulmuştur. Bu bölümde ayrıca küreselleşme sürecinin sosyal yardım alanına etkisi ve nasıl dönüştürüldüğü IMF ve WB politikaları bağlamında ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde, Türkiye’de Kamusal sosyal yardım mekanizmasının nasıl işlediği ve bu yardımların bireyin özsaygı düzeyine etkisinin olup olmadığını tespit etmeye yönelik bir alan araştırması yapılmıştır. Alan araştırmasında yaklaşık 48 kişi ile görüşülmüş, 30 kişi ile de derinlemesine mülakat yapılmıştır. Çalışmada sosyal yardımların bireyin üzerindeki etkilerini ortaya çıkaracak çeşitli sorular sorulmuştur.

SUMMARY

Psychosocial effects of the social assistance are so important which should not be underestimated. Social assistance system as a whole has always been critically evaluated to have made individual feel worthless and lessened his self-esteem. The threat the individuals suffering from low self-esteem pose to the society cannot be ignored. Psychosocial effects of the social assistance as a social problem and more importantly the effect of it on self-esteem consist of the basic research questions of this PhD dissertation. That there is no scientific research on the issue is one of the most leading factors encouraging to conducting such a study.

The dissertation is divided into three chapters. In the first chapter including a discussion on key concepts, there is an argument about “self-esteem”, “citizenship” and “globalisation” besides the adjective “social”. Second chapter introduces the emergence of the social assistance and its transformation over time. In this context three stages of social assistance which are “conservative”, “secular” and “neo-liberal” have been referred, especially how these three different kinds of social assistance view the individual are considered in the chapter. In addition, the impact of globalisation process on social assistance and the transformation of the social assistance in this process in relation to IMF and WB policies are explained.

The final chapter of the dissertation presents the findings of a fieldwork carried out to determine how the public social assistance mechanism run and whether these kinds of assistance have an impact on self-esteem of individual. During the fieldwork face to face interviews were carried out with 48 people including 30 of them in depth and semi-structured questionnaire containing questions related to the impacts of social assistance on individuals employed.